

Charlotte Mathiassen

PERSPEKTIVER PÅ KVINDERS DAGLIGDAG I DANSKE FÆNGSLER

- ERFARINGER MED KVINDERS OG MÆNDS FÆLLES AFSONING

DANMARKS PÆDAGOGISKE
UNIVERSITETSSKOLE
AARHUS UNIVERSITET

Charlotte Mathiassen

PERSPEKTIVER PÅ KVINDERS DAGLIGDAG I DANSKE FÆNGSLER

- Erfaringer med kvinders og mænds fælles afsoning

Titel: *PERSPEKTIVER PÅ KVINDERS DAGLIGDAG I DANSKE FÆNGSLER*

- Erfaringer med kvinders og mænds fælles afsoning

Forfatter: Charlotte Mathiasen

Udgivet af: Institut for læring,

Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Aarhus Universitet, 2011

© 2011 Forfatteren

1. udgave

Kopiering tilladt med tydelig kildeangivelse

Omslag og grafisk tilrettelæggelse: Knud Holt Nielsen

ISBN: 978-87-7430-216-2

Indholdsfortegnelse

INDHOLDSFORTEGNELSE.....	3
TAK TIL.....	7
KAPITEL 1 INDLEDNING	9
KAPITEL 2 KVINDERNE OG FÆNGSLERNE	12
ENKELTE TALMÆSSIGE OPGØRELSER.....	14
RAPPORTENS KVINDEGRUPPE I KORTE OG GENERELLE VENDINGER	17
OG SÅ ER DER BØRNE	19
FORESTILLINGER OM KØN	19
KAPITEL 3 FREMGANGSMÅDE.....	21
TEORETISK PLACERING	21
KVALITATIV EMPIRISK METODE	23
ALMENGØRELSE OG GENERALISERING	25
PLANLÆGNING OG ADGANG.....	25
FREMSTILLINGSFORM I KAPITLERNE OM FÆNGSLERNE.....	28
KAPITEL 4 STATSFÆNGSLET I RINGE	29
INTRODUKTION	29
FOKUS I KAPITLET	30
HØNSEHUSET.....	30
SCENER FRA LIVET PÅ AFDELING 2	32
ET FÆLLES TREDJE	39
SCENER FRA LIVET PÅ AFDELING 5 – EN ANDERLEDES HISTORIE	40
UDNYTTELSE OG BESKYTTELSE	43
TILLIDSFULD ATMOSFÆRE – ÅBEN DIALOG	45
FREMADRETTEDE PERSPEKTIVER.....	46
KAPITEL 5 ANSTALTEN VED HERSTEDVESTER	48
INTRODUKTION	48
BESKÆFTIGELSE	49
KVINDERS AFSONINGSFORHOLD – KORT HISTORIK	49
UNDERSØGELSE I ANSTALTEN VED HERSTEDVESTER	50
LIVET PÅ AFDELINGEN	52
KVINDER OG MÆND I SAMME FÆNGSEL – MAGT OG ANGST; SEX OG KÆRLIGHED.....	55
SAMVÆRSFORMER	56
SAMVÆR MELLEML PERSONALE OG KVINDER PÅ AFDELINGEN	57
SAMVÆR MELLEML MØDRE OG BØRN	58

BESKÆFTIGELSE	58
KVINDER OG MÆND I SAMME FÆNGSEL	59
OM TERAPEUTERS DELTAGELSE I STRAFFULDBYRDELSSEN	62
KVINDEPROJEKTET – ANNO 2010	63
KAPITEL 6 STATSFÆNGSLET MØGELKÆR	68
INTRODUKTION	68
BESKÆFTIGELSE	69
LOKALISERING AF UNDERSØGELSEN	69
PLACERING	70
KIRKEN	70
LIVET PÅ AFDELINGERNE	71
N - EN BLANDET ALKOHOLBEHANDLINGSAFDELING I ØST	74
REFLEKSIONER OVER DET SOCIALES KOMPLEKSITET	77
MÆND OG KVINDER - FÆLLES AFSONING	78
DE BLANDEDE AFDELINGER I VEST	79
SCENER FRA KVINDERS SAMVÆR PÅ DE BLANDEDE AFDELINGER – MULIGHEDER OG BEGRÆNSNINGER	80
AT IMØDEKOMME KVINDERS BEHOV UNDER RESTRIKTIVE BETINGELSER	84
FREMADRETTEDE PERSPEKTIVER.....	86
KAPITEL 7 STATSFÆNGSLET VED HORSERØD	88
INTRODUKTION	88
AFDELINGER FOR KVINDER	89
FOKUS I KAPITLET	89
HISTORIK	90
LOKALISERING AF UNDERSØGELSEN	91
SCENER FRA LIVET PÅ KVINDEAFDELINGEN - AFDELING 17	92
EN ANDEN SLAGS STYRING	95
KOMPLICERET AT VARETAGE ALLES INTERESSER	95
TILBUD FOR KVINDER SOM AFSONER PÅ KVINDEAFDELINGEN - AFDELING 17	96
STEMMER FRA KVINDERNE PÅ DEN STOFFRI KONTRAKTAFDELING – AFDELING 9	99
FORETRUKNE AFSONINGSFORMER?	103
OVERGREB OG KRÆNKELSER?	105
REN KVINDEAFDELING -DIFFERENTIERET AFSONING FOR KVINDER?	106
KAPITEL 8 TEMATISK OPSUMMERING OG PERSPEKTIVERENDE DISKUSSION	110
ET MERE EKSPPLICIT KVINDEPERSPEKTIV?	110
FÆNGSLING EN KRITISK OVERGANG - ET BRUD I LIVSBANEN LEDSAGET AF SKAM.....	111
INDSÆTTELSEN ER VANSKELIG	111
DE INDENDØRS FACILITETER - KONTAKT MED FAMILIEN	113
BETJENTENE SOM KVINDERNES BETINGELSER	113
KONTAKTBETJENTORDNING.....	116

BESKÆFTIGELSE OG FRITID	117
LIDT MERE OM BØRNE	118
LEMPELIGERE ORLOVSORDNINGER FOR FORÆLDRE MED FORÆLDREKOMPETENCE?	118
FORÆLDRESKAB OG BØRN I FÆNGSEL	119
HERSKETEKNIKKER, VOLDLOGIKKER OG OVERLEVELSESSTRATEGIER	120
RESPEKTFULD STRAFFULDBYRDELSE?	125
NØDVENDIGT MED ET SPEKTRUM AF TILBUD TIL FORSKELLIGE KVINDER	126
AT VILLE VÆRE I FRED	128
KAPITEL 9 AFSLUTNING	129
ER ET 'RENT KVINDEFÆNGSEL' EN MULIGHED?	130
PERSONALEINVOLVERING	131
FYSISKE RUM TIL FORTROLIGHED	134
AFDELINGER KUN FOR KVINDER I KØNSBLANDEDE FÆNGSLER	134
PARFORHOLD	135
AT ARBEJDE FOR SAMMENHÆNG MELLEM TILVÆRELSEN I FÆNGSLET OG UDENFOR	137
REFERENCER:	138
BILAG:	145
'KVINDER MED TILSYN':	145
BILAG VINN:	146
BILAG "BREV FRA KVINDE OM DELTAGELSE I 'STYRK OG VINN'.	148
BILAG A: ANTAL KVINDER MED UBETINGET FÆNGSELSSTRAF, 2000 – 2008. FORDELT PÅ PERSONER OG ALDER.	149
BILAG B: ANTAL KVINDER MED BETINGEDE OG UBETINGEDE FRIHEDSSTRAFFE, I ÅRENE 2000-2008.....	150
BILAG C: ANTAL MÆND MED BETINGEDE OG UBETINGEDE FRIHEDSSTRAFFE, I ÅRENE 2000 – 2008.....	151
BILAG D: ANTAL UBETINGEDE FRIHEDSSTRAFFE BLANDT KVINDER FORDELT PÅ ALDER, 1990 -2006.....	152
BILAG E: ANTAL UBETINGEDE FRIHEDSSTRAFFE BLANDT MÆND FORDELT PÅ ALDER, 1990 -2006.....	153
BILAG F: KVINDETILBUD I UGE 35	154

Tak til

Allerførst vil jeg rette en stor tak til de fængsler, jeg har besøgt, for imødekommenhed og åbenhed. Både de kvinder jeg har interviewet og personalet, som har bidraget undervejs, har været særdeles imødekommende og generøse overfor denne opgave. Begge parter har flere steder udtrykt deres glæde over, at der bliver reflekteret over de muligheder og begrænsninger, som karakteriserer etnisk danske kvinders afsoningsforhold i danske fængsler. Ledelsen i de fire fængsler, såvel på inspektørniveau som afdelingsledelse, skal have en stor tak for imødekommenhed overfor undersøgelsen som helhed og for konstruktive og produktive bidrag i afslutningsfasen.

Direktoratet for Kriminalforsorgen, som har finansieret undersøgelsen, vil jeg takke for interesse og imødekommenhed. Der har været forskellige folk involverede i projektet:

Therese Heltberg, Tove Brøchner, Hannah Hagerup, Kuno Herman Lund Hansen, Hans Monrad Graunbøl. Bo Kielstrup har bistået med oversigt over kvindelige dømte og tilsynsklienter.

Herudover vil jeg rette en tak til de kollegaer i Danmark og Norge, som har drøftet udvalgte problemstillinger med mig og givet mig feedback og review på såvel form som indhold: Anette Storgaard, Benny Karpatschhof, Berit Johnsen, Birgitte Storvik, Christine Friestad, Dorte Kousholt og Dorte Marie Søndergaard.

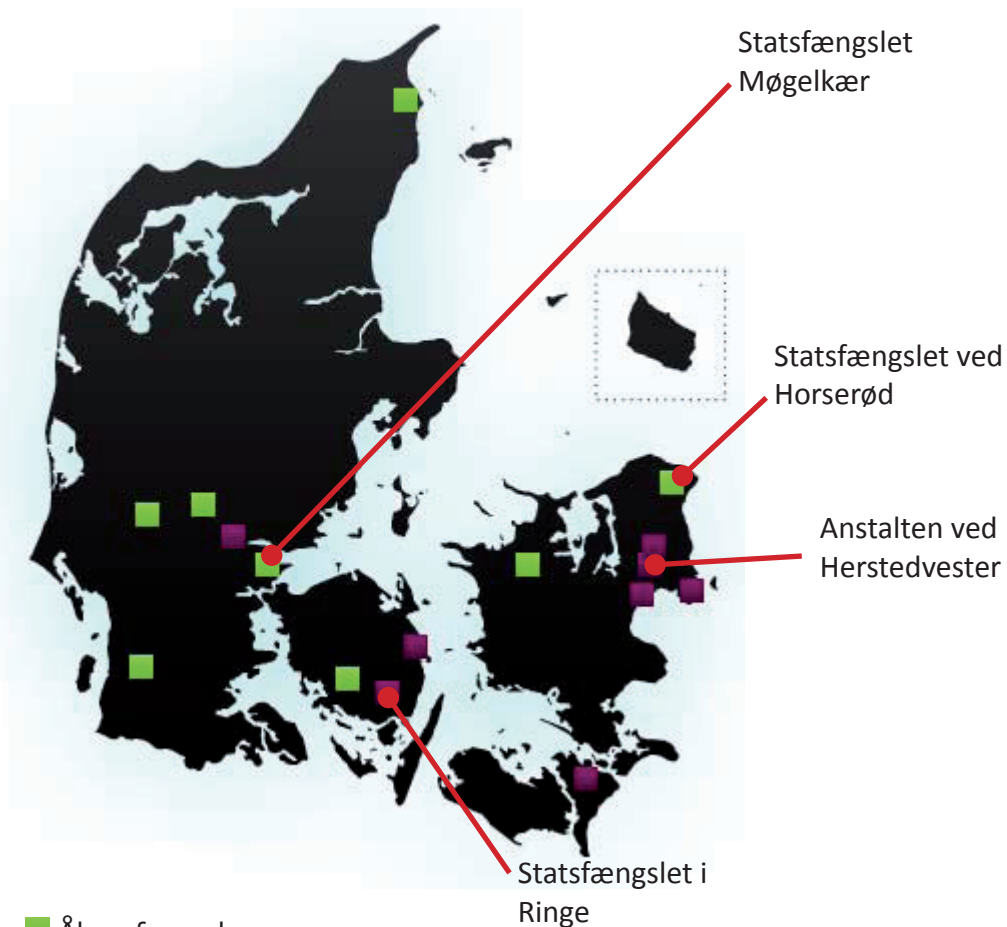
Liv Os Stølan bistod med indgående læsning og kommentarer i afslutningsfasen, mange tak for det. Hedda Giertsen foretog en grundig læsning og gav feedback på hele rapporten før sidste gennemskrivning, hvilket var en stor hjælp, tusind tak for det. Iben Philipsen skal have tak for sin assistance til udskrivning af interviews, sin grundige korrekturlæsning og sit begejstrede engagement i emnet. André Torres skal have tak for sin hjælp til statistiske bearbejdnings og grafiske fremstillinger. Knud Holt Nielsen skal have tak for sin korrektur og layout af rapporten.

Ansvar for det endelige produkt er selvfølgelig mit og ingen andre skal lastes for de fejl og mangler, der måtte vise sig.

Min mand Karsten og min søn Ask har forhåbentlig nydt freden, de aftener og weekender jeg tog i brug!

Fængsler

Kort over fængsler

Oversigtskort fra www.kriminalforsorgen.dk
Pile indsat af forfatteren

Kapitel 1

Indledning

Denne rapport omhandler udvalgte dimensioner af, hvordan etnisk danske kvinder lever deres liv, imens de er indsat i danske fængsler. Ifølge opdraget fra Direktoratet for Kriminalforsorgen, som har bestilt rapporten, er fokus i særlig grad på:

- Kvinders indbyrdes relationer og samværsformer samt kvinders og mænds indbyrdes relationer og samværsformer.
- Herunder hvad kvinderne mener om afsoning i fællesskab med mænd.
- Og hvad kvinderne mener om afsoning udelukkende kvinder sammen.
- Derudover hvilke behov kvinderne beskriver som særligt væsentlige at få taget hånd om.

Der er tale om en mindre kvalitativ undersøgelse¹, som benytter sig af deltagerobservation, interviews og mere uformelle samtaler alt efter hvad der har været muligt i de respektive fængsler. Undersøgelsen har som primær kilde et kvalitativt empirisk materiale fra fire fængsler i Danmark:

- Statsfængslet i Ringe – 2007.
- Anstalten ved Herstedvester – 2007.
- Statsfængslet Møgelkær – 2008.
- Statsfængslet i Horserød – 2010.

Planlægning og projektering af undersøgelsen har været langvarig. Efter første projekteringsrunde hvor tidsplan og midler var på plads, ønskede Direktoratet for Kriminalforsorgen at inkludere Anstalten ved Herstedvester i undersøgelsen. I den oprindelige projektering var Anstalten ved Herstedvester fravalgt, fordi den anses for, på afgørende punkter, dvs. struktur, behandlingstilbud og sammensætning af kvinder til afsoning, at være anderledes end de to fængsler, man gerne ville have undersøgt (Hansen, 1998; Mathiassen, 2004; 2005). Derudover ønskede Direktoratet for Kriminalforsorgen at inkludere endnu et åbent fængsel, da den øvrige del af den kvalitative

¹ Det er aftalt, at jeg skal udføre denne opgave som en mindre del af min arbejdstid sideløbende med andre opgaver. Derfor var det planlagt, at undersøgelsen skulle forløbe over 2 år.

empiriske undersøgelse var færdig, hvilket blev planlagt og udført med kort varsel henover september, 2010².

Ca. 50 indsatte kvinder³ har på forskellig vis⁴ bidraget med oplevelser og synspunkter gennem en ca. 14 dages observationsperiode i hvert fængsel. Herudover inddrages i relevant omfang, hvad jeg har mødt af synspunkter og kommentarer fra personale og ledelse i relation til undersøgelsens pointer⁵.

Etiske overvejelser har været centrale i undersøgelsen. At få adgang til at deltage i indsatte kvinders hverdag og til at tale med dem om til tider ret private og følsomme emner kræver indføling og respekt. Det gælder generelt i interviews (Fog, 1997; 2004) og i fængsler i særdeleshed (Fine & Torre, 2006). Fængsler er en restriktiv sammenhæng, hvor nogle af kvinderne ikke har megen kontakt med mennesker udenfor fængslet. At jeg som interesseret og lyttende forskermenneske kommer ind og tilbyder mig som samtalepartner, kan for nogle virke forførende i den forstand, at de måske vil indvie mig i lidt mere, end de havde gjort i en mindre restriktiv sammenhæng. Når kvinderne siger: "Du er god at tale med. Jeg vil gerne tale med dig igen". Da forpligter det. De har lagt følsomt gods i mine hænder. Det er mit ansvar at foretage en løbende vurdering af, hvordan samtalen foregår mest respektfuldt. Det er ligeledes mit ansvar at vurdere, hvordan materialet skal inddrages i rapporten. Det har altid været hensynet til den indsatte kvindes fortrolighed og velfærd, der har vejet tungest, hvis jeg har måttet foretage et valg. Om end opdraget har skriftet karakter undervejs i afrapporteringsfasen, så var kvinderne informeret om, at hensigten var, at deres perspektiv skulle frem. Det har jeg fastholdt. De andre perspektiver er kommet ind som supplement.

Jeg har foretaget opfølgende samtaler med de respektive institutioner med henblik på at opdatere faktuelle oplysninger og medinddrage eventuelle ændringer i fængslerne, som antages at have indflydelse på kvindernes afsoningsforhold⁶. Det har ligget udenfor rammerne af undersøgelsen at foretage yderligere interviews med indsatte kvinder.

² Da jeg var på barsel fra efterår 2008 til forsommer 2010, har der i denne periode ikke været arbejdet på projektet.

³ Jeg bruger ca. angivelser, fordi jeg med enkelte kvinder kun havde sporadiske samtaler, og det var ikke muligt at få et præcist antal på samtlige kvinder, jeg har talt uformelt med i køkkener, til fællessamlinger, på gårdtur, ved indsættelse osv..

⁴ Interviews eller uformelle samtaler.

⁵ Opdragsgiver har ikke ønsket udenlandske kvinder inddraget i denne omgang. Det skyldes ikke et ønske om at negligere en minoritet, men det forhold at man mente, at udenlandske kvinders afsoningsbetingelser adskilte sig så markant fra de etnisk danske kvinders, at de burde undersøges for sig selv.

⁶ Af og til har jeg fået lidt forskellige opfattelser i fængslerne, alt efter hvem jeg har talt med. Jeg har forsøgt efter bedste evne at beskrive 'faktuelle forhold og praksis', så det stemmer med fængslernes opfattelser. Der kan forekomme divergenser.

Rapporten vil primært beskrive de respektive fængsler hver for sig, herunder præsentere fremadrettede perspektiver. Det gøres i forlængelse af metodens socialpsykologiske og kontekstuelle fundering. Udsagn og forholdemåder må forstås i de sammenhænge de præsenteres og leves i. I de afsluttende kapitler (kapitel 8 og kapitel 9) samles rapportens kommenterede anbefalinger.

Undersøgelsen beskæftiger sig med emner, der kan være både sårbare, tabubelagte og som kan blive genstand for moralisering. Det er min intention *ikke* at bidrage hertil. Tværtimod håber jeg, at mit arbejde vil blive brugt i den konstruktive ånd, hvori det er planlagt og udført. De kvinder, som har deltaget, fortjener, at deres åbenhjertighed bliver honoreret med respekt og en velovervejede og konstruktiv forholdemåde.

I rapporten benytter jeg betegnelsen 'fange' eller 'kvinde', når jeg fører pennen. I citater eller gengivelser af henholdsvis fangers eller ansattes synspunkter bruger jeg deres betegnelser.

Jeg bruger betegnelsen 'celler', om kvindernes private rum. Når jeg citerer eller refererer fanger eller ansatte, anvender jeg deres betegnelser, eksempelvis 'stuer' eller 'værelser'.

Når der citeres anvender jeg [...], hvis jeg indsætter en kommentar, fjerner en del af citatet, eller når jeg indsætter manglende ord.

Prikker ... betyder pause.

Kapitel 2

Kvinderne og fængslerne

I Danmark har vi ikke et 'rent kvindefængsel'. Det sidste afsoningssted udelukkende for kvinder blev lukket i 2000, hvor man nedlagde fængselsafdelingen i Amstrup. Ifølge Hans Henrik Brøndsted, inspektør i Statsfængslet Møgelkær, blev fængselsafdelingen i Amstrup nedlagt, fordi institutionen var nedslidt og der ikke var penge til at renovere den på en passende måde.

Derudover var en nedlæggelse i takt med tidens ånd om normalisering af fangers forhold i fængslerne. Princippet om normalisering lyder således:

Kriminalforsorgen skal ved tilrettelæggelsen af dagligdagen, og hver gang der træffes konkrete afgørelser, have forholdene i det almindelige samfund for øje. (Principprogrammet, 1998/2008, s. 10).

I straffuldbyrdelsesloven § 4 står der:

Der må ikke under fuldbyrdelsen af straf pålægges en person andre begrænsninger i tilværelsen end sådanne, der er fastsat ved lov eller er en følge af selve straffen⁷.

Danmark har altså principper for, at straffuldbyrdelse og virket i Kriminalforsorgen skal medtænke vilkårene i samfundet udenfor fængslet. Da man nedlagde fængselsafdelingen i Amstrup, mente man også, at det var i overensstemmelse med forholdene udenfor fængslerne, at mænd og kvinder skulle have mulighed for at have kontakt under en fængselsafsoning. Her adskiller Danmark sig fra de andre europæiske lande, som beskrives i et internationalt studium af kvinder i fængsel (Dünkel, Kestermann og Zolondek, 2005). I den samling af lande som er undersøgt her, og hvor Danmark er det eneste nordiske land, der er repræsenteret, er adskillelse af mænd og kvinder obligatorisk. Dog skal det her nævnes, at eksempelvis Norge både har fængsler, hvor kun kvinder afsoner og fængsler, som huser både mænd og kvinder. Sverige derimod har kun 'rene kvindefængsler', og Sverige har en klar politik på dette område⁸.

⁷ Normaliseringsprincippet drøftes yderligere af Engbo (se fx Balvig, 1999).

⁸ Personlig kommunikation med Odd Linberg, bekræfter dette i e-mail, 5. januar, 2011.

En anden udmøntning af normaliseringsprincippet i Danmark er 'selvforvaltning'. Det vil sige, at alle fanger i de danske fængsler selv skal købe ind, lave mad og vaske tøj. Derfor er der indrettet køkkener på alle fængselsafdelinger, ligesom der er adgang til vaskemaskine. Alle fanger får, uanset beskæftigelse, udbetalt et fast beløb til indkøb af mad, som de køber hos en købmand i de respektive fængsler.

Ifølge Dünkel, Kestermann og Zolondek (2005) anbefales i FN's standardminimumsregler og de Europæiske Straffuldbyrdelses Grundregler, som en udmøntning af diskrimineringsforbuddet, at kvinder anbringes i 'rene kvindefængsler' eller i en del af fængslet, som er klart adskilt fra mændenes (ibid., p. 10). Det skal sikres, at kvinder har samme adgang til arbejde, fritidstilbud etc., som mændene har. Og kvinder må ikke kun tilbydes typiske kvindesystemer: Rengøring, køkkenarbejde og håndarbejde. *Samtidig* anbefales at man udligner forhold indenfor murene med forhold udenfor murene. At man ikke byder kvinder i 'rene kvindefængsler' at have for stor afstand til familien. I de tilfælde, hvor der er afstand, anbefales lempeligere besøgsmuligheder og lempeligere muligheder for udgang/ orlov til efterladte børn:

Alle de citerede internationale instrumenter understreger, at kvinder udgør et mindretal i fængslerne, samt at deres specielle behov har for ringe eller ingen opmærksomhed. Det følger allerede af diskrimineringsforbuddet, at myndighederne først og fremmest bør gøre en indsats vedrørende anbringelsesforhold, tilstedeværelse af særligt egnet personale samt passende beskæftigelsesmuligheder for at tilnærme kvindernes afsoningsforhold mændenes. Derudover skal man tage vare på de særlige problemer vedrørende mødre med børn (Dünkel, Kestermann & Zolondek (2005. p. 12).

En fælles betingelse for alle kvinder i de danske fængsler i dag er, at de udgør en minoritet; en betingelse de har til fælles med kvindelige fanger både i Europa og internationalt. Det er på såvel europæisk plan som internationalt beskrevet, hvilke problemer det giver for kvindelige fanger, at de afsoner som et mindretal i forhold til de mandlige fanger (jf. fx Dünkel, Kestermann og Zolondek, 2005; ICPS, 2008): Det er vanskeligt at varetage kvinders rettigheder. Derfor kan man argumentere for, at FN's standardminimumsregler og de europæiske straffuldbyrdelsesgrundregler er særdeles vigtige, når man planlægger og udfører straffuldbyrdelse overfor kvinder (Morgenstern, 2005).

Enkelte talmæssige opgørelser

Nedenfor følger i tabelform en oversigt over det *gennemsnitlige belæg af kvindelige fanger i Danmark* samt deres andel af det samlede belæg i de anførte år⁹.

Gennemsnitligt belæg af kvindelige afsonere			
Årstal	Samlet fangebefolkning	Kvinder	Kvindens andel
2000	2.253	105	4,7%
2006	2.734	114	4,2%
2007	2.514	105	4,2%
2008	2.231	81	3,6%
2009	2.286	92	4,0%

Tallene illustrerer tydeligt pointen om, at også kvinderne i danske fængsler udgør en minoritet. Man kan endvidere se, at der har været et udsving på et procentpoint i løbet af den angivne periode. I 2009, som er det nyeste tal i denne oversigt, udgjorde kvinder 4 % af den samlede fangebefolkning¹⁰.

Det betyder, at mandlige afsoneres interesser ofte prioriteres frem for kvinders. Kvinder tilbydes ikke i tilstrækkelig grad relevante og nødvendige muligheder for job, skolegang og fritidsaktiviteter. Ligeledes er de interventionsformer som tilbydes kvinder ofte utilstrækkelige (jf. også JURK, 2005; Kvinners Soningsforhold, 1989; ICPS, 2008).

Budskabet fra ledere, ansatte og fanger i de fængsler jeg har besøgt er, at kvinderne ikke bliver behandlet godt nok. I tillæg til ovenstående fremhæves det, at de fysiske rammer ikke er gode nok. Der er for meget støj og uro. Der er for lidt plads på cellerne. Bygningsmassen er flere steder forældet og/eller generelt uegnet til afsoning for kvinder.

Hertil kommer, at domslængden varierer og dermed den tid, som kvinderne hver især skal afsones. Det giver særlige udfordringer, at der, i en i forvejen lille gruppe kvinder, som afsones i et fængsel, kan være stor variation i tidsperspektivet. Eksempelvis har der i den gruppe af kvinder, jeg har interviewet, både været repræsenteret kvinder med domme af over 10 års længde og kvinder, som afsonede 30 dage. Kvinderne med de længste domme

⁹ Tallene er hentet fra Kriminalforsorgens statistik 2009 på www.kriminalforsorgen.dk. Tallene fra 2010 var ikke tilgængelige ved rapportens afslutning.

¹⁰For en oversigt over kvinder med tilsyn se bilag 'Kvinder med tilsyn.' For et grafisk overblik over betingede og ubetingede frihedsstraffe se bilag A-D. For belysning af 'Kvindens andel af kriminalitet, 1980-2008' se venligst notat af samme navn fra Justitsministeriets forskningskontor, juni 2010 (www.justitsministeriet.dk).

afsonede primært i Anstalten ved Herstedvester, men også i Ringe sad flere kvinder med lange domme. I de åbne fængsler var tidsperspektivet generelt kortere, men her sad også kvinder sammen, hvor nogle skulle afsones i år og andre i måneder. Dommens længde har indflydelse på, hvordan kvinderne betragter afsoningen, sig selv og hinanden.

Danmark har altså i øjeblikket ikke nogen fængsler, hvor der kun afsoner kvinder. Derudover har Direktoratet for Kriminalforsorgen før denne undersøgelse ikke en særlig opmærksomhed på kvindelige afsonere og deres forhold, ligesom der ikke er noget eksplicit kønsperspektiv, når afsoningsforholdene i de danske fængsler tilrettelægges. Som vi har set, er dette ikke enestående for danske forhold. Det synes relevant og nødvendigt, at man tager den viden, som allerede eksisterer på feltet, alvorligt. Det vil sige, at man indtænker hvilke behov kvinder har i planlægning og fuldbyrdelse af straf i Danmark. Denne diskussion skal jeg vende tilbage til i rapportens afslutning, som vil perspektivere rapportens fund i forhold til enkelte andre undersøgelser. Allerede her vil jeg dog åbne muligheden for, at man i Danmark revurderer muligheden for at etablere fængsler kun for kvinder. I én udlægning af normaliseringstanken kan man argumentere for, at det er 'unormalt' at etablere fængsler, hvor udelukkende kvinder afsoner. Imidlertid kan og skal man efter min mening kritisk diskutere, hvorvidt den sammensætning af mænd og kvinder, som findes i de danske fængsler i dag, kan kaldes 'normal' i betydningen nogenlunde repræsentativ for sammensætningen af mænd og kvinder udenfor fængslerne? I denne diskussion bør medtænkes, at et fængsel qua sin restriktive karakter ikke giver den enkelte fange mulighed for at undslippe de til enhver tid eksisterende sociale sammenhænge i samme grad som udenfor fængslet.

Man kan også anskue spørgsmålet om afsoningsformer for kvinder på den måde, at etableringen af 'rene kvindefængsler' kunne give muligheder. Muligheder for at få det bedste ud af kvindefællesskaber og muligheder for at udnytte den mængde af ressourcer som findes blandt kvinder. Disse ressourcer kommer ikke altid i spil under de nuværende afsoningsformer, hvor mænd og kvinder ofte er blandet på afdelinger og/eller i fængslerne som helhed. Dette vil jeg vende tilbage til i den afsluttende diskussion.

Nogle kvinder vil få længere til familien, end de har nu, hvis man etablerer kvindefængsler. Et 'rent kvindefængsel' vil også kræve en markant tilføring af ressourcer, hvis der skal sikres relevante og tidssvarende forhold samlet set. Og man må efter min mening følge den opfordring, som Dunkel, Kestermann & Zolondek (2005) kommer med, om at etablere lempeligere udgangs- og besøgs muligheder særligt for kvinder der har eneomsorg for børn.

Det er et fåtal af de kvinder, jeg har talt med, som umiddelbart udtrykker et ønske om 'rene kvindefængsler'. De fleste udtrykker ønske om at afsone med begge køn. Deres standpunkt hænger blandt andet sammen med, at de ikke har lyst til at være låst fast i relationer, som de ikke kan trives med. De frygter en sådan fastlåsthed, hvis de skal afsone på de eksisterende afdelinger for kvinder, som de har kendskab til under deres aktuelle afsoning. Her ser de umiddelbart et større mulighedsrum i blandede fængsler – med de udfordringer det også giver, som vi skal se i rapporten. En central dimension i nogle kvinders umiddelbare afvisning af 'rene kvindefængsler' er endvidere, at de ikke ønsker at afsone i fælleskab med mennesker, som er afhængige af stoffer. Det ser ud til, at afvisningen af at afsone på 'rene kvindeafdelinger' for nogle kvinder blander sig med en afvisning af at afsone sammen med mennesker, som er stofafhængige og det bliver til en generel afvisning af at afsone på 'rene kvindeafdelinger' eller i 'rene kvindefængsler'.

Man må her nok medtænke, at der ikke er nogen erfaringer med at have afsonet i deciderede kvindefængsler repræsenteret i materialet, hvorfor udtalelserne bygger på "forestillinger om" frem for "erfaringer med" at afsone i 'rene kvindefængsler'.

I Bredtveit kvindefængsel, forvarings- og sikringsanstalt ved Oslo, afsoner både kvinder med fængselsdomme og forvaringsdomme. Her mener man, at det har klare fordele, at kun kvinder afsoner sammen. Man kan i højere grad planlægge afsoningen, så den koncentrerer sig om, hvad kvinderne interesserer sig for. Hele fængslet kan involveres i de aktiviteter, man sætter i gang. Det udelukker ikke, at kvinderne også etablerer hierarkier, og at der udspiller sig mobbeprocesser, som fx Ireland (2002) skriver om blandt andet med udgangspunkt i en gennemgang af eksisterende forskning i mobning i engelske fængsler.

Men mange kvinder, der afsoner i Bredtveit, har været udsat for seksuelt misbrug og har levet i undertrykkende parforholdsrelationer, og man mener, det er vigtigt, at de får bygget sig op under afsoningen¹¹. Under et besøg på Bredtveits åbne afdeling, B2, talte jeg med en kvinde, som afsonede der. Hun forklarede mig, at hun ikke havde noget principielt imod at afsone med mænd, men hun havde haft gavn af ro til at koncentrere sig om sig selv. En ro hun ikke oplevede på samme måde, hvis der var mænd i nærheden, som hun skulle forholde sig til som kvinde og - med mine ord - som potentielt sexobjekt.

Også i det åbne Sandefjord fængsel i Norge, som har plads til 13 kvinder, mener man, at det har fordele, at det udelukkende er kvinder, som afsoner her. Institutionen beskrives som en 'omsorgsinstitution'¹² snarere end et fængsel,

¹¹ Personlig kommunikation med Inspektør, Birgitte Storvik, oktober, 2010.

¹² Personlig kommunikation med Vinn instruktør og betjent Oskar Wroldsen, november, 2010.

idet man lægger vægt på et ligeværdigt forhold mellem ansatte og fanger. Man tager fangerne alvorligt, og der er gode skole- og arbejdstilbud. Derudover laver ansatte og fanger mad sammen hver dag, og der er i det hele taget en tæt kontakt dem imellem. Også her genkendes temaet om misundelse mellem kvinderne, men det opvejes af de mange andre fordele, som eksisterer for kvinderne, der afsoner i fængslet. Blandt andet fremhæves at der næsten ingen stofbrug er, fordi kontakten mellem fanger og betjente er så tæt. Også selvom de kvinder, som afsoner her, er meget udsatte og plaget af forskellige psykologiske vanskeligheder og stofbrug. Man har erfaring med, at kvinder, som havde mange fordomme mod stofbrugende kvinder ved indsættelse, efterhånden ser gennem dette og får øje på de store kvaliteter, som disse mennesker har. Andre gange går det selvsagt ikke sådan.

Der er som allerede antydnet flere komplicerede og tiltider modstridende hensyn at tage, når den mest optimale afsoningsform for kvinder skal planlægges. Det vil blive endnu tydeligere under præsentationen af de fire danske fængsler, som er involverede i denne undersøgelse. Med udgangspunkt i det allerede skitserede samt den kommende beskrivelse og analyse synes der at være mindst fire afsoningsformer for kvinder i danske fængsler, som man bør tage stilling til:

- 'Rene kvindefængsler'.
- Kønsblandede fængsler, hvor kvinder afsoner på separate afdelinger uden fællesskab med mænd.
- Kønsblandede fængsler, hvor kvinder afsoner på egne afdelinger med mulighed for fællesskab med mænd udenfor afdelingen.
- Kønsblandede fængsler, hvor kvinder kan afsoner på blandede afdelinger eller på 'rene kvindeafdelinger'.

Dette vender jeg tilbage til i rapportens afsluttende kapitler, kapitel 8 og 9.

Rapportens kvindegruppe i korte og generelle vendinger

Jeg har ikke haft mulighed for at tale struktureret med samtlige kvinder, som afsonede under mine besøg, hvorfor nedenstående oplysninger under alle omstændigheder kun er delvist retvisende for gruppen af kvinder¹³, som jeg har

¹³ I Koudahls rapport (Koudahl, 2010) om uddannelse og uddannelsesønsker blandt indsatte i danske fængsler figurerer kvinderne ikke, idet kvinderne udgjorde så lav en procentdel af deltagerne, at man ikke mente der skulle differentieres på køn. I en efterfølgende

talt med i de fire forskellige fængsler. Det betyder også, at de tal jeg angiver, kun er anført for at gøre overblikket mere tilgængeligt. Jeg understreger, at der *kun* er tale om grove cirka angivelser/ tendenser, idet det kun er godt halvdelen af de kvinder, jeg har talt med, som har givet disse oplysninger.

Ud af de kvinder, som har opgivet alder, er hovedparten, det vil sige 22 kvinder, mellem 30 år og 45 år. 5 kvinder er mellem 45 år og 55 år. 8 Kvinder er mellem 20 og 29 år. Den gruppe som fylder mest i denne opgørelse er altså gruppen mellem 30 år og 45 år.

Ud af de kvinder, som har fortalt om uddannelses- og arbejds erfaringer placerer hovedparten, 21 kvinder, sig i gruppen med 9. klasse eller 10. klasse og ufaglært arbejde. 5 kvinder har beskrevet arbejde som sosu assistent/sygehjælper. 5 kvinder har beskrevet anden kortere uddannelse. 4 kvinder har enten gymnasium/HF eller gymnasium og mellemlang uddannelse. 2 kvinder har en længere, videregående uddannelse. Der synes altså at tegne sig den tendens, at hovedparten af kvinderne har ret varierende erfaringer med *ufaglært arbejde og skolegang til 9. eller 10. classes niveau.*

Andre undersøgelser har konkluderet, at mange af de kvinder, som afsoner i fængsler, ofte har begrænset uddannelse og arbejds erfaring, at de ofte har haft en ustabil opvækst, og at de generelt har en dårlig score på variabler for livsvilkår (Friestad & Skog Hansen, 2004).

Både nationalt og internationalt (se fx: Pollack & Brezina, 2006; Højdahl og Størksen, 2009; Kvinners Soning, 1989.) beskrives udsatte kvinder som afsoner i fængsler ofte med en vifte af problemer og udfordringer i deres liv. Udover allerede nævnte anføres: Få fortrolige, problemer med narkomisbrug og et begrænset netværk. Derudover har mange vold i deres erfaringskapital (nogle også som udøvere), og de har lidelser som depression, angst og i det hele taget store psykosociale vanskeligheder. De har mange erfaringer med brudte relationer, og mange har børn, som er anbragt (frivilligt eller tvangsmæssigt) i plejefamilier eller på døgninstitutioner.

Rapporten her kan og skal ikke afvise sådanne lidelser og udsathedes som et mønster i mange fængslede kvinders erfaringskapital. Men den vil ydermere henlede opmærksomheden på, at kvinderne i undersøgelsen samlet set *også* har levet på varierende måder og med forskellig økonomisk kapital, social kapital og kulturel kapital (Bourdieu & Waquant, 2001). Og enkelte falder helt udenfor kategorien 'udsatte kvinder'. Rapporten her skal forsøge at fremstille de sociale samværsformer i fængslerne under hensyntagen til en mere kompleks forståelse af kvinder.

interviewundersøgelse om emnet ønskede kvinder ifølge Koudahl ikke at deltage (Personlig kommunikation, e-mail, 28. September, 2010).

Og så er der børnene ...

Kvindernes børn fylder i de beretninger, jeg får. I denne rapport kommer det ikke vældig markant frem, fordi det ikke er opdragets fokus. Derfor vil jeg allerede nævne børnene her og understrege vigtigheden af til stadighed at beholde fokus både på børnene og på at udvikle bedre besøgs- og samværsmuligheder mellem børn og deres forældre. Livet udenfor hænger intimt sammen med livet indenfor og vice versa. Bogen *Når straffen rammer uskyldige – børn af fængslede i Danmark* behandler børnenes rettigheder, muligheder og begrænsninger, når en eller begge forældre afsoner en fængselsdom (Smith & Jakobsen, 2010). Ifølge Smith & Jakobsen (2010) har 3% af alle danske børn oplevet at have en forælder fængslet (ibid., p. 29). Og de anfører, at man med rimelighed kan gå ud fra, at der konstant er 1,13 børn pr. samlet antal indsatte i fængslerne (ibid., p. 30). I den undersøgelse, jeg har foretaget, har langt hovedparten af kvinderne børn. Flere mere end et barn. Enkelte har ikke børn, primært de helt unge kvinder og enkelte andre. Alderen på børnene varierer. Det yngste barn, jeg hører om, er få måneder gammelt og i familiepleje. En del mindre børn men også teenagebørn, voksne børn og børnebørn omtales. De forskellige aldersgrupper har forskellige behov. En 13-årig dreng, som skal undvære sin mor, der har den primære omsorg for ham, har nogle behov. En 2-årig, som er tvangsfjernet fra fødslen, og hvor kontakten foregår via plejefamilien, har andre behov. En 17-årig atter andre behov. Fælles for alle de børn, hvor mødre har en afgørende rolle, er deres smerte og afsavn. Helt små børn påvirkes af brud og det bliver voksne børn, som stadig er knyttede til deres mor, også¹⁴. Varigheden af adskillelsen har for nogle en stor betydning. Eliassen (2008) anfører, at kvinderne i hendes interviewundersøgelse finder, at straffen af dem er urimelig, hård og uretfærdig for deres børn. Derudover finder hun, at kvindernes erfaring med identitetstab, som følge af at de ikke kan være mødre i fængslet, er det værste sammenlignet med tab af andre roller, de indtager udenfor fængslet.

For mange kvinder – og deres børn – er fængslingen med andre ord særdeles indgribende og medfører langsigtede og negative konsekvenser.

Forestillinger om køn

Køn betragtes i denne rapport som et betydningsfuldt redskab i menneskers bestræbelser på at skabe social orden. Vi bruger køn til at tolke og forstå os selv og hinanden (jf. Søndergaard, 1996). Samtidig former vi hinanden, når vi tolker,

¹⁴ Jeg skal ikke her give mig ud i en udviklingspsykologisk redegørelse for hvordan hvilke børn påvirkes af hvilke former for separation og hvornår. Men emnets vigtighed kan ikke overvurderes (jf. Bowlby, 1994, 1991; Hart, 2006; Smith, 2003).

forstår og reagerer. Derfor 'bliver' vi også i en eller anden udstrækning de kønnede væsner, vi forventes at blive. Men variationerne er store mellem de, der forventes at 'blive kvinder' og de, der forventes at 'blive mænd'. At forstå 'kvinder' i fængsler handler om på en gang at have øje for, at de lever under stærke forventninger om at være kvinder på nogle bestemte måder, men samtidig kan de jo være og er alt muligt andet end de forventninger. Det, der er fælles for dem, er måske primært, at de vil blive forstået ud fra bestemte og ofte stereotype forventninger, og at de er nødt til at forholde sig til dem. Blandt andet blev de som gruppe, af både andre og hinanden, betegnet som: Sladrende, intrigante, og konfliktskabende. Hvis der er mænd på afdelingen ændres dette, siger stereotypien på tværs af fængslerne. Men når både andre mennesker og kvinderne selv omtaler 'kvinder' som ovenfor, da er de derigennem med til at skabe eller bekræfte bestemte måder at forstå kvinder på og til at udelukke andre forståelser¹⁵. Flere kvinder jeg talte med oplevede skyld og skam over at være kriminaliserede og over at være fængslede. Kvinders stigmatisering synes dobbelt: De har både brudt loven, og de har, som kvinder, brudt loven. Altså har de forbrudt sig mod loven og mod de traditionelle forventninger til normerne for, hvad der er passende for en kvindes opførsel (Carlen & Worrall, 2004; Høigaard & Snare, 1988). I den forbindelse er de ovenstående betragtninger om de forskellige konsekvenser for børn af deres mødres fængslinger centrale.

¹⁵ I denne forståelse er jeg inspireret af Haavind (2000); Søndergaard (1996); Staunæs (2003).

Kapitel 3

Fremgangsmåde

Teoretisk placering

Indledningen til den foreliggende rapport har beskrevet undersøgelsens overordnede planlægningsproces og ændringer heri samt præsenteret den endelige ramme for undersøgelsen.

Rapportens analyse udspringer af krydsfeltet mellem teori og det kvalitative materiale. Metateoretisk trækker jeg på en bred sociokulturel psykologisk tænkning. Her kan blandt andet nævnes (Valsiner & Lawrence, 2007; Bruner, 1999; Vygotsky, 1982; Søndergaard, 1996). Derudover trækker jeg på virksomhedsteori (Leontiev, 1983; Karpatschof, 1981, 1989; Hammerlin & Mathiassen, 2006) og kritisk psykologi (Dreier, 1999, 1999b, 2001; 2008; Holzkamp, 1998). Endelig spiller antropologisk psykologi (Bertelsen, 1994, 1994b; Mathiassen, 2004; 2005) en rolle i tænkningen i undersøgelsen her. Lad mig konkretisere.

Det teoretiske grundsyn er, at mennesker er eksistentielt afhængige af deltagelse i sociale sammenhænge og af at høre til blandt andre mennesker. Idet rapporten omhandler fængslede kvinder, skal det understreges, at denne afhængighed både gør sig gældende i fængslet og udenfor fængslet. Kvinderne er under deres afsoning afhængige af at kunne deltage i de fællesskaber, der er tilgængelige. Og de varierer indlysende nok afhængigt af, hvordan sammensætningen af personer er til enhver tid. Der er med andre ord tale om et på forhånd struktureret udvalg af personer, hvis (potentielle) fællesskab den enkelte kvinde skal finde sig tilrette i – disse betingelser er hun udleveret til. Et forhold som også beskrives i Lindbergs (2005) studier af kvinders sociale samværsformer i det svenske kvindefængsel 'Hinseberg' og i Haugens (2006) studier af kvinders afsoningsforhold i et udvalg af norske fængsler. Derudover er den enkelte kvinde også udenfor fængslet afhængig af at tilhøre og deltage i menneskelige fællesskaber. Hendes tilværelse i fængslet og udenfor fængslet må begribes i sammenhæng. Dreier (2008) viser, at man generelt må forstå menneskers livsførelse i og på tværs af sammenhænge. I forlængelse heraf forstår jeg også langt de fleste fængslede kvinders deltagelse som en bevægelse på tværs af sammenhænge. Både konkret fysisk og mentalt.

Inspireret af Bertelsen (1994) forstår jeg mennesker, som nogen, der altid er rettede mod noget i deres tilværelse, og tilværelsen retter altid til en vis grad mennesker ind. Det vil sige, at antallet af reelle muligheder ikke er ubegrænset -

alle mennesker har et mere eller mindre begrænset mulighedsrum. Jeg har beskrevet dette for mandlige fangers vedkommende i afhandlingen "Fanget i Tilværelsen? Casestudier om fastlåsthed og forsøg på frigørelse" (Mathiassen, 2004). I fangernes dagligliv i fængslerne, hvor betingelserne er mere restriktive end udenfor, er deres mulighedsrum som udgangspunkt begrænset mere, end de fleste andres, alene på grund af indespærringen. Indenfor dette rum er der varierende grader af frihed og indflydelse på den daglige livsførelse i fængslet. Hvilket job ønsker man sig – ud af et begrænset antal muligheder? Hvilken afdeling kunne man tænke sig at afsone på – hvis der er plads, og man opfylder kriterierne? Hvor kunne man tænke sig at gå hen på udgang, når man har lov, og hvis man overhovedet har nogen at gå til? Osv. osv. osv. Fængselslivet er ganske gennemreguleret. Fangerne er i høj grad udleveret *til* og afhængige *af* andre mennesker og betingelser, som de ikke har megen indflydelse på (Erhel & Leguay, 1977/1979).

Kvinder i fængsel er, som alle andre mennesker, rettet mod noget; de vil noget eller ønsker sig noget. Men realiseringen af disse ønsker eller forehavender – tilværelsesprojekter (Bertelsen, 1994, 1994b) – skal forstås indenfor det mulighedsrum, som eksisterer. Mulighedsrum kvinderne i en eller anden udstrækning har indflydelse på gennem deres aktive deltagelse. Alle ved, at deltagelsen er begrænset i fængsler, men den teoretiske forståelse i herværende rapport er, at også fanger, kvinder som mænd, har en vis mulighed for at påvirke, måske endda ændre, deres betingelser gennem deltagelse. Når det gælder læring, er forståelsen her, at man ikke kan skille det sociale og det læringsmæssige ad (jf. Dreier, 1999, 1999b; 2008; Lave & Wenger, 2003). Læring foregår alle steder – ikke kun på specielt designede kurser eller programmer. Det betyder også, at det er muligt at arbejde med læring, der hvor mennesker befinder sig snarere end at trække dem ud og lære dem noget, som bliver løsrevet fra de sammenhænge, hvori de er virksomme.

Opsummerende er tænkningen som løber gennem denne rapport, at mennesker og deres omgivelser, samfund og kultur må forstås som gensidigt konstituerende og udviklende. Betingelser former personer, og personer former betingelser. Kultur former personer, og personer former kultur. Som en del af denne socio-kulturelle forståelse er det endvidere sådan, at kultur formidles via redskaber som eksempelvis sprog, og sprog skabes ligeledes af de mennesker, som lever kulturen. Og det samfund mennesker fødes ind i, de institutioner, fx fængslet, som mennesker lever i og betjener sig af, eksisterede på forhånd i bestemte historiske og (socio-)kulturelle former. Former som altså både integreres i og udvikles af de individer, som lever der.

Kvalitativ empirisk metode

Det kvalitative empiriske materiale er tilrettelagt i forlængelse af ovenstående tænkning. Men også under nødvendig hensyntagen til begrænsede midler – herunder tid. Derfor er der udover en periode med deltagende observation (Laine, 2000) taget både semistrukturerede interviews og uformelle samtaler i anvendelse (Kvale, 1997; Olsen, 2002; Fog, 2004; Hammerlin & Mathiassen, 2006). Som allerede klargjort er undersøgelsen oprindeligt planlagt med en vægtning af kvindernes perspektiv på deres afsoning. Man ønskede at høre kvindernes stemme. De etiske udfordringer i denne type forskning er beskrevet i indledningen. Udover at høre kvindernes stemme har undersøgelsen som oprindeligt mål også haft at bidrage til en potentiel praksisændring, hvis det synes relevant. Man kan argumentere for, at undersøgelsen indeholder momenter af praksisforskning forstået som en måde at organisere forskning på, hvor viden er noget, man skaber i praksis og i samarbejde med praksis (Højholt, 2005; Nissen, 2000). En praksis som både kan være personlig og kollektiv, og hvor viden og udvikling skabes gennem blandt andet samarbejde, problemer, konflikter, dilemmaer og erfaringer med at håndtere sådanne. Inspireret af Jensen (1986) er viden i denne sammenhæng ikke bare at kunne definere – det er også at kunne gøre noget i en praksis. Viden anskues i denne sammenhæng situeret, hvilket betyder, at ethvert standpunkt, enhver handling og enhver betydning skal forstås i den sammenhæng, hvori den er produceret. Det vil også sige, at sådanne standpunkter, handlinger og betydninger kan variere med de sammenhænge – de situationer – de opstår og udvikles i. Med det standpunkt giver det ikke mening at tale om 'ren og kontekstfri viden'.

Kvinderne skal, når de er deltagere i denne undersøgelse, være med til at definere, hvad der er relevant for at belyse deres betingelser – indenfor de rammer undersøgelsen har lagt. Altså et åbent samarbejde om interviewprocessen. De er ikke med til at designe undersøgelsen fra starten, ligesom den enkelte institution ikke er det, og derfor er der kun tale om momenter af praksisforskning. Den viden vi sammen udvikler, udvikler vi i den særlige og restriktive sammenhæng, hvor kvinderne befinder sig. Det, de siger, skal derfor forstås relateret til denne sammenhæng. Eksempelvis kan der være forhold, kvinderne ikke ønsker at behandle, fordi de afsoner. Det er ikke 'ond vilje' – det er institutionsbetinget nødvendighed.

I min fokusering af kvindernes perspektiv har jeg endvidere trukket på en fænomenologisk beskrivende tilgang (Giorgi, 1985), hvor deltagerne er blevet bedt om at beskrive fx: "Hvordan er det at ...?". "Hvordan oplever du ...?". "Hvordan ville det se ud, hvis jeg tog dine briller på?".

Når det drejer sig om de mere vurderende indspil ift. specifikke tilbud og muligheder eller mangel på samme, har jeg spurgt til beskrivelser, holdninger

og vurderinger fx: "Hvordan er ...?". "Hvad synes du om det?". "Er du tilfreds?". "Prøv at uddybe...?".

Når jeg har skullet forsøge at få indblik i følsomme emner, fx overgreb eller eksklusionsprocesser under afsoningen, har jeg blandt andet taget generaliserende udsagn i anvendelse: "Ved læsning af litteraturen har jeg fundet ... kender du det?". "Har du hørt om det?". "Hvordan tror du, man ville beskrive det her?".

Hvis der blev åbnet for mere personlige erfaringer med et tabubelagt emne, er jeg fulgt med disse og har spurgt uddybende mere direkte.

Et fængsel er en variabel, kompleks og potentielt skadelig størrelse. Sykes (1958/2007) spidsformulerer skadevirkningerne af fængsling i sin analyse af fangelivet i New Jersey statsfængsel. Han mener, man kan observere "pains of imprisonment" i betydningen, at den enkelte fange oplever sin individualitet og autonomi gå i opløsning. Og, som Smith & Jakobsen (2010) gør gældende, så kan fængsler være med til at producere:

"Problematisk behandling af de indsatte, selvom dette i udgangspositionen ikke er hensigten, hvilket er en meget vigtig pointe" (ibid., p. 20).

Tid (!) har været afgørende for at få de nødvendige fortrolige dialoger. Derudover har jeg bestræbt mig på at få mange personers fortællinger og beskrivelser om samme emne og samme praksis. Dermed har jeg i analysefasen kunnet læse på langs og på tværs både internt i hvert interview og observation men også eksternt. Altså på langs og på tværs i hele materialet (Jf. Haavind, 2000). Det vil sige grundige gennemgange af optagelser, transkriptioner og notater hver for sig. Person for person, situation for situation, institution for institution. Men også på tværs af interviews, på tværs af institutioner og med en dialektisk bevægelse mellem personlige beretninger, situationsbeskrivelser og institution(er).

Pointen er her at finde ud af, hvilken betydning det sagte og det observerede har for den enkelte i den konkrete sammenhæng, hun befinder sig i og set i relation til den livsførelse, hun havde før afsoningen, og den tilværelse hun forestiller sig at skulle ud til. Det er også vigtigt at finde ud af, hvilken betydning, den konkrete sammenhæng hun lever i nu, har for, hvordan hun beskriver sine oplevelser, og hvordan hun vurderer fængslet. Ligeledes hvordan hendes tidligere livsførelse og hendes forestillinger om fremtiden influerer på hendes beskrivelser og vurderinger. Altså den indre sammenhæng imellem den måde kvinden forholder sig på og hendes mulighedsrum før, nu og i den forestillede fremtid.

Almengørelse og generalisering

Det er klart, at jeg ikke forsker indenfor en positivistisk tradition. Det vil også sige, at rapporten ikke opererer med et generaliseringsbegreb i klassisk forstand. Forcen i forskningen her er, at lade enkelte, nuancerede og betydningsmættede beskrivelser være materialet til analyse. Den kvalitative forskning skal udnytte sin mulighed for at komme i dybden med temaer, der stiller sig særligt relevante for den person, der beretter fra den tilværelse, hun befinder sig i. Derfor opereres her, inspireret af Bruner (1999) med beskrivelser af de betydninger som kvinderne tilkendegiver, at de udvalgte temaer har for dem.

I rapportens beskrivelser og analyser fokuseres på variationer og forskellighed og til en vis grad på mønstre og fællesheder.

Hvad angår almengørelse så betyder det her:

”At der ikke lægges vægt på udbredthed men derimod på det fremadrettede, det der er nyt og peger i udvidende retning” (Jensen, 2005/2006, p. 115).

Indenfor den subjektvidenskabelige forskningstradition, hvor Jensens her citerede forståelse kommer fra, fokuserer man på typiske mulighedsrum frem for eksempelvis personkarakteristika. Det vil sige, at man ikke er optaget af, hvilke *mennesker* man konkret kan almengøre til. De konklusioner, jeg drager på kvindernes vegne, kan endvidere bedst vurderes gyldige eller ugyldige af kvinder, som befinder sig og er virksomme i lignende betingelser og mulighedsrum. Det er kvinderne som gennem deres brug af resultaterne kan anskueliggøre, om resultaterne passer til de mulighedsrum og betingelsesstrukturer, som de deltager i (jf. Jensen, 2005/2006). Den fortolkning af det sagte, som optimalt set skal foregå sammen med deltagerne, har jeg, så langt det har været muligt, forsøgt at lave i opsummeringer i samtalerne. Men det har ikke været muligt at foretage hele fortolkningsarbejdet sammen med kvinderne.

Planlægning og adgang

Jeg har i alle fængsler haft telefonisk kontakt med relevante personer, før jeg besøgte fængslerne. I disse indledende samtaler fik jeg en introduktion til fængslerne og til hvem, der kunne fungere som mine kontaktpersoner. Jeg blev præsenteret for fængslets indretning både fysisk, fangemæssigt, personalemæssigt og i relation til, hvilke tilbud fængslet havde, og hvilke særlige forhold og/eller interesser som gjorde sig gældende det pågældende

sted set ud fra personalets ståsted. Jeg foretog hvert sted den videre planlægning med den eller de person(er), som skulle være kontaktperson(er).

Næste trin i planlægningen var et besøg i hvert fængsel, hvor jeg blev vist rundt i hele fængslet. Det vil sige, at jeg både besøgte de(n) relevante afdeling(er), og jeg besøgte flere af værkstederne. Herudover så jeg skolen, og jeg hilste på en bred vifte af ansatte såvel betjente som civile. Jeg beskrev for alle det projekt, jeg skulle udføre, og præsenterede mig som forsker fra Danmarks Pædagogiske Universitet, der arbejdede på en opgave for Direktoratet for Kriminalforsorgen.

De steder, hvor der var etableret særlige tiltag for kvinder, blev jeg også inviteret ned og se disse. Efter de indledende besøg, udfærdigelse af skriftligt præsentationsmateriale og uddybende samtaler med relevante personer, primært blandt personalet, påbegyndte jeg mine ophold. Karakteristisk for alle perioderne var, at jeg forholdt mig åbent og imødekommende både overfor ansatte og fanger (kvinder og mænd). Men alle var klar over, at jeg var der for at få så god en kontakt som muligt med så mange fængslede kvinder som muligt.

Kvinderne i undersøgelsen blev oplyst om, at jeg opholdt mig på deres afdeling, fordi jeg skulle forsøge at få deres perspektiv på livet i fængslet. Flere af kvinderne sagde, at de gerne ville deltage for at bidrage til en eventuel forbedring af deres forhold. Jeg tydeliggjorde, at mit arbejde ikke kunne garantere dem forbedringer, men at deres erfaringer var centrale i en bestræbelse på at beskrive og om muligt udvikle afsoningsforhold for kvinder i danske fængsler. Det har påvirket undersøgelsen på varierende måder i de forskellige fængsler, at jeg ikke er helt uafhængig forsker, hvilket vi (Hammerlin & Mathiassen, 2006) også har tematiseret i vores udforskning af relationer mellem betjente og fanger i norske fængsler. Min positionering som forsker der både kommer udefra, men som også er lønnet af den instans, der sætter rammerne for kvindernes afsoning, åbnede for såvel gode dialoger som reservationer. I den forbindelse var det en hensigtsmæssig prioritering, at være sammen med kvinderne over tid, så de fik en mulighed for at se mig lidt an.

Udover at være på afdelingerne var jeg i betjentenes rum og talte med dem og delte noget af deres hverdagsliv på afdelingerne. Jeg traf det valg, fordi jeg inspireret af en almen tænkning om mennesker som en del af hinandens betingelser (fx Dreier, 2008) forstår fanger og betjente som en del af hinandens betingelser, hvorfor åbenhed overfor og viden om begge grupper nødvendig. Det var en hjælp på ganske mange måder – også som kontaktetablering til nogle af kvinderne. Men det medvirkede sikkert også til at bremse kontakt med andre kvinder. Liebling (2001) har problematiseret, hvorvidt man kan undersøge både fangers og betjentes perspektiv i samme omgang, og valget om i denne undersøgelse at befinde mig både blandt betjente og fanger traf jeg

velvidende, at der var såvel fordele som ulemper herved¹⁶. En tilgang vi også brugte i ovennævnte undersøgelse (Hammerlin & Mathiassen, 2006).

De betjente, der til enhver tid var på vagt, talte åbent og interesseret med mig. Jeg oplevede interesse og omsorg for min færd og mit velbefindende. Undervejs fik jeg flere relevante fortællinger om udviklingen af praksis på afdelingerne. De steder, hvor jeg ikke havde nøgler, blev jeg ledsaget rundt med stor velvilje, når det af sikkerhedsmæssige årsager var påkrævet. Nogle betjente var også optagede af, hvad jeg ville bruge den viden til, som jeg fik i deres rum. Vi talte kontinuerligt om undersøgelsens formål og indhold, ligesom jeg spurgte om tilladelse til at anvende det, de sagde, direkte, såfremt det skulle blive relevant.

Det har forøget undersøgelsens kvalitet, at jeg har haft tid til at se samværformer både internt i gruppen af kvinder, men også kvinderne og betjentene imellem. Når dette er sagt, skal det selvfølgelig understreges, at mine indtryk ikke skal betragtes som udtømmende. Mit ophold har givet et indblik i og oplevelse af nogle af hverdagslivets rutiner på de besøgte afdelinger, og det har frem for alt skabt en god sammenhæng at udføre de individuelle samtaler og interviews i, som jeg har foretaget med de af kvinderne, som ønskede at deltage.

I hvert fængsel var der en eller to kvinder, som adskilte sig ret tydeligt fra de andre i deres måde at opleve afsoningen på og dermed i deres måde at rapportere om afsoningen på. De udgjorde på forskellig vis 'ekstreme cases' (Flyvbjerg, 2003) og kunne bevidne dagliglivet anderledes end jeg ofte hørte. Når de eksempelvis berettede om deres afsoning, opretholdt de en markering mellem 'sig selv' og 'de andre', en *andetgørelse* (Staunæs, 2003), og de brugte en beretteform, der lignede den, en observerende besøgende kunne have. Det, jeg her betegner som *andetgørelse*, kan forstås som en overlevelsestrategi, både fordi det kunne være risikofyldt at knytte relationer, et forhold som Lauesen (1998) er inde på i sit studie af Statsfængslet i Vridsløselille. Men også ganske enkelt fordi det for nogen kunne være vanskeligt at identificere sig med de tilgængelige fællesskaber og/eller personer i gruppen af fanger. Dette kunne både have sammenhæng med fangerens forskellige erfaringskapital og dommenes varierende længde. De kvinder, jeg omtaler her, gav mig et særligt indblik i de udfordringer, der var på de afdelinger jeg besøgte.

Opsummerende tog flere af kvinderne et vist forbehold overfor at give en forsker adgang til deres privatsfære. Enkelte ønskede ikke deres samtaler optaget på lydfil. Hovedparten disponerede deres fortællinger. Enkelte ønskede ikke at udveksle andet end hyggelige og neutrale temaer. Hovedparten af de kvinder, jeg mødte, bidrog med engagement. Flere gav tilsagn til, at jeg gerne

¹⁶ Det er klart, at jeg optimalt set så også skulle have talt med mændene, men det var der ikke sat ressourcer af til.

må kontakte dem igen, såfremt det bliver muligt at lave en follow-up undersøgelse på tiden efter løsladelse. Jeg oplyste alle kvinder om, at de optræder anonymt, og jeg afklarede løbende, om der var emner fra samtalen med dem, de ikke ønskede jeg kom ind på i rapporten. Det forekom i få tilfælde.

Fremstillingsform i kapitlerne om fængslerne

Der vil undervejs i afrapporteringen fra de enkelte fængsler være såvel variationer som sammenfald i beskrivelser og fremadrettede perspektiveringer. Idet fængslerne på flere måder adskiller sig fra hinanden, og jeg arbejder ud fra et kontekstuel og situeret perspektiv (Dreier, 2008; Lave & Wenger, 2003), betyder den specifikke sammenhæng noget for, hvordan man skal forstå fortællingerne (jf. ovenfor). Derfor er rapporten som hovedregel disponeret med beskrivelser ét fængsel ad gangen. Undervejs vil jeg krydshenviser til fængslerne. Rapporten er dermed både opdelt i relativt selvstændige kapitler om hvert enkelt fængsel, men samtidig kan dele af indholdet forstås som en stige, hvor det ene trin bygger ovenpå det andet. Der er undervejs i rapporten ifølge aftale med opdragsgiver indført kommentarer om situationen i 2010 for de fængsler, som jeg undersøgte tidligst. Det skal understreges, at jeg ikke laver en udtømmende beskrivelse af forholdene, idet der løbende sker ændringer i fængslernes organisering og praksis. Der er altså tale om udvalgte kommentarer og ikke en fuldstændig opdatering af alle forhold i fængslerne ved udgangen af 2010.

Kapitel 4

Statsfængslet i Ringe

Introduktion

Ifølge Kriminalforsorgens hjemmeside¹⁷ er Statsfængslet i Ringe bygget som et fængsel for unge og taget i brug i 1976. Det er et lukket fængsel, der er sikret af en fem meter høj ringmur, hegn, tv-overvågning og af tæt kontakt mellem ansatte og indsatte. Unge fra hele landet kan afsone i fængslet samt kvinder bosat øst for Lillebælt. Ifølge hjemmesiden er de fleste mandlige indsatte dømt for vold eller røveri. Kvinderne angives oftest at være dømt for narkohandel.

Fængslet har 86 pladser og jeg besøgte i 2007 de tre afdelinger, hvor der på det tidspunkt afsonede etnisk danske kvinder. Det var afdeling 2 (kvindeafdeling), afdeling 5 (kønsblandet, stoffri afdeling) og afdeling 1 (beskyttet, kønsblandet afdeling). Alle fanger i fængslet overnatter i deres egen celle. I de afdelinger, hvor både mænd og kvinder afsoner, er cellerne placeret på samme gang og der kan være fællesskab mellem mænd og kvinder såvel i fritiden som i arbejdstiden. I afdeling 2, som under mine besøg primært er en kvindeafdeling, afsoner to mænd, som er i forhold med hver sin kvinde på afdelingen. Andre mænd (bortset fra betjente) har ingen adgang. Under mine besøg i Statsfængslet i Ringe afsoner der flere par, som var gift, inden de kom til afsoning, ligesom der bor et barn under tre år i fængslet. Par, som har haft fælles folkeregisteradresse før indsættelsen, har under afsoningen mulighed for at overnatte sammen en gang om måneden i fængslets familierum¹⁸. Der gives i øvrigt ikke mulighed for overnatning sammen.

Beskæftigelse

Der er forskellige beskæftigelsesmuligheder i fængslet: Montage, metalværksted med tilknyttet AMU-kurser, vaskeri, bygningsvedligehold, gartnerfag, rengøring, lettere kunsthåndværk mm.

Undervisning

Man kan deltage i undervisning som: Forberedende voksenundervisning (FVU), almen voksenundervisning (AVU), HF-enkeltfag med lærerstøtte.

¹⁷ www.kriminalforsorgen.dk.

¹⁸ Fra dokument vedrørende regler for "Overnatningsmuligheder i familierummet", Personlig kommunikation, Bodil Philip, 2010.

Programvirksomhed og behandling

Der er tilbud om deltagelse i: Det kognitive færdighedsprogram, Anger Management (vredesprogrammet), Hashmisbrugsbehandling og Harm Reduction.. Kontraktafdelingen er for stofmisbrugere, som ønsker stofmisbrugsbehandling i et stoffrit miljø¹⁹. Derudover er der mulighed for at tale med en psykolog udefra, samt med psykiater og almen praktiserende læge.

Fokus i kapitlet

Kapitlet vil fokusere på de måder kvinderne er sammen på indbyrdes, de måder kvinderne og personalet er sammen på, og de måder kvinder og mænd er sammen på, samt udfordringer heri. Dette gøres i forlængelse af opdrag fra Direktoratet for Kriminalforsorgen. Jeg har undervejs opdateret oplysninger, hvor det var muligt, med input fra fængslet i 2010. Som nævnt i kapitel 3 er disse opdateringer ikke fuldstændige. Der er ikke foretaget nye interviews med kvinderne. Som nævnt fokuserer rapporten *udelukkende* på etnisk danske kvinder, hvorfor de udenlandske kvinder, som afsoner under mine besøg, ikke er inddraget. 11 etnisk danske kvinder har deltaget aktivt i interviews, og jeg har naturligvis talt med de udenlandske kvinder²⁰, når jeg mødte dem. Normalt har man ca. 25 kvinder til afsoning²¹ i Statsfængslet i Ringe. Jeg har ikke det helt nøjagtige tal på hvor mange kvinder, der i alt afsoner under mine besøg.

Rapporten fokuserer primært på den afdeling, hvor der afsoner flest kvinder under mine besøg (afdeling 2) og på den arbejdsplads, der af fængslet beskrives som særligt indrettet for udsatte kvinder. Arbejdspladsen kaldes 'Hønsehuset'²². Dernæst fokuserer rapporten på afdeling 5, som er en stoffri afdeling, hvor der også afsoner kvinder²³.

Hønsehuset

Hønsehuset er et 'pædagogisk værksted' for kvinder og hovedsageligt kvinder i substitutionsbehandling²⁴. Mødetid er fra 08.00 til 15.00 alle hverdage.

¹⁹ <http://www.kriminalforsorgen.dk/Default.aspx?ID=237>, downloaded, 05.10.2010.

²⁰ Under mine besøg blev jeg oplyst, at der afsonede 12 etnisk danske kvinder på daværende tidspunkt. I henhold til disse oplysninger undlod kun en at deltage i denne undersøgelse, hvilket angiveligt skyldtes, at hun troede, jeg var journalist. Og hun ville ikke i medierne.

²¹ Personlig kommunikation, Bodil Philip, 2010.

²² Navnet er ønsket af kvinder, som afsonede, da stedet blev etableret.

²³ Beskæftigelsesmuligheder og andre centrale forhold for kvinder generelt behandles i et samlet kapitel til sidst i rapporten.

²⁴ Beskrivelse 'Hønsehuset' udarbejdet af Larsen, udateret.

Målgruppen er de kvinder, som ikke er i stand til at indgå i arbejdet på en mere almindelig arbejdsplads i fængslet. Der er ansat en ansvarlig værkfører og arbejdet her foregår i tæt samarbejde med projekt 'Harm Reduction', fra Rusmiddel Center Fyn i Odense. Begrebet harm reduction også kaldet skadesreduktion betegner tiltag, hvis mål er at reducere skaderne, der opstår som følge af et stofbrug. Det er ikke (altid) en nødvendighed at brugen af stoffer reduceres²⁵ i en skadesreducerende tilgang. Ved min opfølgende kontakt med fængslet i oktober, 2010, er Hønehuset fortsat aktivt. Værkstedet tilbyder mulighed for en vifte af kreative aktiviteter. Hovedopgaven beskriver værkstedet som: Støtte i almindelige daglige gøremål (ADL- træning), støttende samtaler og realitetsorientering. Der fokuseres i træningen på varetagelse af almindelige daglige gøremål som fx madlavning, bading, indkøb og rengøring. Kvinderne laver selv varm middagsmad til hinanden i Hønehuset. Der fokuseres også individuelt på egen omsorg, personlig hygiejne, ernæring og træning i at reagere på diverse kropslige tegn på, at der er behov for lægehjælp. Medarbejderen fra projekt 'Harm Reduction' er ansat til at bistå 'de allersværest belastede kvinder i substitutionsbehandling²⁶'. Principielt altså også kvinder der måtte være ansat andre steder end i Hønehuset.

Tilbuddet i Hønehuset er fleksibelt i den forstand, at de tilknyttede kvinder principielt ikke kan opholde sig på egen celle i dagtimerne, men det beror altid på en vurdering, om der er relevante grunde til, at den pågældende kan opholde sig på sin afdeling. Helst ser man, at kvinderne også i tilfælde af sygdom opholder sig i Hønehuset med det nødvendige tilsyn frem for alene i deres celler. Der kan være andre grunde til, at man vurderer det hensigtsmæssigt, at kvinderne går til deres celle for en stund, eksempelvis hvis der er tilspidsede situationer, hvor det kan være relevant at personen, for at undgå voldsbrug, får en pause for sig selv.

Der er forskellige sysler i gang i værkstedet under mine besøg og kvinderne deltager aktivt i madlavning, borddækning og oprydning. Der er på mit første besøg en noget anspændt stemning blandt kvinderne, og jeg fornemmer, at der er en opsplittning i gruppen. Fx forlader nogle af kvinderne konsekvent rummet, når en anden kommer ind. Kvinderne udtaler sig dog alle positivt om Hønehuset, både i 2007 og i de skriftlige takkebreve fra 2010, som nogle kvinder har sendt til personalet efter løsladelse, og som jeg har set nogle af i anonymiseret form. En kvinde skriver:

²⁵ Henvisning til foredrag af Peter Ege på Socialministeriets 2. nationale konference om Socialt Udstødte og Truede Grupper, www.brugerforeningen.dk.

²⁶ Suboxone og metadon, samtale med Susanne, Højberg, efterår, 2010.

I gør en forskel og hjælper dem, der har brug for det, og I var der også for mig [...]. Jeg savner Høsehuset og jeg savner jer [...]. Jeg håber, I vil styre Høsehuset mange år endnu (anonym kvinde).

Scener fra livet på afdeling 2

Afdeling 2, hvor hovedparten af kvinderne i fængslet afsøner, har 16 pladser. Der bor også et ægtepar, og der bor en mand, som danner par med en af de kvinder, som bor på afdelingen²⁷. Det skal bemærkes, at forholdene i Statsfængslet i Ringe varierer, og at fængslet ifølge inspektøren har et særligt fokus på kvinderne. Siden jeg var i Ringe, har kvindeafdelingen i Østjyllands fængsel været lukket og fængslet har herefter atter åbnet pladser for kvinder. Ifølge inspektøren i Ringe skyldes genåbningen af pladser for kvinder, at man i Ringe ønskede at flytte en lille gruppe kvinder af disiplinære grunde²⁸. Således kan man eksempelvis ikke placere kvinder på den beskyttede afdeling i Ringe, når der her afsøner 'stærke danske mænd', som ikke kan være i det øvrige fængsel²⁹.

De etnisk danske kvinder på afdeling 2 er, i den tid jeg opholder mig der, aldersmæssigt og erfaringsmæssigt en blandet gruppe. Der er for det meste syv kvinder på afdelingen, hvoraf de fleste forekommer at bruge hårde stoffer og/eller hash aktivt. Flere synes at have et ganske dårligt helbred både psykisk og fysisk, og stoftrangen er en stærk kraft i flere af de tilværelser, jeg møder. En enkelt kvinde bruger tydeligvis slet ikke stoffer. I 2010 bor der udelukkende kvinder på afdelingen. Antallet af kvinder, der skal afsøne i Statsfængslet i Ringe, svinger ifølge inspektøren meget, hvilket betyder, at man til stadighed må forholde sig til, hvilke fanger det er hensigtsmæssigt at anbringe på afdeling 2 for at fylde op. Hvis man skal tage det fornødne hensyn til alle kvinder, kan det være nødvendigt at have vakante pladser, hvilket selvfølgelig er en u hensigtsmæssig ekstra udgift. Her ville muligheden for at opdele afdelingen, så vidt jeg kan se, løse nogle centrale problemer i fængslet³⁰, som det ser ud idag.

²⁷ Derudover afsøner her nogle kvinder af anden etnisk herkomst end dansk.

²⁸ Personlig kommunikation med Bodil Philip. Der er altså ikke tale om, at det er kvinder vest for Lillebælt. Flytningen skyldes 'særlige grunde'. Og den afdeling kvinderne flyttes til er ikke en behandlingsafdeling.

²⁹ Jf. Personlig kommunikation med Bodil Philip, oktober, 2010.

³⁰ Jf. Personlig kommunikation med Bodil Philip, oktober, 2010.

Hierarkier

Afdeling 2 er under mit besøg præget af grupperinger, hvilket giver en til tider anspændt stemning. Kvinderne spiser ikke samlet men i selvtableerede mindre grupper. Parrene spiser sammen parvis, og de udenlandske kvinder holder sammen. I den ene af de to grupper af kvinder, jeg er sammen med, er der et ret tydeligt hierarki. En af kvinderne indtager positionen som 'dronning', en betegnelse jeg henter fra Lindberg (2005), der beskriver lignende sociale dynamikker i sit studie af kvindefængslet Hinseberg i Sverige. Betegnelsen peger på, at kvinden ret ofte synes at bestemme og dominere samværet i den gruppe hun tilhører. Hun organiserer fx madgruppen, men deltager ikke i det praktiske omkring madlavning og borddækning³¹. Kvinden er ikke aktivt stofbrugende på nogen måde, og hun udtaler sig ofte i forhold til fangernes rettigheder. Jeg overværer flere gange, hvordan hun agiterer for, at nogle af de andre kvinder skal klage over beslutninger i deres sager, hvilket de bifalder, når hun er der. Men hvor de efterfølgende til mig kan tilkendegive, at de egentlig slet ikke har lyst til at klage.

Ligeledes samles flere kvinder ofte – og jeg med – i kvindens celle. Her fortæller hun meget om sin tilværelse og alle sine planer. Det synes at fungere som en positionering som 'mere værd' end de andre kvinder, og hun har megen opmærksomhed og beundring. Også i Høns huset er denne kvinde meget tydelig, og hendes problemer og udfordringer bliver delt og endevendt af både personale og indsatte kvinder. Hun beskriver, at det ville være en fordel, at man delte kvinderne op efter dommenes længde i stedet for at blande alt for varierende tidsperspektiver:

Så man kunne lave nogen fælles ting sammen, altså det er svært med folk, som kommer en måned eller 60 dage eller, 30 dage nogen gange, eller et halvt år, det er svært, også fordi hvis du så tilknytter dig en, jamen så er den der bare ikke igen.
[...].

Grunden til det ikke sker, mener hun skyldes:

... altså jeg har lidt en ide om, at, de [personalet, CM] er bange for et eller andet sted, at man bliver for stærk, fordi det har jeg set et par gange.

³¹ En hierarkisering der også vises i episode 2 i tv udsendelsen 'Fængslet' på DR1 efteråret, 2010.

Kvinden har altså en overvejelse om egen position, der minder om den, personalet beskriver og som jeg observerer: Hun er sådan en, som personalet kan vurdere, er for stærk. Kvinden bruger ikke betegnelsen 'Dronning' om sig selv. Set fra hendes perspektiv kan man forstå hendes – og de andres – position således:

Altså, jeg er den der, har hjulpet folk på vej, altså... Men jeg synes også nogen gange, det kan være hårdt at skulle være den der lille hønemor og sidde og holde om dem alle sammen. Og den ene græder og den anden græder og, altså også især fordi jeg er der nu, hvor jeg selv er kommet i en krise, så er det altså ret irriterende og blive sat ind mellem sådan en gang fnidder fnadder

Mange interesser gør sig gældende på afdelingen, hvilket vi ligeledes vil se i de følgende kapitler. Der etablerer sig hierarkier, ligesom eksklusionsdynamikker og mobning udvikler sig. Kvinderne har behov for at deltage i fællesskaber og for at høre til. Der udspiller sig angst for mobning og eksklusion, og flere vil hellere alliere sig med den i den til enhver tid ledende position, end de vil falde udenfor den sociale orden på afdelingen. Disse dynamikker ser vi i flere andre sammenhænge, hvor mennesker samles. Men i fængslet, som har mange ligheder med det Goffman (1967) beskriver som en totalinstitution³², fortættes dynamikkerne, fordi kvinderne ikke blot kan flytte sig. Min fornemmelse af disse dynamikkers tilstedeværelse bliver forstærket, idet jeg fra flere forskellige fanger i fængslet hører, at der særligt er én kvinde, som de andre taler om, og som de andre ser ned på. Nogle håner hende ret åbenlyst, hvilket kan betegnes som mobning. Jeg observerer også selv, at kommunikationen indimellem går skævt.

Rygterne løber stærkt og tonen er hård.

Perifere grupper

To andre kvinder, som begge har en lang historie med stofbrug, udgør også en lille enhed på afdeling 2. Alt efter hvem af dem jeg taler med, fremstår relationen dem imellem henholdsvis præget af at den ene udnytter den anden,

³² Goffman (1967) har lavet feltarbejde i en psykiatrisk institution og han anerkender, at der er forskel på fængsler, psykiatriske sygehuse og andre institutioner, som han betegner som 'totale institutioner'. Det vil sige institutioner hvor både arbejdslivet og fritidslivet leves samme sted, og hvor en samling af mennesker lever en tilværelse, lukket inde, og adskilt fra det øvrige samfund. Goffmans interesse var imidlertid, som Ugelvik (2010) skriver, primært at beskrive den totale institution som idealtype – altså det som er generelle karakteristika ved disse institutioner.

og af, at den ene drager omsorg for den anden. Det, jeg ser, er, at de køber ind sammen hos købmanden, og den kvinde, som ikke tager hårde stoffer, mens hun afsoner, sørger for at have maden hos sig, og dermed har hun overblikket over, hvad de to har af varer og forråd. Den anden kvinde er ofte vældig stofpåvirket og synes ikke at have overblik over og kontrol med sin egen livsførelse – ej heller i fængslet.

Der er endnu en kvinde på afdelingen, som ikke rigtigt har koblet sig på nogen af grupperne. Kvinden er lidt sammen med de forskellige andre kvinder på skift. Hun synes at befinde sig rimeligt og er ganske optaget af sit liv udenfor fængslet.

Det ene par, som bor på afdelingen, holder sig meget for sig selv. Det er vanskeligt at komme ind på livet af dem, men efterhånden lykkes det mig at få så meget kontakt med kvinden, at vi kan få lov til at tale sammen uden kærestens deltagelse. For mig virker det som om, han dominerer og bestemmer en del over hende, og jeg undrer mig undervejs over, om det mon er hensigtsmæssigt, at de to bor på samme afdeling.

Jeg bemærker endvidere, at blandingen af kvinder uden partner og så par - på samme afdeling - kan give en slags opdeling i 'dem' og 'os'.

Støj, uro og synlighed

Kvinderne synes generelt, at den materielle standard er for dårlig på afdelingen, og de nævner, at der er mug og svamp. Kvinderne fremhæver også den megen larm og uro som ganske forstyrrende (jf. Dünkel, Kestermann & Zolondek, 2005). Jeg lægger mærke til uroen. Der er altid larm: Høj, dunkende musik, folk der taler, folk der råber – på afdelingen eller ud af vinduerne. Almindelige lyde fra et liv, hvor mange mennesker bor tæt sammen, bliver ganske høje, fordi der er særdeles lyd. Når jeg taler med kvinderne – en eller flere – i cellerne, så slår det mig, hvor megen forstyrrende støj der er. Nogle af kvinderne betoner endvidere overfor mig, at der er uendelig varmt om sommeren. Og de synes også, at deres celler er for små.

Der er forskel på, hvordan kvinderne har indrettet deres celler. Nogle af kvinderne har gjort meget ud af indretningen med små hyggeting, gardiner og fotos af børn og familie, og de gør også en del ud af rengøringen. Andre bor helt skrabet. Måske er der et foto eller to i cellen, men ellers fremstår den rodet og beskidt. Generelt ryger kvinderne en del, så der er en kraftig lugt i flere af cellerne. Dette er forstærket af, at der ikke længere må ryges på fællesarealerne. Når det er dårligt vejr, så sidder kvinderne i hinandens celler og ryger. Flere fremhæver, at det har en opsplittende indflydelse på fællesskabet, at de ikke kan sidde på de indendørs fællesarealer og ryge.

Fællesarealerne med opholdsstuer og køkken er rummelige. Begge fællesstuer bliver brugt, i den tid jeg er der. Betjentenes kontor ligger som en

slags 'akvarium' på grænsen mellem fængselsgangen og fængselsafdelingen³³. Det betyder, at betjentene kan se, hvad der foregår i fællearealerne, ligesom kvinderne kan se, hvad der foregår på kontoret. Det er muligt at følge med i, hvad betjentene foretager sig, men det er også muligt at følge med i, hvem af medfangerne, som opholder sig på kontoret. Alle kan så at sige holde øje med alle.

Fængslet har små gårdhaver i tilknytning til afdelingerne. Når det er godt vejr, sidder jeg ofte med nogle af kvinderne udenfor i haven, hvor der ryges cigaretter og tales om stort og småt. En kvinde beskriver sin ankomst til Statsfængslet i Ringe:

Og da jeg kom herover tænkte jeg, her er liv og der er mennesker ude i gangen og der er vinduer lige ned til græsset. Alt var bare sådan lyst og dejligt. Men der er for mange unge drenge³⁴.

Jeg ser, at der jævnligt er aktivitet med kommunikation på tværs af afdelingerne. Ved råben gennem vinduer og med fagter. En kvinde fra afdelingen beskriver det sådan her:

Jamen det er det der med, at folk de skal stå og råbe og skribe ud ad vinduerne, og bytte ting frem og tilbage.

Af og til ser jeg en kvinde gå over til en anden mandeafdeling og tale ind gennem vinduerne der. Der er med andre ord kommunikation og samvær, som ikke er synligt for det personale, som opholder sig inden døre i kontoret. Der er siden mit besøg i 2007 via midler fra Egtmondfonden³⁵ sket en total renovering af området, hvor fangerne tilbringer deres 'grønne fritid'³⁶. Området er lagt helt om med nye aktivitetsmuligheder, mere belysning og bedre overvågning. Det vil sige, at også dette område er blevet mere aktivitetsorienteret, og det kan overvåges bedre end under mit ophold i fængslet.

³³ Se evt. også Lindberg (2005) for beskrivelse af den arkitektoniske udformning af rummene i Hinseberg.

³⁴ Kvinden refererer her til unge mænd over 18 år af anden etnisk herkomst end dansk.

³⁵ "Ringe Statsfængsel: Et fængsel er ikke bare et fængsel. I Ringe Statsfængsel har Egmont Fonden arbejdet for at skabe bedre udearealer. Til gavn for både indsatte og ansatte. Statsfængslet i Ringe har skabt et attraktivt og konstruktivt multifunktionelt uderum som ramme for et fritids- og uddannelsesprojekt, der skal give de unge indsatte mulighed for mere udeliv og mulighed for et kompetenceløft med henblik på at forbedre deres muligheder for at leve en kriminalitetsfri tilværelse efter løsladelsen" (www.Egtmondfonden.dk).

³⁶ 'Grøn fritid' betegner det, som i andre fængsler kaldes 'gårdtur'.

Samvær personale og kvinder imellem

Jeg ser et begrænset samvær mellem ansatte og de kvinder, som afsoner på afdeling 2. Enkelte ansatte går ud i fællesarealerne og sidder sammen med kvinderne, men det almindeligste, i den periode jeg opholder mig i fængslet, er, at personalet sidder på kontoret eller er igang med diverse praktiske gøremål. Der er ofte kvinder inde på kontoret, og jeg oplever, at der er en gemytlig og god tone mellem de ansatte og kvinderne. Blandt andet observerer jeg flere, som får lov til at ringe fra kontoret, eksempelvis når der er problemer med at få telefonkortet aktiveret. Telefonisk kontakt til familien – ikke mindst kæreste og børn – er meget vigtig for flere af kvinderne. Og afdelingstelefonen bliver brugt flittigt.

Et fangeægtepar på afdelingen laver jævnlige mad til dem, som har lyst at deltage i fællesspisning - såvel ansatte som fanger. Maden er velsmagende, og her spiser personalet og jeg med. En enkelt kvinde eller to deltager, men de fleste giver udtryk for, at de synes, det er lidt upassende at spise med 'vagterne'.

Et par gange har der været aktiviteter på afdelingen i form af noget håndarbejde, som en betjent har sat igang. Det giver en hyggelig stemning, og de kvinder, som deltager, omtaler det positivt og ser ud til at befinde sig godt med det.

Hierarkier – og stoffer som stærk kraft

Majoriteten af kvinder på afdeling 2 synes at være slidte både psykisk og fysisk. Såvidt jeg kan vurdere, skyldes det for hovedpartens vedkommende, at de har levet og lever liv, som er præget af misbrug. Hovedparten af kvindernes erfaringskapital er præget af negative erfaringer, svigt og traumer, hvilket betyder, at de er særligt sårbare, som beskrevet i den internationale litteratur (jf fx. Lindberg, 2005; Kendall, 2002; Pollack & Brezina, 2006; Højdahl & Størksen, 2009; Dünkel, Kestermann & Zolondek, 2005; Pollack, 2008). Stoffer er en stærk kraft i disse kvinders liv. Der er som beskrevet af og til konflikter mellem kvinderne. Samtidig forsøger nogle af de mere ressourcestærke kvinder at tage hånd om dem, der har det særligt vanskeligt. Det gøres ved, at de taler meget sammen, og i særlige tilfælde underretter kvinder også personalet om, hvad andre kvinder indtager, fordi de er bekymrede for deres liv. Det viser sig til tider at være en relevant bekymring, idet der er kvinder i den tid, jeg opholder mig på afdelingen, som reagerer ganske voldsomt såvel fysisk som psykisk på egen indtagelse af illegale stoffer.

En kvinde, som tidligere boede på afdeling 2, siger:

På 2'eren bliver man meget påvirket. Fx når der kommer for mange misbrugere. Det er deres opførsel og deres måde at leve på: Råberi,

opmærksomhed og skænderier. Det påvirker en meget psykisk. Deres uro. Og så kan man blive ked af det eller hidse sig op eller råbe til dem. Selvom man ikke, sådan, har lyst til det. Man bliver nødt til at sige stop en gang imellem, fordi man får nok af dem. Man bliver frustreret inde i hovedet.

En anden kvinde beskriver fra sin tid på afdeling 2:

Jeg fik hovedpine af det – men jeg kom fint ud af det med dem alle sammen. Men det irriterer mig at skulle sidde og se på nogen, der sidder på metadon og sveder og sådan nogle junkier. Sådan nogle, der ikke er helt klare i hovederne. Det er irriterende. En der kom tilbage fra arresten – humørsvingninger og råber og skriger. Det skabte en dårlig stemning.

Derudover fremhæver denne kvinde, hvad jeg også har hørt i andre fængsler, at det er risikabelt for 'svage fanger' at sætte dem sammen med misbrugere. Det øger sandsynligheden for, at de også påbegynder eller genoptager et misbrug, fordi hverdagen i fængslet bliver for ulidelig³⁷.

Citaterne ovenfor illustrerer, at det er misbruget, som kvinderne, der udtaler sig, tager afstand fra. De kan ikke holde ud, at se på misbrugets konsekvenser. En holdning, som også gør sig gældende, hvis det havde været mænd. Der er ikke noget, som entydigt peger på, at det er fordi det er kvinder, der misbruger, at de andre kvinder ikke ønsker at bo på afdeling 2. En pointe, jeg mener, man skal huske i sin tilgang til, hvorvidt kvinder kan og skal afsone på afdelinger kun for kvinder.

En misbrugskonsulent, der færdes blandt kvinderne, vurderer, at kvinderne skal bruge mange ressourcer på at finde ud af, hvordan de kan være i kvindegruppen. Denne medarbejder fremhæver, at der er to 'negativt stærke' kvinder på afdelingen. Ingen af dem bruger hårde stoffer. De andre kvinders opgave er, ifølge konsulenten, at finde ind i de hierarkier, som etablerer sig under disse to kvinder. Det sætter et psykisk pres på kvinderne, at de skal navigere på denne måde i det sociale. Den ansatte har forsøgt at fungere som mægler imellem kvinderne. Det er vanskeligt, fordi kvinderne ikke kan sige alt. Der er som bekendt ofte i et fangesamfund koder for, hvad man delagtiggør personale i, og hvad man ikke delagtiggør personale i. Disse koder fungerer også til en vis udstrækning blandt kvinderne, jeg har talt med, (se også

³⁷ Jf. DR 1 'Fængslet' episode 2, efterår 2010.

Lindberg, 2005) og sætter angiveligt grænser for, hvor langt en personalestyret mæglingproces kommer. Det hierarki som omtales her har altså de kvinder på toppen, som ikke indtager stoffer. Og de andre og mere udsatte kvinder forsøger angiveligt at tækkes de normer, som sætter dagsordenen. Når man ser samlet på ovenstående synes der både at være udfordringer knyttet til de forskellige styrkeforhold kvinderne imellem og udfordringer relateret til stofbrug. Såvidt jeg kan vurdere varierer graden af disse udfordringer og de er skiftevis figur og grund i kvindernes dagligliv på afdelingen.

Som jeg vil komme ind på nedenfor, kan der etableres praksis'er med en højere grad af personaleinvolvering, hvilket, for mig at se, vil kunne bistå kvindernes fællesskaber på en konstruktiv måde. Ikke mindst set i lyset af, at kvinderne selv udtaler, at de også bekymrer sig om hinanden og forsøger at tage vare på hinandens interesser og velfærd i det hele taget. Deres fællesskaber er ikke udelukkende præget af negative konflikter.

Et fælles tredje

Vi har allerede nu set, at gruppens sammensætning har stor betydning for, hvordan hverdagen fungerer for kvinderne. Såvidt jeg kan vurdere, er det centralt, at man generelt i fængslerne - og i den gruppe af kvinder som aktuelt befinder sig i afdeling 2 i Statsfængslet i Ringe - bestræber sig på at finde eller etablere et fælles tredje i gruppen af kvinder. Det vil sige, noget som kvinderne er sammen om udover hinandens selskab. Et fælles tredje som udnytter de ressourcer, der også er i kvindefællesskaber, selvom kvinderne er marginaliserede og har sociale tabslister af varierende omfang. Mange af kvinderne både i Statsfængslet i Ringe og i de andre fængsler bifalder tanken om at have en person ansat, som ikke skal gå ind i nogen behandlingslignende relation, men som kan bistå med at etablere aktiviteter. Og som kan hjælpe kvinderne med at løse de konflikter, der opstår hen ad vejen. Men udgangspunktet skal være aktiviteter³⁸.

Som jeg skrev i rapportens andet kapitel, kan der være fornuft i at genoverveje, hvilke afsoningsformer man vil tilbyde kvinderne, der udgør et markant mindretal i forhold til mændene i de danske fængsler. Der synes at være et behov for differentiering i de eksisterende tilbud til kvinderne. Hvis denne differentiering deles ud på forskellige afdelinger, risikerer man imidlertid, at der på visse tidspunkter kan være ganske få kvinder i de enkelte afdelinger. Den diskussion samler jeg op på i de to afsluttende kapitler, kapitel 8 og 9.

³⁸ Se et forslag i bilag 'Ugeprogram' fra Horserød fængsel.

Scener fra livet på afdeling 5 – en anderledes historie

På undersøgelsestidspunktet afsoner tre etnisk danske kvinder på afdeling 5. De er alle i parforhold med mænd, som også afsoner på afdelingen. De tre kvinder arbejder blandt andet på vaskeriet i fængslet. Ikke i 'Hønsehuset'. De er både psykisk og fysisk i bedre form end hovedparten af de kvinder, jeg mødte på afdeling 2. Mødet med kvinderne på de to forskellige afdelinger understreger, at gruppen af kvinder er *divers og mangfoldig*. Derfor synes det relevant at betjene sig af et differentieret kvindesyn, når det skal vurderes, hvilke former for afsoning, der skal tilbydes kvinder. Den dikotomisering mellem mænds og kvinders behov, som er umiddelbart tilgængelig synes utilstrækkelig og man må gå videre og tage i betragtning, hvilke styrker og muligheder der er i kvindegruppen, som man kan udnytte og bygge videre på. Samtidig med at man tilbyder kvinderne den støtte og hjælp – herunder behandling, som de har brug for.

Afdeling 5 beskrives af de kvinder, jeg talte med, som 'stille og rolig', hvilket betyder: Ingen stoffer og intriger som på afdeling 2, hvor de alle har boet først. Det fremhæves af kvinderne, at 'her skal man være meget social. Det har man skrevet under på'. Afdeling 5 er en stoffri afdeling, hvilket betyder, at man skal kunne lægge rene urinprøver uanset hvornår. Stofbrug er stort set fraværende som tema i de fortællinger jeg hører. De beskrevne konflikter angår forskellige interpersonelle udfordringer. Jeg vil illustrere med et centralt eksempel: De tre kvinder beskriver på hver sin måde, at den ene af dem har 'for meget' kontakt med personalet. Kvinden siger selv:

Jeg snakker meget med personalet. De andre i huset kan ikke lide at jeg gør det, - det kan de ikke

De to andre kvinder synes, at denne kvinde har for meget viden om, hvad der foregår på afdelingen. Kvinden beskriver sit motiv for at tale med personalet således: "Jeg synes, det er godt [at tale sammen, CM], fordi vi skal lære at leve med hinanden". Og hun selekterer således, at hun undgår de betjente, hun ikke bryder sig om. Ifølge de tre kvinder jeg taler med fra afdeling 5, så spiser denne kvinde og hendes partner ofte sammen med 'vagterne': "Så glider tingene bedre", forklarer hun. Og understreger at det er fængselsinspektørens ønske, at fangerne skal have kontakt med personalet. Blandt de kvinder i hele undersøgelsen, jeg taler med, er det kun ovenstående, som så eksplicit fremhæver, at det er vigtigt at have et godt forhold til 'vagterne'. På den måde udgør hun, hvad Flyvbjerg (2003) betegner som en 'ekstrem case', og det vækker de andre kvinders forundring, og de tager afstand. Primært fordi de er

utrygge ved, at hun synes at have særstatus og særlig viden. Man må overveje, hvilke interesser der kan være i at fremhæve denne 'særstatus' – både set fra de andre kvinders standpunkt og fra kvindens eget standpunkt. Er der 'hold i det'? Det, jeg ser under min færden rundt, er, at kvinden er ganske opsøgende overfor såvel uniformeret som civilt personale. Jf. ovenfor kan man forstå dette som kvindens behov for et andet samvær, end det hun finder i fangegruppen. Endvidere overhører jeg samtaler mellem personale og kvinden, hvor tonen er ganske jovial og fortrolig. Jeg kan ikke sige, at der blev videregivet 'fortrolig information', men der blev talt om forhold i fængslet og andre indsatte på en måde, der for kvinden kunne indikere, at hun havde en særlig fortrolig position.

At involvere sig og holde grænser

Grænserne, mellem hvad der skal deles og ikke deles, kan forståeligt nok være ganske fleksible i en totalinstitution, hvor der i visse sammenhænge er hyppige stunder, hvor de samme få fanger og ansatte deltager.

Man må her være særligt opmærksom på, hvordan man kommunikerer, og det må tydeliggøres, hvor grænsen går. I en konstruktiv bestræbelse på at minimere andetgørelsen (Staunæs, 2003) af fangerne må ansatte til stadighed reflektere, at de ikke gør udvalgte fanger til 'en del af os'. Her skal man nok være særligt opmærksom på, at hverdagen er ganske rutinepræget og ensformig. Derfor kan hændelser og udvekslinger, der synes ubetydelige - måske nærmest bagatelagtige (Jf. Kristoffersen, 1986) - for mennesker, som ikke afsoner - blive ganske centrale for fangerne, der ikke, eller kun sjældent, kan forlade institutionens rammer.

Par på afdelingen – fælles afsoning mellem kvinder og mænd.

De tre kvinder, jeg taler med på afdeling 5 er henholdsvis i begyndelsen af tyverne, trediverne og fyrrerne, og de fremhæver alle, at de er tilfredse med at kunne bo på samme afdeling, som deres mand/kæreste gør. Den ene kvinde var gift, da hun blev indsat i Statsfængslet ved Ringe. De to andre har etableret sig i forhold efter indsættelsen.

En af de to kvinder, som har etableret sig i forhold efter indsættelsen, begrundet blandt andet sit ønske om et parforhold med, at det er "praktisk at finde en mand", så man ikke bliver antastet af de øvrige mandlige fanger. Den anden siger det samme med lidt andre ord. Når man har fundet en kæreste så "respekterer de, at det er en andens kvinde". Det er ikke kun af praktiske grunde, at kvinden her, som er i 40'erne, ønsker sig et parforhold. Hun giver udtryk for følgende behov, som *ikke* kan opfyldes med mindre man har haft

fælles folkeregisteradresse, før man bliver indsat (jf. indledningen til dette kapitel):

For os kvinder er det meget vigtigt, at man har et rum, hvor man kan overnatte sammen. Holde om hinanden, sove sammen og vågne op sammen. Det er jo helt almindelige behov.

Det er ikke muligt at realisere dette ønske, før hun bliver løsladt.

At være i et forhold er et "helt almindeligt behov", siger kvinden. Så udover at være en beskyttelse mod den overvægt af ivrige mænd der, ifølge kvinderne, ikke respekterer kvindernes grænser, så er den rette mand for hende også en måde hvorpå hun kan få tilfredsstillet et grundlæggende behov for tryghed og nærhed.

En anden kvinde i begyndelsen af 20'erne forklarer mig, at der er særlige procedurer, når man vil være kærester i fængslet:

Hvis man vil være kærester: Så skal man være sammen en måned. Man skal vise at man er sammen, så vi gik arm i arm for at vise det [...] . Men der er grænser for hvor tæt du kan komme på hinanden, fordi du faktisk går rundt hvor alle kan se dig. Vi kunne se hinanden efter arbejde og på Grøn Fritid [gårdtur, CM]. Men man kunne ikke sådan sidde på et værelse og snakke og lære hinanden at kende. Ja og finde ud af, om man passede sammen. Men så, så søgte jeg hen på hans afdeling. Også fordi jeg ville være i et stoffrit miljø. Og det gik fint nok. Vi passede sammen.

Grunden til, at man ikke hverken har tilladelse til at overnatte sammen uden at have haft fælles folkeregister adresse før indsættelsen eller til at bo på samme afdeling uden at have haft et synligt forhold i nogen tid, er, at fængslet vil minimere risikoen for prostitution eller prostitutionslignende forhold³⁹. Der foreligger klare regler på dette område⁴⁰.

Det har for kvinderne flere fordele at have en kæreste. Man har "noget at få tiden til at gå med". Og:

Så har jeg en at dele mine sorger og glæder med. At du har en, du kan være tæt på, fordi du jo ikke Du er i bund og grund alene herinde. Du har en, du kan få et knus af. Og ømhed. Man mangler meget det, man kan få af en kæreste ... sådan.

³⁹ Jf. Personlig kommunikation, Bodil Philip, 2010.

⁴⁰ Jf. Interne besøgsregler for kvinder der afsoner på afdeling 2.

Du er i bund og grund alene, siger kvinden. Ensomhed beskrives i alle fængslerne som kendetegnende ved afsoningen. I par relationer er der mulighed for den tillid og fortrolighed, som det er ganske vanskeligt at etablere til medfanger generelt. Eliassens undersøgelse fra 2008 præsenterer den uddybning, at de relationer, som etablerer sig i fængslerne, er historieløse (Eliassen, 2008). De begynder dér, i fængslet, og det kræver tid og fælles erfaringer at udvikle nære venskaber. Ikke alle har den tid, idet flere af de dømte, jeg taler med, afsoner kortere domme. Endvidere kan blandede tidsperspektiver blive medproducerende for en mere overfladisk venskabsform eller for flygtige kontakter/bekendtskaber, hvilket Lauesen (1998) har beskrevet i sit arbejde.

Konkluderende om parforhold i fængslet

Parforhold i fængsler har adskillige funktioner. I dette afsnit har jeg fokuseret på de positive momenter. Det understreger, at kvindernes behov for kærlighed, omsorg, nærhed og tryghed for nogle tilfredsstilles i par relationer, der generelt muliggør en mere tålelig afsoning. Dette må man have med i sine overvejelser som baggrund for vurdering af, hvorvidt det skal være muligt at afsone parvis samt mænd og kvinder sammen. Jeg har ikke hørt om intime forhold mellem kvinder, hvilket selvfølgelig ikke ensbetydende med, at de ikke etableres (Jf. Haugsgjerd, 1992).

Udnyttelse og beskyttelse ...

Statsfængslet i Ringe er blandt andet kendetegnet ved, at yngre mænd, ofte af anden etnisk herkomst end dansk og kvinder, som er noget ældre, afsoner her. Der er selvfølgelig også mænd, som er lidt ældre og kvinder, der er lidt yngre, ligesom der også er yngre etnisk danske mænd og udenlandske kvinder. Samtlige kvinder fremhæver, at de synes, det er belastende og uhensigtsmæssigt at afsone med 'de udenlandske knægte'⁴¹. En kvinde rammer en generel holdning blandt de kvinder, jeg har talt med, i følgende ordveksling om kvinders behov i fængslet:

C: Hvad synes du, der skulle være, hvis vi kunne designe fængslet fuldstændig som vi ville. Hvad skulle vi så finde på?

⁴¹ Et citat udvalgt blandt mange angående denne problematik. De 'knægte', der henvises til her og i citatet nedenfor er alle over 18 år.

Inf: Jamen altså, så skal man jo i hvert fald ikke sidde sammen med så mange unge knægte, der laver så meget lort hele tiden. Altså, det, det kan jeg slet ikke forstå.

Kvinder, jeg har mødt i andre fængsler, men som har afsonet i Ringe på et tidligere tidspunkt, udtaler sig på samme måde. Kvinderne siger, at de ville foretrække at afsones med ældre og mere rolige mænd, frem for sådan som det er nu. De bliver til tider antastet og anråbt på nedgørende vis, hvilket jeg i et enkelt tilfælde også har overhørt.

En kvinde siger:

Jeg synes, at det er irriterende, at man ikke kan få lov til at være sig selv. Altså, du skal hele tiden, altså det er alle de der små dumme spørgsmål der kommer [...] fra alle de der små drenge, altså alle de der tilråb, alt det der, man bliver meget hurtigt indelukket fordi, en person som mig, jeg gider ikke sådan noget.

En anden ung kvinde beskriver, at kvinder generelt bliver jagtet og refererer til sine erfaringer fra et åbent fængsel. Det kom ikke så vidt i Ringe fordi:

Han [hendes nuværende kæreste, CM] fik highjacked mig rimeligt hurtigt [...]. Jeg ved godt hvordan det er. Fra det åbne fængsel. Jeg kunne ikke gøre noget uden alle vidste det. Alle gik og holdt øje med en, fordi at man var interessant. Fordi jeg er en ung pige. De var alle sammen klar til at komme i bukserne på mig [...]. Men det nåede jeg ikke [at blive udsat for, CM] her, for min kæreste er respekteret herinde.

Kæresten fungerer i denne sammenhæng som beskyttelse mod andre mænd.

Det er vanskeligt - og til tider tabubelagt - at udforske spørgsmålet om overgreb og udnyttelse af kvinder i fængsel. Mit indtryk er, på baggrund af de samtaler jeg har haft med indsatte kvinder i 2007, og i 2010 med misbrugskonsulent⁴² der omgås kvinderne, og som efter eget udsagn har en fortrolig kontakt med dem, at der fra tid til anden indledes forhold mellem kvinderne og de unge mænd i fængslet. Højberg forklarer, at hendes antagelser om, at nogle kvinder får stof for seksuelle ydelser hviler på udtalelser fra kvinder, hun har kontakt med i sit arbejde i Statsfængslet i Ringe. Værkmesteren i 'Hønsehuset' beskriver, at de ansatte her ikke kan dokumentere konkrete hændelser, men at hendes indtryk gennem de år hun

⁴² Personlig kommunikation, Susanne Højberg, Oktober, 2010.

har arbejdet med kvinderne er, at der fra tid til anden har været tilfælde, hvor kvinder tilbyder seksuelle ydelser⁴³. Ifølge begge er der nok forskel på, om de berørte kvinder ønsker at tale om det. For nogle er det ok at tale om. For andre er det nok tabubelagt eller problematisk at tale om.

En kvinde fortæller mig i 2007, at hun har hørt, at man kan blive 'tvangsundersøgt' i underlivet af de andre kvinder, fordi de tror, at man har stoffer på sig. Forskellige professionelle personer, der har kontakt med kvinder i misbrugsmiljøet, fortæller, at de mest belastede kvinder i misbrugsmiljøet såvel udenfor som i fængslerne fra tid til anden tvangsundersøger hinanden for, om de opbevarer stof i kropsåbninger. Det tyder på, at enkelte kvinder kan begå overgreb mod andre kvinder for at få fat i stoffer.

Det er ikke muligt at give 'nagelfast bevis for omfang' af udnyttelse eller overgreb blandt fanger i danske fængsler. Min metode benytter sig som beskrevet af analyse af beretninger i form af kvalitative interviews og af observationer. Metoden afsøger betydninger for den, som fortæller. Den skal ikke producere reproducerbare og repræsentative data i klassisk statistisk forstand. Beretninger vil altid være retrospektive – der berettes ikke, imens det sker. Hverken forsker eller ansatte ser det omtalte ved selvsyn. Men udgangspunktet i metoden er naturligvis, at den som fortæller og det som fortælles tages alvorligt. Ligeledes det som observeres gør det.

Tillidsfuld atmosfære – åben dialog

Hvis man vil forsøge at beskytte fanger - her kvinder - mod potentielle overgreb, er den løbende opmærksomhed på temaet relevant. Og det er helt afgørende, at man skaber en atmosfære i den professionelle kontakt med kvinderne, så man kan tale om deres eventuelle erfaringer, uden at de risikerer repressalier for deres tillidsfulde åbenhed. Mit indtryk er, at man ledelsesmæssigt og i fængslet som helhed er meget opmærksom på denne problematik, og at der succesfuldt gøres ganske meget for at skærme kvinder imod risiko for udnyttelse⁴⁴. Udover nævnte skriftlige reguleringer går man grundigt til værks i visitation til afdelinger og i forbindelse med arbejdsplaceringer, hvilket minimerer risikoen for overgreb. Det er vigtigt med en fortsat åben og ikke moraliserende eller fordømmende dialog om emnet. Prostitution har for nogle kvinder været nødvendig for at skaffe penge til stof udenfor fængslet. Hvis et misbrug fortsætter under afsoning, da forekommer det næsten uundgåeligt, at der fra tid til anden vil kunne forekomme seksuelle modydelser for stof.

⁴³ Personlig kommunikation, oktober, 2010.

⁴⁴ jf. Dokument om 'Regler for indgåelse af parforhold', Personlig kommunikation, Bodil Philip, 2010.

Det samme gælder for de overgreb, det ikke kan udelukkes, at kvinder fra tid til anden udsætter hinanden for. Håndteringen af, hvordan kvinder til tider vil involvere sig i "ikke-værdige" relationer (uanset køn), er nok *ikke* at gå for hurtigt til drastiske løsninger. Som jeg anfører flere steder i rapporten, er det generelt anbefalelsesværdigt, at man arbejder for en stadig aktiv involvering i kvindernes afsoning, således at de støttes i en værdig livsførelse og præsenteres for relevante muligheder i lige netop deres tilværelse. Der er altså ikke tale om at positionere kvinderne på en offergørende måde. Kvinderne skal ikke infantiliseres eller umyndiggøres. Det synes relevant, at man sætter sig mål, som i højere grad fokuserer på en minimering af uheldige hændelser end på en total udryddelse af de varierende former for udnyttelse, der foregår hvad enten det er internt mellem kvinderne eller kvinder og mænd i mellem. Her og i andre fængsler. Tavshedspligt synes i den forbindelse at være afgørende. Tematikken om forskellige former for udnyttelse vender jeg tilbage til i rapportens afsluttende diskussion.

Fremadrettede perspektiver

I dette sidste afsnit vil jeg præsentere nogle fremadrettede perspektiver, som tager udgangspunkt i den praksis jeg har mødt og udforsket dele af i Statsfængslet i Ringe. Perspektiverne vil forholde sig til institutionen som den ser ud på undersøgelsestidspunktet. De videre perspektiver, som jeg slår an i rapportens indledende kapitler, herunder muligheden for at gentænke muligheden for et 'rent kvindefængsel', står til troende, men vil ikke blive inddraget før i de afsluttende og opsamlende diskussioner i rapportens sidste kapitler, kapitel 8 og 9.

Sådan som Statsfængslet i Ringe altså er organiseret aktuelt forekommer det ikke rimeligt at blande de meget udsatte kvinder yderligere med de unge mænd, som afsoner i Ringe. Man kunne overveje, om de mest udsatte kvinder skulle placeres under skærmede forhold, der minder om fængslets kontraktafdeling. Og med fysisk mulighed for at dele kvinderne op/adskille kvinderne, når der er behov for det⁴⁵. Hvis man ønsker at samle samtlige kvinder på en 'ren kvindeafdeling', er anbefalingen her, at man ansætter en ekstra medarbejder, hvis opgave er at fungere som social medarbejder, der bistår kvinderne med forskellige, strukturerede aktiviteter i det daglige. Dvs. en mere markant personaleinvolvering personificeret i en gennemgående medarbejder, der ikke har kontrolfunktioner, men som alene kan agere som en 'socialbehandler'⁴⁶. Som nævnt indledningsvist er det en mulighed at etablere

⁴⁵ Jf. mulighederne i den nye kvindeafdeling i Anstalten ved Herstedvester.

⁴⁶ Betegnelsen 'socialbehandler' er inspireret af en samtale med Anette Rix, Leder af Reden, Vesterbro, København: "... Udfra en socialfaglig vinkel og et helhedssyn at lave social

kvindefællesskaber, hvor man bistår udvikling af de styrker og ressourcer, som også eksisterer blandt kvinder. At man lader det være udgangspunktet i en planlægning af afsoningsforhold for kvinder frem for at tænke 'rene kvindefællesskaber' som et 'second-best' alternativ til kønsblandet afsoning.

Det har vist sig, at flere af de interviewede kvinder ønsker at afsone på samme afdeling som deres kæreste eller ægtefælle. De har etableret sig i forhold, og udover beskyttelse, så fremhæver de, at der er tiltrækning og omsorg/kærlighed i deres relation. Det har indgribende konsekvenser, hvis man vil fratage mennesker muligheden for at etablere et kærlighedsliv med det køn, de foretrækker. Fængslet har som nævnt klare retningslinjer for, hvornår og under hvilke former mænd og kvinder kan afsone sammen. Og ingen af de adspurgte kvinder fra afdeling 5 kunne forestille sig at afsone på den eksisterende afdeling 2. Hvis man ikke ønsker at etablere en 'ren kvindeafdeling' for samtlige kvinder, forekommer det meningsfuldt at bibeholde de muligheder, som eksisterer på afdeling 5. Her mener jeg ligeledes, man skal prioritere en mere aktiv personaleinvolvering. Flere af de kvinder, jeg møder her, beskriver, at de har psykologiske vanskeligheder af forskellig art, hvilket betyder, at de til tider har det ganske dårligt. Nogle har erfaringer med vold i deres tidligere parrelationer. Det er altså andre problemstillinger end misbrug der tynger kvinderne på afdelingen. Det må der fortsat tages hånd om. Muligheder for målrettede og individuelle samtaler ved ekstern psykolog bør opretholdes, således at eventuelle traumer fra voldelige parforhold, omsorgssvigt i barndom mv. kan bearbejdes.

Endvidere synes det oplagt at indføre brugen af VINN⁴⁷ som tilbud til samtlige kvinder, der på nogen mulig måde kan profitere af dette.

Mit indtryk er, at ledelsen i Statsfængslet i Ringe og personalet i fængslet som helhed på adskillige måder forsøger at realisere en tilgang, hvor kvindernes personlige integritet og erfaring tages alvorligt; herunder at der blandt kvinder findes særlige erfaringer med at have været udsat for overgreb både under opvæksten og i voksenlivet. Dette bør fortsættes og udvikles (jf. kapitlet om Anstalten ved Herstedvester; Høj Dahl & Størksen, 2009). Også dette vender jeg tilbage til i afslutningen af rapporten.

Hermed skal vi gå over til en beskrivelse af næste fængsel, Anstalten ved Herstedvester.

intervention i forhold til en gruppe sårbare kvinder, med mange forskellige og komplekse sociale problemstillinger...". Personlig kommunikation, september, 2010.

⁴⁷ Se Bilag: VINN og Bilag: Brev fra kvinde om deltagelse i Styrk og VINN.

Kapitel 5

Anstalten ved Herstedvester

Introduktion⁴⁸

Ifølge Kriminalforsorgens hjemmeside⁴⁹ er Anstalten ved Herstedvester bygget og taget i brug i 1935⁵⁰. Det er et lukket fængsel. Her afsoner personer idømt lange fængselsstraffe, og som er hårdt belastede kriminelt og socialt. Derudover beskrives fangerne som 'præget af forstyrrelser og forandringer i personlighedsstruktur og adfærd'⁵¹, lige som mange har et misbrug. Anstalten ved Herstedvester har i mange år huset personer dømt for sædelighedskriminalitet samt forestået deres behandling. De fleste fanger behøver psykiatrisk og/eller psykologisk hjælp og behandling. Fængslet har 138 lukkede pladser, hvoraf 10 er for kvinder. Derudover har fængslet 15 pladser i et åbent afsnit. Fanger som har svære psykiske problemer afsoner på særlige lukkede afdelinger. Også tidsubestemt anbragte fra Grønland og sædelighedsdømte fanger afsoner i Anstalten ved Herstedvester. Der er en særlig afdeling for de Grønlandske fanger, og der er en særlig afdeling, "visitationsafdelingen", for de sædelighedsdømte fanger, der er tilknyttet visitationsordningen⁵². Ligeledes afsoner kvinderne i fængslet på en særlig afdeling. Fængslet modtager både fængselsafsonere (mænd og kvinder) med korte og lange straffe og varetægtsfængslede, idet kriteriet for anbringelse i

⁴⁸ Dette kapitel er delvist en omarbejdet version af afrapportering udarbejdet i 2007 til brug for de daværende flerårsforhandlinger om økonomi (Mathiassen, 2007). Jeg har efterfølgende (oktober, 2010) været på besøg i Anstalten ved Herstedvester og haft samtaler med relevante personer. Jeg har endvidere set den ny indrettede kvindeafdeling.

⁴⁹ www.kriminalforsorgen.dk.

⁵⁰ Dengang kaldte man Anstalten ved Herstedvester for 'psykopatforvaring og psykopatfængsel'.

⁵¹ Fra stillingsannonce, 2010. Se Genders & Player (1995) for et studie af 'Grendon', som betegnes et 'Terapeutisk Fængsel'.

⁵² Visitationsafdelingen huser fanger, der er dømt for sædelighedskriminalitet med en domslængde på maximum 8 år. Afdelingen, der er et visitations afsnit, har den opgave at vurdere, om den pågældende er egnet til behandling. Det vil sige, at man skal vurdere, hvorvidt fangen har brug for samtaler med psykolog, psykiater eller sexolog under den fortsatte afsoning. På afdelingen er der et tæt tværfagligt samarbejde. En egentlig behandling foregår ikke på denne afdeling men først, når den pågældende er overført til et andet afsoningssted. Man opholder sig almindeligvis på afdelingen i 5-6 uger. (Personlig kommunikation, Julie Ninn-Hansen, bekræftet, 2011).

Anstalten ved Herstedvester er, at personen har behov for observation og/eller psykiatrisk/psykologisk behandling.

En ledende overlæge, som er speciallæge i psykiatri, står for den overordnede ledelse af behandlingsarbejdet⁵³. Derudover omfatter den sundhedsfaglige normering tre overlæger, ti psykologer, somatisk læge og sygeplejersker⁵⁴. Endvidere jurister, socialrådgivere, lærere, værk mestre og fængselsbetjente samt administrativt personale.

Beskæftigelse

Der er forskellige beskæftigelsesmuligheder i fængslet: Grafiske fag, montage, træ og metal, grønlandsk kunsthåndværk, bygningsarbejde, park og anlæg samt depot og lager. I forbindelse med indretning af den nye kvindeafdeling, som er indviet i 2010, vil der også her være mulighed for beskæftigelse udelukkende for kvinder.

Undervisning

Man kan deltage i: Almen voksenuddannelse i dansk, engelsk og matematik, dansk for udlændinge, specialundervisning i dansk, engelsk, matematik og grønlandsk, selvstudium på FVU- og HF-niveau.

Programvirksomhed og behandling

Der er tilbud om: Sexologisk behandling, psykiatrisk behandling, psykologisk behandling, reflekterende samtaler, behandling for misbrug (Frederiksberg centeret)⁵⁵, Anger Management (vredesprogrammet). I 2010 har man gennemført et pilot projekt med programmet VINN (Høj Dahl & Størksen, 2009), der i Anstaltens regi kaldes 'Styrk og Vinn'.

Kvinders afsoningsforhold – kort historik

Jeg har i skriftet "Præliminært notat vedrørende undersøgelse af kvinders afsoningsforhold i Anstalten ved Herstedvester" (Mathiassen, 2007) nærmere beskrevet drøftelserne omkring kvindernes afsoningsforhold i Anstalten ved Herstedvester som følge af blandt andet Ombudsmandens inspektionsbesøg i

⁵³ Da jeg besøgte fængslet i 2010, var denne stilling vakant.

⁵⁴ Da jeg besøgte fængslet i 2010, var der to vakante psykologstillinger og overlægerne havde ressourcer til to fuldtidsstillinger og en dag. Derudover var en sygeplejestilling ledig.

⁵⁵ Se evt. (www.frederiksberg-centeret.dk, Rapporten: 'Tilbage til et liv uden misbrug', s. 11.

1996 og 2004. Anstalten ved Herstedvester svarer i brev af 13. februar 2006 på en skrivelse af 17. januar, 2006 fra Direktoratet for Kriminalforsorgen⁵⁶:

Det er anstaltens opfattelse, at der bør etableres en egentlig særskilt kvindeafdeling i direkte tilknytning til anstalten. Den bedste løsning vil være en tilbygning til ringmuren eller en bygning tæt ved denne.

Det anføres at måtte bero på nærmere overvejelse – herunder en vurdering af hvilke faciliteter en ny kvindeafdeling vil kunne indeholde – hvorvidt mænd og kvinder skal adskilles totalt⁵⁷.

Undersøgelse i Anstalten ved Herstedvester

I dette afsnit vil jeg fokusere på de problemstillinger, som synes særlige for kvinderne i Anstalten ved Herstedvester – primært under mit besøg i 2007 – under de temaer, der præsenteres i indledningen. Undervejs beskriver jeg ændringer observeret under mit besøg i 2010. Afslutningsvis i kapitlet beskriver jeg ændringer og anbefalinger i forlængelse mit besøg i 2010.

Der afsonede syv etnisk danske kvinder, mens jeg opholdt mig i Anstalten ved Herstedvester⁵⁸. Ud af de syv ønskede to ikke at deltage. En af kvinderne ville ikke interviewes men fortalte i stedet om afsoningen, når vi mødtes mere tilfældigt. De fire andre blev i tillæg til vores øvrige samvær også interviewet. Anstalten ved Herstedvester lever på mange måder op til Goffmans (1967) definition af en totalinstitution. Her lever kvinderne et ret gennemreguleret liv med begrænset kontakt med verden udenfor. De afsoner på en ren kvindeafdeling. Det lykkedes mig, da jeg besøgte fængslet i 2007, at komme så tæt på livet som indsat, at jeg i visse situationer blev betragtet som sådan af personalet:

Charlotte, hun troede du var en fange ... så du det... hun [uniformeret ansat] hilste slet ikke på dig ... sådan havde hun *aldrig* opført sig, hvis hun vidste du var *forsker* (citat fra kvinde jeg fulgtes med under mine observationer).

⁵⁶ J.nr. 04-032-151. Her anmodes om bemærkninger til, hvorvidt der bør etableres en særskilt kvindeafdeling i eller ved Anstalten ved Herstedvester.

⁵⁷ Jeg henviser ifølge aftale med Direktoratet for Kriminalforsorgen til Mathiassen (2007) for nærmere uddybning af temaet.

⁵⁸ Derudover afsonede en kvinde med anden etnisk baggrund end dansk.

Anstalten ved Herstedvester adskiller sig på flere måder fra eksempelvis et statsfængsel som Vridsløselille (Lauesen, 1998) og Statsfængslet i Ringe, som er undersøgelsens eneste yderligere lukkede fængsel. Blandt andet er der en anden og mere intensiv kontakt mellem fanger og betjente. Derudover er der en højere normering på betjentsiden, og både psykiatere og psykologer med et egentligt behandlende formål har ansættelse i fængslet. De er direkte involveret i både behandling og straffuldbyrdelse⁵⁹.

Enkelte kvinder indvier mig i deres livshistorier og beskriver erfaringer med omsorgssvigt og/eller brug af illegale stoffer. Enkelte fortæller om misbrug af alkohol eller andre former for afhængighed. En enkelt har en længerevarende uddannelse. Enkelte beskriver en rimelig opvækst og et livsforløb med parforhold – nogle med vold, andre uden. Materialet kan ikke give et tilstrækkeligt grundigt indblik i, hvilke opvækstbetingelser kvinderne har haft, idet det ikke er undersøgelsens fokus. Men de uddrag af deres livshistorier kvinderne hver især ønsker at dele med mig, giver mig det indtryk, at de alle har haft hårde livsbetingelser. Herunder beretter en om at have levet i voldelige parforhold. Flere kvinder i den samlede undersøgelse har levet i voldelige parforhold. Jeg kan ikke udelukke, at flere af de kvinder jeg har interviewet i Anstalten end den ene kvinde, der selv fortæller mig om det, har erfaring med vold og overgreb. En kvinde med en tung opvækst og senere vanskeligt ungdomsliv karakteriserer fængslet:

Jeg kan godt lide at være her [...]. Det er min redning at sidde her.

Hun sætter pris på, at der er struktur og faste rammer. Hun ved, at der er nogen, som kan hjælpe hende, når hun har brug for det, hvilket gør hende tryk. En anden kvinde, som aldrig har været fængslet før, har fået et chok i mødet med kvindeafdelingen og fængslet i det hele taget. Hun er først ved at vænne sig til rutinerne og tonen, da jeg møder hende. Jeg havde flere intense og dybt berørende samtaler i Anstalten ved Herstedvester. Flere af kvinderne delte deres sorg og smerte over at være fængslede, at være væk fra deres familie, at have gjort deres nære ondt på en smertefuldt indgribende måde. Både på grund af kriminalitetens art og på grund af den lange dom og den adskillelse – de svigt og savn – dommen medførte.

⁵⁹ Jeg har blandt andet i Mathiassen (2004; 2005) beskrevet og drøftet udfordringer og styrker ved den hybrid mellem behandling og straf, som, jeg mener, karakteriserer dele af den praksis, der er i Anstalten ved Herstedvester.

Livet på afdelingen

Kvinderne skal igennem betjentenes kontor for at komme ind til deres celler og til den øvrige afdeling. Man går fra kontoret ud i et rum, hvor der står en telefon. Herfra går man ind på en gang, hvor cellerne, køkken og bad, vaskerum og toilet ligger. Der er ikke, som fx i Ringe, mulighed for at overvåge den fælles opholdsstue. Man kan se derind, hvis dørene står åbne. I 2010 har forholdene ændret sig en del, hvilket jeg beskriver i afslutningen af kapitlet. Placeringen af betjentenes kontor og kvindernes celler er dog den samme; blot på etagen nedenunder.

Tid strukturerer den daglige livsførelse

Kvinderne, jeg talte med, afsoner fra seks år og til livstid. I modsætning til de andre tre fængsler hører jeg ikke noget videre om stofmisbrug og konflikter som følge heraf. Den lange afsoningstid har indflydelse på, hvordan kvinderne strukturerer deres dagligliv: Hvem de ønsker at involvere sig med, hvordan relationerne på afdelingen udvikler sig, valg af beskæftigelse og hvorvidt kvinderne etablerer sig i parforhold. Endvidere synes dommenes længde, ifølge kvinderne, at have indflydelse på, hvordan fængslet håndterer deres afsoning. Flere berettede, at de ikke syntes, der blev gjort nok for, at de kunne udvikle deres faglige kompetencer under afsoningen. Det blev særligt fremhævet, at skoletilbuddet burde forbedres for dem, som ønskede sig en *længere* uddannelse. Her var internetadgang et problem, idet man af sikkerhedsmæssige grunde ikke tillader indsatte adgang til internet. De uddannelser, som krævede fjernstudie via internet, blev angiveligt afvist. Dette er også en udfordring i 2010 og ifølge Lindberg (2005, s. 133) var det også et problem for kvinderne på Hinseberg.

"At bevæge sig i et minefelt blandt kvinder"

For nogle af kvinderne er det at vænne sig til at bo på kvindeafdelingen som at "bevæge sig i et minefelt". Dette er citeret fra interview med en af de deltagende kvinder, som fandt livet i fængslet vanskeligt. Både på grund af, at hun i begyndelsen af afsoningen ikke kunne begribe de meget pågående mænd, som hun mødte. Og ikke vidste hvordan hun skulle håndtere det hun oplevede; og fordi hun havde vanskeligt ved at vænne sig til kvindefællesskabet. Under mine besøg fungerede hun på mange måder som en ressource person i afdelingen og hjalp flere af de andre kvinder. Men vejen derhen havde været vanskelig for hende. Kulturen på kvindeafdelingen adskiller sig markant fra det, flere af kvinderne er vant til, før de kom i fængslet, og det er en stor og smertefuld udfordring. Det volder vanskeligheder at skulle finde ud af koderne internt kvinderne imellem. Jalousi og rivalisering eksisterer internt i

kvindegruppen, og der bliver angiveligt i perioder sladret meget. Der er intriger i spil. Efter nogle kvinders udsagn har dette også at gøre med jalousi i relation til deres mænd eller kærester i anstalten.

Det kræver tid at finde ud af at navigere i denne kompleksitet, og processen kan være vældig krævende både i psykologisk forstand og socialt. En dynamik som vi også så i beskrivelsen af Ringe, og som beskrives i Lindberg (2005), Haugen (2006), JURK (2005). Hvem der er allierede med hvem, er ikke enkelt at finde ud af. Positionerne skifter. Kvinderne beskriver på hver sin måde, at stemningen nogle gange er for intrigant: For meget sladder og for meget jalousi. En kvinde siger til mig:

Jeg tror bare det vil være forfærdeligt, hvis det var et rent kvindefængsel. Fordi, kvinder er simpelthen så onde ved hinanden [...] Intrigerne og sådan noget. Man kan ikke bare sætte sig ned og have det hyggeligt. Vi kan ikke sige, hvad vi har brug for at sige. Det skyldes misundelse. Måske jalousi. Hvis man ikke kan glæde sig på andres vegne [...] hvis man ikke kan unde en anden nogen goder.

Jeg ser og fornemmer noget af dette. Men jeg ser *også* et godt sammenhold, en fin solidaritet og støtte, når nogen har vanskeligheder (jf. Desrosiers & Senter. 2008 i: Høj Dahl & Størksen, 2009). Flere af kvinderne har ressourcer, som fællesskabet og afdelingen drager nytte af. Samtidig er det hårdt for de kvinder, som formår at have en konstruktiv indflydelse på miljøet, fordi de også bliver tynget af det.

Der var ikke i hverdagen organiseret fællesspisning, men hovedparten af kvinderne samles til spisning den sidste aften, jeg er der, og hvor vi holder afsked. To af kvinderne har lavet mad til os, og selv de som helst vil spise for sig selv, eller som vil spise deres egen mad, kommer ind og deltager. Der kan være forskellige grunde til det, men uanset hvorfor, så er stemningen bedre ved den sammenkomst, end jeg har observeret tidligere. De to kvinder, jeg møder nu i 2010, husker mit ophold og at jeg gav dem en blomst, da jeg takkede farvel. Lidt betyder meget i en årelang fængselshverdag. Ikke mindst et tegn fra verden udenfor.

Et assisteret fælles tredje

Jeg introducerede i det foregående kapitel en forståelse af 'et fælles tredje' samt indhold heri, hvilket jeg, som beskrevet, finder relevant at indtænke i en praksis med og blandt kvinder i fængsel. Det synes at have en gavnlig indflydelse med struktur og et fælles tredje, altså en aktivitet at være sammen om, i gruppen af

kvinder⁶⁰. En kvinde siger, kvinder, "der har noget til fælles", skal afsone sammen. Her rammer hun en central observation, hvilket også blev beskrevet i det foregående kapitel om Statsfængslet i Ringe. Når kvinder skal afsone lange domme sammen, er det betydningsfuldt, at man kan opbygge en grad af fællesskab. Fordelingen og placeringen af kvinderne har afgørende betydning. Man kan ikke sikre sig, at de kvinder som dømmes til afsoning har et fælles tredje. Og hverdagslivet og de sociale samværsformer kan og vil ændre sig over år. Det er kompliceret at være tvunget til at leve sammen i mange år med kvinder, man ikke selv har valgt, og som har markante problemer at slås med. Det er sårbart, og som en af kvinderne siger:

Man skal tænke sig meget godt om for ikke at miste et venskab.

Faren for at miste venskaber og blive ensom spiller for nogle kvinder en anseelig rolle. Det er krævende at navigere her og synes at kræve kontinuerlig bistand til konfliktløsning.

De sidste dage bliver jeg, for nogle, en person, som kan hjælpe med lektielæsning og som kun bruges som sparringspartner i relation til vanskeligheder med afsoning, familieproblemer eller mere konkrete vanskeligheder internt i gruppen. Jeg bliver også en person, det var muligt at lave gas med. Jeg bliver taget godt imod – og jeg bliver brugt. Men jeg er gæst.

På baggrund af den observation foreslår jeg kvinderne samme model med en person, der skulle hjælpe dem, som jeg omtaler i kapitlet om Statsfængslet i Ringe. Der er naturligvis forskellige holdninger, men flere bifalder ideen. Min oplevelse er, at det kan have en god indflydelse, når jeg får adgang til at være ressourceperson. Det er en fordel at kunne hjælpe konkret i miljøet uden at 'behandle' eller 'kontrollere'.

Som tydeliggjort mener jeg, det er relevant at afprøve en sådan ordning samtidig med, at man forsøget at tage hensyn til en så optimal sammensætning af gruppen, som det er muligt, når man visiterer til afdelingen. Min pointe er ydermere, at de positive samværsformer, som også er i gruppen, kan udvikles og faciliteres i endnu højere grad, hvis det indtænkes i praksis og der sættes ressourcer af til det.

Jeg synes, det er vigtigt at fremhæve, at kvindefællesskaberne også har de nævnte mere positive islæt. Man skal efter min mening være sig mod blot at reproducere den ovenfor nævnte stereotype kvindeopfattelse, der tilskriver kvinder over en kam egenskaber som "intrigante" og "sladrende". Og at der derfor kommer konflikter. Mon ikke det nogle gange forholder sig sådan, at de konflikter kvinder har med hinanden i de lukkede og restriktive fængselsrum også forekommer blandt mænd eller på blandede afdelinger. Men *når* det

⁶⁰ Jf. bilag 'ugeprogram'; og beskrivelse af Høsehøuset.

forekommer blandt kvinder, da tilskrives jævnligt "særlige kvindelige essenser" ansvaret. Altså særlige træk ved kvinder. Det vil sige, at fokus flyttes fra konflikterne, som nogle der forekommer i flere forskellige sociale sammenhænge til nogle, der er særligt kvindelige. Det er en utilstrækkelig forståelse. På min færd rundt i Anstalten ved Herstedvester overværede jeg flere sammenhænge, hvor mænd var i overtal og hvor der var sladder og optagethed af detaljer i det sociale og i fængslets drift. Det så ud til, at kvinders konflikter og deres håndtering heraf også her i højere grad blev forklaret med deres køn som essentiel kategori, noget der var dem iboende. Jeg gentager her den pointe, jeg præsenterede i kapitlet om Statsfængslet i Ringe: Det synes relevant at tænke afsoningsformer for kvinder med udgangspunkt i hvilke ressourcer kvinder har, og hvordan man kan støtte op om dem. Fremfor at afsoning i 'rene kvindefællesskaber' kommer til at blive et 'second-best' alternativ til fælles afsoning med mænd.

Kvinder og mænd i samme fængsel – magt og angst; sex og kærlighed

Når der kommer en ny kvinde, så undersøger mændene: "Hvem er det?", forklarer en af de kvinder, jeg taler med. "De skal jo se, om der er noget at gå efter", siger hun. Dette observerer personalet også – både i 2007 og 2010. Nogle af kvinderne er gift med en mandlig medfange. Nogle er gift med en partner udenfor fængslet. Nogle har ikke en kæreste. Og nogle har en kæreste i fængslet. Flere af kvinderne i Anstalten ved Herstedvester tilkendegiver mere eller mindre eksplicit, at nogle mænd opfører sig uhensigtsmæssigt overfor dem. Dog ikke i den udstrækning, mener kvinderne, som medierne fra tid til anden har fremstillet situationen (jf. Mathiassen, 2007).

En kvinde, der ikke er i forhold i fængslet siger, at "mænd har en sindssyg magt". En anden kvinde, som er i forhold siger:

Jeg tror ikke det er kvinderne der bliver presset til noget her. Det er omvendt, for det er kvinderne, der har magten.

Samme kvinde beskriver samtidig, at der er par, hvor kvinderne er bange for deres mænd. Også på en sådan måde, at det er forbundet med angst at skulle bryde ud af forholdet. En anden kvinde siger:

Jeg kan godt følge de kvinder der er bange for mænd [...] de kvinder som har været udsat for overgreb.

En anden kvinde vil gerne understrege, at der kan udvikles kærlighedsforhold i et fængsel:

Jeg har sagt til vagterne, om det er forbudt at elske rigtigt herinde?

Så holdningen til, hvilke muligheder og begrænsninger der er, når mænd og kvinder afsoner sammen, er forskellig blandt kvinderne. Lad os se lidt nærmere på det.

Samværsformer

Samværet mellem mænd og kvinder varierer alt efter, hvilken alder, social gennemslagskraft og ægteskabelige status den pågældende har. Der er samværsformer, som ser opbyggelige og gensidigt berigende ud. Eksempelvis er jeg med i 'Husfliden'⁶¹, hvor der ved to borde sidder både mænd og kvinder. Personalet var i deres kontor samt i andre aktivitetsrum. Der bliver talt hyggeligt sammen, vi synger, og der er en frisk og humoristisk tone. Nogle samværsformer ser flirtende ud. Der er samværsformer, hvor jeg oplever mig udfordret af mandlige fanger – og af kvinder. Jeg ser også kvindelige fanger blive udfordret af mandlige fanger – og af kvinder.

Jeg får varierende beskrivelser af, hvorvidt og hvordan mændene i fængslet overskrider kvindernes grænser - med og uden seksuelle undertoner. Fællestræk for beretningerne er, at det kan være nødvendigt for kvinderne at markere særdeles kraftigt, hvad de vil finde sig i. En kvinde fortalte, at hun måtte tage helt andre sociale omgangsformer i brug, end hun var vant til, for at kunne klare sig. Og alligevel kunne det være nødvendigt at holde sig ude af fællesskabet for at undgå ubehagelige oplevelser.

Det nævnes i denne rapport, at der kan være andre motiver end kærlighed for indgåelse af ægteskaber også i Anstalten ved Herstedvester, fordi der synes at være en vis strukturel og social fordel ved ikke at være singlekvinde i fængslet. Hvor høj grad af frivillighed eller ufrivillighed der generelt er ved indgåelsen af ægteskaber i Anstalten ved Herstedvester, kan jeg ikke sige. Det må fastholdes, at de kvinder som fortalte mig om deres ægtemænd, de beskrev gode og kærlige relationer, som de udtrykte ønske om at bibeholde. Men samtidig fik jeg også viden om forhold præget af angst og en grad af udnyttelse (jf. kapitlet om Statsfængslet i Ringe).

Flere af kvinderne afsoner meget lange domme. Det betyder, at de både internt i kvindegruppen og i øvrigt er henvist til de samme menneskers selskab, uanset hvordan relationerne udvikler sig. Det stiller særlige krav til de rammer,

⁶¹ Et værksted hvor både mænd og kvinder kan lave hobbyaktiviteter.

der tilbydes kvinderne. Det synes centralt, at der er relevante og tidssvarende tilbud og muligheder for kvinderne. Både for at de kan deltage i den ønskede resocialisering (jf. principprogrammet), og således at deres sociale liv foregår på en anstændig og værdig måde. De to momenter hænger nok intimt sammen. En mulighed er at supplere den eksisterende normering med en ansat, der anvender en pædagogisk vinkel i sit arbejde med respekt for den enkelte kvindes integritet, erfaringer og behov; herunder en særlig opmærksomhed på kvindens eventuelle erfaringer med overgreb både i opvæksten og i voksenlivet (jf. tidligere i dette kapitel og kapitel om Ringe).

Samvær mellem personale og kvinder på afdelingen

Generelt er der hyppig, og så vidt jeg kan se, god kontakt mellem kvinderne og de ansatte på afdelingen. Der bliver talt meget sammen i betjentenes vagtrum, når kvinderne bliver låst ud til arbejde, gårdtur eller bare når der er behov for en sludder eller et råd. Jeg hører både humoristiske bemærkninger og alvorlige samtaler. I 2007 er flere af de ansatte midaldrende mænd, hvilket ifølge flere af kvinderne kunne være lidt vanskeligt, fordi de var blufærdige. Personalesammensætningen har ændret sig i 2010, hvor de ansatte betjente er yngre, end da jeg opholdt mig på afdelingen.

Både kvinderne og de ansatte på kvindeafdelingen siger, at der ikke er nogen daglige fælles aktiviteter mellem ansatte og indsatte. Der opstår, mens jeg var der, flere vanskelige situationer blandt kvinderne på afdelingen. Det er uenigheder om praktiske ting og usikkerheder internt i gruppen. Disse temaer bliver drøftet på husmøder med tilstedeværelse af to psykologer, en betjent og en ledende betjent, samt kvinderne. Mit indtryk er, at nogle af kvinderne er nogenlunde åbne om de problemer, de oplever. Men det interne hierarki mellem kvinderne synes at præge de møder, jeg overværer, på den måde at det ikke er alle, som ytrer sig lige frit og utvungent. Også fanger i Anstalten ved Herstedvester markerer afstand til personalet, omend mit generelle indtryk er, at kontakten mellem personale og fanger ofte er ret fin. Et par kvinder gav helt eksplicit udtryk for det – såvel i relation til denne undersøgelse som overfor kontakt med personalet i det hele taget (betjente såvel som civile). En kvinde siger, at "det farlige ved at sidde i fængsel er, at man mister tilliden". I det nye kvindeprojekt 2010 har man målrettet planlagt en ændring af hverdagen i en mere involverende og konfliktløsende retning, hvilket jeg beskriver i afslutningen på dette kapitel.

Samvær mellem mødre og børn

Børn og børnebørn har stor betydning for de kvinder, jeg talte med. Det var for flere et vanskeligt emne at tale om. Alle ønskede bedre besøgsforhold. Ligeledes diskuterede kvinderne deres holdning til, at der ikke måtte komme børn med til fællesarrangementerne, idet også mandlige fanger dømt for overgreb mod børn deltog i disse arrangementer. Børn skal beskyttes mod risiko. Flere kvinder fremhævede, at udelukkelsen af børnene var problematisk. Men de ville ikke udsætte dem for unødigt risiko. Her kunne man overveje, at lave et yderligere arrangement, hvor det var muligt at medbringe børn og børnebørn men ikke tillade adgang for de personer, der vurderes at kunne udgøre en risiko for børn.

I 2010 er der to fuldt udstyrede besøgslejligheder under opførelse på fængslets område. Her har fanger med børn første prioritet, hvilket ikke mindst kommer flere kvindelige fanger til gode. Dette muliggør andre samværsformer og en anden kontakt end det tidligere var muligt. Det synes vigtigt at afklare, hvordan samvær foregår under behørigt hensyn til børnenes velfærd og trivsel. Både i relation til forældrenes forældrekompetence og klientellet i øvrigt. Som jeg nævnte i kapitlet om Statsfængslet i Ringe, må man overveje, om det er muligt med lempeligere udgangsregler for kvinder med sunde og omsorgsfulde relationer til deres børn (se også JURK, 2005; Smith & Jakobsen, 2010).

Beskæftigelse

Kvindernes muligheder for beskæftigelse såvel i arbejdstid som fritid i 2007 synes primært indrettet efter mænds behov. Det er et kendt fænomen fra anden forskning på området (fx Carlen & Worrall, 2004; JURK, 2005; Kvinners soningsforhold, 1989; Haugen, 2006). Hvorvidt der er en overordnet plan for beskæftigelsen af kvinder i forhold til deres langsigtede behov og interesser er uklart for mig. Det forekommer ikke umiddelbart at være tilfældet. Kvinderne er i mindretal på arbejdspladserne. Flere beskriver, at værkmestrene på arbejdspladserne bistår dem, når de bliver usikre i samværet med mandlige indsatte. Enkelte kvinder beskriver, at de holder sammen internt i kvindegruppen for at støtte hinanden, hvis "hanhundene"⁶², bliver for nærgående. Hvis de ansatte vurderer, at en kvinde bliver udsat for urimelige tilnærmelser og har vanskeligt ved at sige fra, vælger personalet en placering, hvor de kan holde øje. I kvindeprojektet i 2010 ønsker fængslet at tilbyde et reelt og målrettet alternativ til den beskæftigelse kvinderne har i Anstalten, hvilket beskrives yderligere i afslutningen på dette kapitel.

⁶² En kvindes betegnelse for mænd, der gerne ville have et forhold til en kvinde.

Kvinder og mænd i samme fængsel

Kvinderne forhandler og positionerer sig som kvinder på mange måder helt afhængigt af kontekst og mulige samværsformer. De kvinder, som er gift med en mand fra anstalten, vil umiddelbart svare 'ja' til, at de fortsat skal have mulighed for at afsone i samme fængsel, som deres mænd. Hvis jeg imidlertid spørger mere uddybende er svaret i omskrevet form, at dét de egentlig gerne vil, er at kunne afsone på en *parafdeling* sammen med deres ægtemænd. Flere kvinder er utilfredse med, at de ikke har adgang til at afsone i anstaltens 'personalefri'⁶³ afdeling, sådan som mændene har.

Det primære i de gifte kvinders udtrykte ønsker er optimalt samvær med deres ægtemænd. I den forbindelse udtaler et par, jeg traf, som havde været på "arresthusferie"⁶⁴, sig positivt herom. De giver udtryk for, at det var rart at kunne få lov at være sammen døgnet rundt ligesom i et såkaldt 'almindeligt' parforhold. Vurderet på baggrund af det jeg har set og hørt, er der adskillige positive momenter for de kvinder, jeg har talt med, ved at de har en mand eller fast kæreste i fængslet. Det drejer sig blandt andet om samhørighed, fællesskab, følelsen af at have betydning for nogen, intimitet, seksuelt samvær (internt besøg hver uge), fællesspisning på gårdturen og nogen at tænke en fremtid sammen med.

Kvinder som ikke ønsker ægteskaber repræsenterer både ønsker om at afsone helt separat og at afsone sammen med mænd. En kvinde havde ingen vanskeligheder med at begå sig. Hun havde ordet i sin magt og måske var magtfordelingen omvendt. En anden blev meget påvirket af fællesafsoningen og gik helt konsekvent på separat gårdtur og fik meget støtte af personalet. Jeg overværede flere gange samtaler om en eller flere kvinder, som man blandt personalet var eller havde været bekymrede for blev udnyttet.

Det blev mit indtryk, at der i denne lukkede og lille verden er rig mulighed for, at der opstår jalousi og intriger, når begge køn afsoner sammen, det vil sige på grund af fængselsinstitutionens struktur (jf. Goffman, 1967). Det

⁶³ Personalefri betyder, at det tilknyttede personale kommer i afdelingen, men de har ikke kontor og fast ophold i afdelingen, sådan som tilfældet er på de såkaldte 'normalafdelinger'. Afdelingen (afdeling U) har plads til otte fanger. Til forskel fra Anstaltens øvrige fanger har de, som bor her, terrænfrihed indenfor visse grænser.

⁶⁴ Det vil sige et ophold i en arrest, hvor parret kan bo sammen på en celle. Dermed får de mulighed for et afbræk fra fængselshverdagen i Anstalten, men de får også mulighed for at afprøve, hvordan det kan være at bo sammen og dermed være så tæt, som nogen forstiller sig at være efter afsoning. Arresthusferier kan også anvendes af indsatte, der ikke danner par men som har sin familie bosiddende langt fra anstalten og som følge heraf sjældent får besøg. Ved en arresthusferie i familiens nærområde kan besøgsbehovet tilgodeses. Ofte søges evt. en ledsaget udgang kombineret hermed (Personlig kommunikation, Hanne Høegh Rasmussen, efterår, 2010)

kan tage opmærksomheden fra andre centrale temaer i en udsat kvindes liv, og for så vidt også i mændenes liv, ligesom det kan påvirke deres indstilling til behandling. Ville det være en fordel for kvinderne her, at de ikke etablerede sig i et forhold straks efter indsættelsen, men snarere havde ro til at koncentrere sig om sig selv i begyndelsen? Eller skal man betragte det som en del af tilværelsen og lade dem håndtere udfordringerne, som de kommer? Man kan se fællesskabet mellem mænd og kvinder i Anstalten som et, der medfører en ekstra opgave for kvinderne, idet de tilsyneladende i et vist omfang skal forholde sig til en tolkning som potentielle seksuelle partnere. Kæresteforholdet bliver løsningen for nogle, men ikke for alle. Måske er det også en ekstra opgave for mændene?

Mit indtryk er, at kriser og dramaer blandt par i fængslet *kan* få en uroskabende indflydelse på hele fængselslivet. Det vil være anderledes i fængslet end udenfor, fordi det er et lukket samfund med manglende muligheder for at forlade fællesskabet. Derfor kan man både betragte det, der sker i fængslet, som en forstørrelse af de udfordringer, kvinderne evt. kan opleve udenfor, men også som en binding til samme konflikter fordi kvinderne ikke kan forlade stedet. Med hensyn til argumentet om normalisering kan man overveje, om den konstellation af mænd, som afsoner i Anstalten ved Herstedvester, såvel danske som udenlandske, kan siges at være en realistisk afspejling af den gruppe som kvinderne møder udenfor anstalten? Er de problemer, som opstår i samværet kønnene internt og kønnene imellem, adækvate afspejlinger, så at sige, af de udfordringer alle fanger møder udenfor fængslet? Såvel kvinderne som mændene?

Alt efter svaret herpå, må man nok vurdere hvilken grad af indgriben, der forekommer mest rimelig, når der både skal tages hensyn til sikkerhed, trivsel, beskyttelse, rehabilitering, behandling og kontrol af formynderi. Det forekommer mig at blive særligt udfordrende tematikker i Anstalten ved Herstedvester, fordi institutionen har særstatus som det jeg tidligere (Mathiassen, 2004) har kaldt en 'hybrid mellem straf og behandling'. Man modtager personer, som for langt hovedpartens vedkommende ifølge mentalerklæringer er egnede til straf men med sådanne psykologiske og/eller psykiatriske vanskeligheder (egenart), at det fordrer behandling. Direktoratet for Kriminalforsorgen beslutter, hvem der skal afsoner i Anstalten ved Herstedvester. Når personer vurderes at være særligt psykisk skrøbelige, da følger heraf ganske let, at de også i visse situationer eller sammenhænge kræver en særlig beskyttelse. En sådan beskyttelse vil nok for nogle kvinder være en lettelse og medføre en tiltrængt ro. For andre kvinder vil det nok opleves som utidig indblanding og vække modstand. Spørgsmålet må være, hvad der er mest i overensstemmelse med de særlige betingelser, der eksisterer qua

personsammensætning og behov, behandlingsfilosofi og interne regler i Anstalten ved Herstedvester.

I den sammenhæng skal også bemærkes, at personalet fra tid til anden mener, at der forekommer prostitution⁶⁵. Som følge af en konkret sag har man strammet reglerne for internt besøg⁶⁶, således at besøg kan nægtes, såfremt man har mistanke om prostitutionsvirksomhed.

Som jeg skrev i kapitlet, der fokuserede på Statsfængslet i Ringe, gøres der også her generelt meget for at særligt udsatte kvinder skærmes. I tillæg synes det vigtigt, at man skaber en atmosfære, så kvinderne kan og tør tale om deres grunde til at prostituere sig ligesom de skal have mulighed for tale om andre centrale dimensioner i deres tilværelser⁶⁷. Repressalier og kontrol står ikke godt alene (Jf. Hannah-Moffat & Shaw, 2000).

Jeg har, ligeledes i kapitlet om Statsfængslet i Ringe, været inde på, at det er en kraftig indgriben i andre menneskers tilværelse at afskære dem fra muligheden for et kærlighedsliv i mange år. Det kan blive resultatet, hvis man adskiller mænd og kvinder fuldstændigt. Et forhold, der, som bekendt, er det mest dominerende for hovedparten af mandlige fanger. Der gør sig særlige forhold gældende for de kvinder, som allerede har giftet sig. Det forekommer på den ene side urimeligt at adskille ægtepar, der afsoner sammen, permanent. På den anden side må man overveje, om det forhold, at nogle fanger i de eksisterende strukturer har dannet par og er blevet ægtefolk skal forhindre, at man etablerer ny praksis? Skal det forhold, at nogle kvinder gifter sig eller i det hele taget danner par med mænd, være udslagsgivende for, at man ikke kan etablere 'rene kvindefællesskaber'? Det er ikke muligt at træffe afgørelser, som varetager alle kvinders interesser lige optimalt. Noget tyder på, at en del af de parforhold som indgås i fængslerne indgås af andre grunde end kærlighed og som et reelt valg af livspartner. Jeg skal ikke gøre mig til dommer over hvilke grunde, der er mest acceptable ved indgåelse af parforhold. Men jeg vil gerne opfordre til, at man overvejer, hvilke interesser som skal blive udslagsgivende for organisering af praksis. Er det eksempelvis de fanger, som er i stand til at træffe valg for dem selv på en måde, som muliggør en anstændig og værdig levevis under de eksisterende afsoningsstrukturer? Eller er det snarere de fanger, som ikke magter det, og som derfor – og af nødvendighed - jævnt hen får etableret sig i undertrykkende og uværdige relationer? Eller som afsoner ret afsondret fra fællesskabet i øvrigt for at kunne føre en udholdelig tilværelse?

Hvis man vælger en fuldstændig adskillelse mellem mænd og kvinder ved at etablere et 'rent kvindefængsel', da kan det gøres således, at man

⁶⁵ Personlig kommunikation Michael Juul og Hanne Høegh Rasmussen, 2010.

⁶⁶ Jf. Regelsamling Herstedvester, Bilag 2 til 16-12. Internt besøg mellem indsatte. 5. oktober, 2009.

⁶⁷Jf. anbefalingen af at tilbyde interventionsformer, som tager særligt hensyn til kvinders behov.

etablere en større institution med flere pladser og dermed mulighed for større fleksibilitet. Grundmodellen er for så vidt etableret i den nye kvindeafdeling i Anstalten ved Herstedvester. Denne diskussion vender jeg tilbage til i rapportens afsluttende kapitler, kapitel 8 og 9.

Om terapeuters deltagelse i straffuldbyrdelsen

Anstalten ved Herstedvester har ansat et antal psykologer og psykiatere til at betjene fangerne. Det hænger sammen med, at Anstalten ved Herstedvester Kriminalforsorgens specialfængsel for fanger, der har behov for behandling eller observation af psykologisk og/eller psykiatrisk karakter. Mit indtryk er, at flere kvinder havde godt udbytte af at tale med de respektive psykologer. Enkelte udtrykte en vis reservation overfor arrangementet. Psykologerne og psykiaterne har journalføringspligt i forhold til alle samtaler og kontakter. Hvorvidt der sendes en kopi af notatet videre til afdelingen, hvor fangen bor, afhænger af den pågældende. Hvis hun (eller han) ikke ønsker det sendes til afdelingen, så sker det ikke. Begrundelsen for, at det kan være en mulighed, er, at der foregår behandling i samarbejde med personalet på afdelingerne. Når en kvinde (eller mand) bliver indsat i fængslet, bliver hun vejledt såvel mundtligt som skriftligt om, hvordan praksis er i Anstalten ved Herstedvester i henseende til behandling og eventuelle ønsker om fortrolighed. Hvad angår den somatiske læge er der ingen udveksling af oplysninger mellem læge og afdeling. Undervejs i undersøgelsen har jeg overvejet, om psykologers og psykiateres involvering i straffuldbyrdelsen har betydning for den måde kvinderne deltager i samtaler med psykologer og psykiatere på⁶⁸.

⁶⁸ Jeg har efter mødet i Anstalten i 2010 forhørt mig hos norske kollegaer, Berit Johnsen på KRUS i Oslo og Birgit Storvik, som er Inspektør i Bredveit kvinne fengsel, forvarings- og sikringsanstalt om, hvordan deres praksis er i en Anstalt som har ligheder med Anstalten ved Herstedvester. Det drejer sig om Ila fengsel, forvarings- og sikringsanstalt.. Generelt er det sådan i Norge, at psykiatere og psykologer, som arbejder terapeutisk med fangerne i fængslerne er ansat i helsesektoren. De har tavshedspligt, og de er principielt ikke involveret i straffuldbyrdelsen. Hvis de involveres, sker det efter samtykke fra fangen. Det er med andre ord i hvert enkelt tilfælde op til fangen selv, om der skal ske en opblødning af tavshedspligten. Generelt er det sådan at psykologer og psykiatere, som arbejder terapeutisk ikke ønsker at blive identificeret med fængselsvæsnet ud fra den betragtning, at det vil forstyrre behandlingsarbejdet, hvis de ikke kan holde deres tavshedspligt. Dette handler om, at fangerne skal kunne have tillid til deres behandlere. Samtidig får jeg det generelle indtryk, at man ikke længere er så bevidst om skellet mellem straf og behandling, men at dette er lidt forskelligt fra miljø til miljø. I Trondheim og Bergen kender man knapt til dette skel, mens man på Ila (som Johnsen, der orienterer mig om dette, kender bedst) fra behandlernes side er meget opmærksomme på ikke at skulle identificere sig med straffegennemføringen. Der er også andre importerede ydelser i fængslerne. De ydelser, som kommer fra privat regi, har muligvis en anden holdning til spørgsmålet (Personlig kommunikation, Berit Johnsen, KRUS, 2010).

Argumentet i Anstalten ved Herstedvester for en sammenblanding mellem behandling og straffuldbyrdelse er blandt andet, at terapeuternes viden kan gavne det samlede forløb *for* og *med* fangen. Så vidt jeg forstår, kunne man endvidere sige, at de deltager i en form for sikkerhedsvurdering.

Der er forskel på, hvordan man håndterer vurderingen af fangerne fra psykologisk/psykiatrisk hold (jf. fodnote). Jeg vil ikke gøre mig til talskvinde for bestemte måder at vurdere risiko på. Prediktions instrumenter og metoder kan man mene forskelligt om (Hörnqvist, 2004). Herunder den måde de er blevet konstrueret på og valideret på. Forudsigelse af vold og af risiko for gentagelse forekommer dog at være behæftet med usikkerhed, som må blive større jo længere frem i tid man skal forudsige. Herudover må man erindre, at nogle forskere mener, der skal udvikles særlige metoder i forhold til kvinder, som under alle omstændigheder ikke bør undersøges og vurderes med de samme risikoinstrumenter, som tages i anvendelse overfor mænd.

Jeg synes diskussionen om risikovurderingen og dens metoder og instrumenter, samt hvem der varetager hvilke opgaver i en samlet risikovurdering, er vigtig. Andre og mere kompetente personer udi dette felt må gå mere i dybden hermed. Jeg finder det imidlertid relevant, at man husker fokus på de psykosociale dimensioner i kvinders grunde til at begå kriminalitet. Og at man ligeledes beholder fokus på, at mennesker – også kvinder som afsoner lange domme – til stadighed bliver til i de konkrete sammenhænge, de lever i. Læring og udvikling sker også her. Forståelsen for den enkelte kvindes befindende i relation til hendes aktuelle betingelser, og den betydning hun giver dem, er helt central.

Kvindeprojektet – anno 2010

Den nye kvindeafdeling er under færdigetablering, da jeg besøger Anstalten ved Herstedvester i 2010. To af de kvinder, som jeg talte med i 2007, er hjemme, da jeg besøger afdelingen. Vi hilser og taler lidt om de nye forhold. Jeg griber straks af følelsen: Hold da op! Her er sket noget, både med afdelingen og for kvinderne!

Den ene kvinde arbejder sammen med to andre kvinder i afdelingens værksted, hvor de er optaget af håndarbejde af forskellig art. Den anden kvinde står i køkkenet og laver mad til sin mand, som hun senere skal møde på gårdtur.

Afdelingen er helt forandret. For det første er den flyttet ned i underetagen. Den tidligere 'husflid' er inddraget, således at afdelingen har fået meget mere plads. Alt er nymalet, og der er eksempelvis sat nye gardiner op.

Kvinderne har selv været med til at designe interiøret og til at producere puder, gardiner osv. Der er styrketræningsrum under etablering, ligesom flere aktiviteter er på tegnebrættet. Blandt andet effektivering af jobs og beskæftigelsesmuligheder på afdelingen som alternativ til arbejdspladserne ude i fængslet⁶⁹.

Det er en ændring fra mit sidste besøg, at der er planer om sådanne meningsfulde aktiviteter i afdelingsregi. Og kvinderne, jeg møder, synes begejstrede for dette. Ifølge personalet arbejder fem kvinder på afdelingen og fem på Anstaltens øvrige værksteder. Gruppen af kvinder er nyligt forandret, idet der er kommet tre nye på afdelingen. Ifølge personalet, er der usædvanligt roligt på afdelingen i disse dage. Muligvis fordi positionerne i kvindegruppen skal falde på plads – hierarkiet genforhandles, kunne man måske sige.

Derudover må den forøgede ro nok også tilskrives, at kvinderne nu kan adskilles, hvis der en periode er brug for det (jf. ovenstående kapitel). Udover de ti ordinære pladser er der således i den modsatte ende af afdelingen (hvor den tidligere "husflid" havde lokaler) indrettet tre celler med eget bad og toilet-heraf en handikapvenlig celle. En kvinde, som i øjeblikket bor i en af de tre celler, siger til mig under mit besøg, at hun er meget tilfreds med at kunne bo lidt for sig selv i en periode. Personalet forklarer mig, at denne mulighed er uvurderlig i en hverdag, hvor 10 kvinder skal afsone sammen i ganske mange år⁷⁰. I denne ende af afdelingen er der også en stue og værkstedet, hvor man arbejder. Der er på afdelingen også gjort klar med vaskemaskine og tørretumbler til et tøjprojekt, som er under planlægning. Og der er indrettet et samtalerum, så personalet kan give meddelelser - og samtale i øvrigt - uden at skulle sidde i cellerne for åben dør. Der er også stuefaciliteter i begge ender af afdelingen og betjentenes kontor er stadig placeret centralt, så man går herigennem, når man skal ind på afdelingen. Der er mulighed for separat gårdtur. Dog er udendørsarealerne fortsat under færdiggørelse.

Miljøterapeutiske indslag i kvindeprojektet

Ifølge notatet om kvindeprojektet⁷¹ indgår følgende momenter i planen om det miljøterapeutiske arbejde på afdelingen: Kontaktbetjentordningen, sundhedsfaglig indsats, individuel- og gruppebehandling, fremtidsplanlægning med

⁶⁹ Jf. Notat om Behandling og beskæftigelse på kvindeafdelingen i Anstalten ved Herstedvester, 20.03.10.

⁷⁰ Denne mulighed synes også relevant for Statsfængslet i Ringe.

⁷¹ Jf. Notat om Behandling og beskæftigelse på kvindeafdelingen i Anstalten ved Herstedvester, 20.03.10.

uddannelse og arbejde. I behandlings- og beskæftigelsesplanen lægges vægt på styrkelse af kvindernes færdigheder indenfor følgende fire blokke:

1. Almindelig daglig livsførelse (ADL)
2. Undervisning/individuel og i gruppe
3. Praktisk anvendelige færdigheder/delkompetencer
4. Sundhedsfremmende aktiviteter

Det vurderes, at den primære behandlingsopgave er, at give den enkelte kvinde mulighed for at arbejde med sin egen udvikling – herunder adfærdsændring. Afdelingen ønsker derfor at tilbyde en tydelig og sammenhængende struktur. Heri er menneskelige relationer helt centrale. Disse momenter vurderes afgørende for, at kvinderne kan forbedre deres chancer for succesfuld rehabilitering.

Der foreligger, i nævnte notat, en udførlig plan for, hvordan ugen tænkes struktureret. Den rummer en grundig beskrivelse af hver enkelt aktivitet og dens formål i det samlede kvindeprojektet. Da jeg besøger afdelingen, er projektet fortsat under etablering, både materielt, fysisk, bemandings- og behandlingsmæssigt. Der er gjort en stor og engageret indsats for at få projektet i gang. Man arbejder kontinuerligt på at inddrage personalet i de nye planer og mit indtryk er, at der er en konstruktiv proces i gang.

Nødvendige ressourcer til kvindeprojektet

Personalet på kvindeafdelingen er centralt for, at den rehabiliterende og udviklingsstøttende indsats kan finde sin form og fungere. Det synes relevant, at man får økonomisk mulighed for at støtte en kontinuerlig faglig udviklingsproces blandt personalet. En engageret afdelingsleder og et ditto behandlingspersonale gør en stor indsats. Det synes nødvendigt at understøtte denne indsats ressourcemæssigt, som er påbegyndt for midler tildelt ved flerårsforhandlingerne 2008-2011, men som ikke er tilendebragt.

Planen for afdelingen vurderer, at en socialrådgiver er nødvendig, som udover sine socialfaglige opgaver skal samarbejde med socialforvaltningens børne- familieteam angående kvindernes børn. En opgave, jeg vurderer, er vigtig (jf. JURK, 2005; Kvinnesoningsudvalget, 1989; Smith & Jakobsen, 2010). Derudover har socialrådgiveren i samarbejde med afdelingens psykolog en central rolle i gennemførelsen af VINN. VINN, der som nævnt er en interventionsform særligt for kvinder, er gennemført som pilotprojekt. Det synes helt relevant, at projektet får lov til at fortsætte. Både deltagere og gruppeledere har ytret stor tilfredshed, hvilket understøttes af afdelingens personale. Og det harmonerer med international betoning af, at man i rehabiliteringsøjemed skal gå multimodalt til værks og tilbyde kvinder

interventionsformer, der er særligt rettede mod kvinder (Jf. fx Højdaahl & Størksen, 2009).

Vi har allerede set, hvordan Statsfængslet i Ringe har organiseret en særlig arbejdsplads for udsatte kvinder på et særligt værksted, 'Hønsehuset'. Her var en værkemester ansat. Den samme model ønsker man i Anstalten ved Herstedvester. Det vil sige, at der i den nuværende struktur er brug for at ansætte en ekstra medarbejder til at forestå den kontinuerlige daglige vejledning og det daglige og kontinuerlige samvær med kvinderne på afdelingen.

Udfordringer i kvindeprojektet

På mødet i oktober, 2010 med Anstaltsledelse og afdelingsledelse blev enkelte udfordringer for kvindeprojektet også tydelige. Afdelingsledelsen tilkendegiver, at det ville være en fordel, hvis kvinderne tilbragte den første måned på afdelingen. Altså at de skal være beskæftiget i afdelingens værksted og deltage i afdelingens program i den første måned af deres afsoning. Dette ønske udfordres af, at flere kvinder straks ved ankomst søger arbejde på Anstaltens øvrige arbejdspladser. Således er tilbuddet om beskæftigelse på kvindeafdelingen frivilligt og flere kvinder søger andet arbejde end det som tilbydes i kvindeprojektet.

Den samlede plan for afdelingen, som er præsenteret i uddrag ovenfor, synes at ville fungere mest optimalt, hvis kvinderne deltager i hele uge programmet. Hvis kvinderne skal kunne vurdere, om det er et tilbud, de kunne have glæde af, da fordrer det vel, at de prøver det i en sammenhængende periode? Derudover kunne der være ræson i, at man lader kvinderne afsone lidt beskyttet, før de skal møde alle anstaltens øvrige udfordringer.

Kan den ønskede indsats gennemføres, uden at man udøver uhensigtsmæssigt formynderi? Man kunne overveje, om der ved tilbud om behandling for kvinder skal udformes en kontrakt, hvori kvinderne skriver under på, at de vil tilbringe x antal dage på kvindeafdelingen. Udover hensynet til den enkelte nye kvinde og kvindefællesskabet ville det måske også lette inklusionen i det samlede fangefællesskab. Med fordele for både de nytilkomne og de som har afsonet i flere/mange år.

Noget af grunden til kvinders ønsker om at arbejde ude i fængslet er nok den enkle, at projektet ikke fungerer helt endnu. Derudover er der nok ikke tvivl om, at de samme kræfter gør sig gældende som beskrevet i kapitlet om Ringe: Sex og stoffer er en stærk kraft. Dette tema uddybes i afsnittene fra undersøgelsen i 2007.

Endelig er kvinderne samlet på begrænset plads, hvilket for nogle sikkert kan opleves noget klaustrofobisk. Måske som et fængsel i fængslet? Man kan stadig overveje, om der skal etableres en institution for kvinder, der ligger helt udenfor selve Anstalten, men hvor de kan få adgang til de nødvendige ydelser

inde på selve anstaltens område (Købmand, læge, psykolog, socialrådgiver osv.), sådan som Anstalten foreslog i sin tid (Mathiassen, 2007).

Min vurdering er, at der er gjort et stort stykke arbejde for at ændre betingelserne indenfor fængslets mure. Hvis det skal lykkes, som det er tænkt, og under de eksisterende betingelser, synes det relevant at finde en måde at forpligte alle kvinderne på fællesskabet i afdelingen og strukturere deres samvær med de mandlige indsatte. Det kræver efter min vurdering en opnormering med en ekstra gennemgående medarbejder i alle hverdage, og en medarbejder som også kan bistå i aftener og weekender.

Rehabilitering må forstås som andet og mere end behandling og programvirksomhed. Derfor tillader jeg mig her endnu engang at pointere vigtigheden af meningsfulde aktiviteter i kvindernes hverdagsliv: Arbejde, skole, uddannelse generelt - og fritid må nok opprioriteres, hvis marginaliseringen af kvinderne skal forsøges mindsket (Friestad & Skog Hansen, 2004; Mathiassen, 2004). Sådan ønsker kvinderne det selv. Endvidere må arbejdet med netværk, såvel det eksisterende som evt. nyt udenfor fængslet, prioriteres (jf. Øiestad, 2005). I tillæg hertil er forskellige former for intervention og behandling indlysende relevant. Og flere kvinder udtaler sig positivt om den hjælp de får. Opmærksomheden må – netop grundet de lange domme - inkludere fokus på tiden efter fængslet. Jo flere relevante og adækvate kompetencer et individ har i relation til arbejde og uddannelse, jo mindre er risikoen for at marginaliseringen bliver uoverskridelig (Petersilia, 1999; 2003).

Det udviklingsarbejde, som er foregået i Anstalten ved Herstedvester, er her beskrevet ret grundigt. Efter mit sidste besøg og bearbejdning af materialet; og i forlængelse af tankerne om at revurdere muligheden for at lade kvinder afsone i 'rene kvindefængsler', da stiller jeg spørgsmålet:

Hvorfor ikke udvide og udvikle en afdeling som den her beskrevne og lade det være muligt for samtlige fængslede kvinder at afsone således - men helt afsondret fra mandefængsler?

Vi har nu stiftet bekendtskab med udvalgte dimensioner af kvindeliv i to ganske forskellig lukkede fængsler. Vi skal nu gå videre med undersøgelsens to åbne fængsler, henholdsvis Statsfængslet Møgelkær og Statsfængslet ved Horserød. Først til Møgelkær.

Kapitel 6

Statsfængslet Møgelkær

Introduktion

I henhold til Møgelkærs hjemmeside⁷² har Møgelkær en lang historie. Møgelkær, der nu fungerer som åbent fængsel, var oprindeligt Herregård. Fra 1945 bruges den af fængselsvæsnet til at huse landsforrædere, men snart derefter bliver fængslets funktion at huse de yngste domfældte – der er plads til mellem 400 og 500 i straffelejre, som man betegner den daværende indespærringsform. Møgelkær fungerer på forskellig måde som ungdomsfængsel indtil 1973, hvor denne sanktionsform afskaffes og Møgelkær bliver statsfængsel. Da Kvindefængselsafdelingen i Amstrup bliver nedlagt i 2000 overflyttes kvinderne derfra til Statsfængslet Møgelkær. Her bliver der indrettet en særskilt kvindeafdeling og nogle blandede afdelinger⁷³.

Også den halvåbne afdeling kan herefter modtage både mænd og kvinder. Det er ikke længere tilfældet, idet her nu afsoner sædelighedsdømte⁷⁴. I 2007 indvies det nye kirkebyggeri. Udover de nævnte særlige afdelinger findes også to behandlingsafdelinger for henholdsvis personer med alkohol- og narkomisbrug. Møgelkær har 176 pladser. Heraf er 30 i den halvåbne afdeling og 28 i to behandlingsafdelinger. Fængslet modtager især fængselsdømte fra Østjylland og Storkøbenhavn samt kvindelige afsonere med bopæl i Jylland. Kvinder og mænd har hver sin celle på de afdelinger, hvor begge køn afsoner. Når man bliver indsat som ægtepar⁷⁵, kan man bo sammen i den dobbelte celle som fængslet råder over. Skulle der blive indsat flere ægtepar på samme tid, kan parret få lov at disponere over to celler, hvor den ene kan fungere som 'stue' og den anden som 'soveværelse'.

⁷² www.moegelkaer.dk

⁷³ Fængslet har forskellige typer af afdelinger. En 'blandet afdeling' er en kønsblandet afdeling i modsætning til 'rene kvindeafdelinger' eller 'rene mandsafdelinger'. Alle de almindelige afdelinger (også de behandlingsafdelinger som nævnes i teksten) – uanset kønssammensætning – er 'fællesskabsafdelinger'. Det skal forstås i modsætning til straf- eller isolationsafdelinger, hvor man ikke har fællesskab.

⁷⁴ Personlig kommunikation, Hans Henrik Brøndsted, 2010.

⁷⁵ Eller i relationer sidestillet ægtepar. Jf. personlig kommunikation, Jeanette Grytz, Olesen, efterår, 2010.

Beskæftigelse

Man kan arbejde med: vedligeholdelse af arealer og bygninger, montage, snedkeri, metalværksted, skovbrug rengøring med videre. Samt frigang til beskæftigelse udenfor fængslet.

Undervisning

Der er i fængslet mulighed for: VUC-undervisning, specialundervisning, støtteundervisning, selvstudier. Samt frigang til undervisning, kompetencegivende kurser o.l. udenfor fængslet.

Programvirksomhed og behandling

Møgelkær tilbyder behandling mod: Narkomisbrug og alkoholmisbrug. Behandlingen mod alkoholmisbrug foregår i samarbejde med CSU, Center for Socialt Udsatte, Horsens. Deltagerne, både mænd og kvinder, bor på en særlig afdeling. Behandlingen mod Narkomisbrug foregår som døgnbehandling på en halvåbenlignende afdeling i samarbejde med behandlingsinstitutionen, Hjulsgård. Tilbuddet retter sig mod stofmisbrugende kvinder, mænd og par. Derudover findes programmerne: Det kognitive færdighedsprogram, Booster og Anger Management (vredesprogrammet).

Lokalisering af undersøgelsen

I dette kapitel er de temaer udvalgt, som fremstår centrale under mit besøg i Statsfængslet Møgelkær med det fokus, som er skitseret indledningsvist i rapporten. Flere af temaerne er også relevante i de tre andre fængsler.

Da jeg befandt mig i fængslet afsonede i alt 31 kvinder. Tallet varierede lidt over den 14 dages periode, jeg var der, ligesom kvindernes tidsperspektiver var forskellige. Nogle skulle afsone 30 dage, andre skulle afsone måneder, atter andre havde domme på flere år. Jeg havde kontakt med alle, bortset fra nogle af dem, som ankom, lige da jeg var ved at afslutte mit ophold. Jeg foretog i alt 17 åbne interviews med kvinder fra kvindeafdelingen og fra fire blandede afdelinger.

Kvinderne i Møgelkær sad mere spredt end i de andre fængsler, hvorfor det ikke var muligt at observere i samme udstrækning på alle afdelinger, den afsatte tid taget i betragtning. Præsten satte mig i kontakt med fællestalskvinden. Kvinderne har ikke en særlig 'talskvinde', men på undersøgelsestidspunktet var 'talsmanden' tilfældigvis en kvinde, der skulle varetage samtlige fangers interesser. De to kvinder fulgte begge med mig rundt til de blandede afdelinger, hvor vi kaldte kvinderne sammen og gav endnu en

orientering⁷⁶ om undersøgelsen. På kvindeafdelingen var alle samlet på et sted, og der var min base. Jeg traf kvinderne på de to afdelinger, hvor der var tilknyttet behandling.

De kvinder jeg mødte, havde forskellig baggrund og ret forskellige motiver for deres kriminelle handlinger, som også var forskellige. Deres alder varierede fra tyverne til midt i halvtredserne. Og kvinderne afsonede på fem forskellige afdelinger. Diversiteten blandt kvinderne var tydelig. Jeg blev meget berørt af mange af kvindernes fortællinger og rørt over den markante åbenhed om egne forhold, sorg, ulykke, ensomhed og bekymring, som de tillidsfuldt præsenterede mig for.

Der var naturligvis også kvinder, som ikke involverede mig så meget og blot kommenterede afsoningsforholdene i generelle vendinger. Men de var få. Hovedparten af kvinderne var ansat på snedkeriet⁷⁷ og enkelte gik også i skole. De tog mig med på arbejde og i skolen, hvor jeg fik et indblik i deres hverdag.

Placering

Generelt var mit indtryk, at det af ressourcemæssige grunde ikke var muligt at følge nogen særlig systematik eller særlige hensyn, når man afgjorde, hvor kvinderne skulle placeres på de blandede afdelinger i Møgelkær. En ansat havde følgende betragtning: "Kvinderne bliver placeret, hvor der er plads". Der var her, som beskrevet ovenfor⁷⁸, mulighed for at afsone på afdeling P, som var en ren kvindeafdeling, hvor mænd ikke havde adgang. I 2010 forklarer Inspektøren, at afdeling P ikke er fyldt, fordi kvinderne ønsker at afsone på de blandede afdelinger. Af og til kan det være nødvendigt at placere kvinder på P, i mod deres ønske, fordi der ikke er plads andre steder.

Kirken

Den kvindelige præst var aktiv med hjælp og assistance, i den periode jeg var i fængslet. Kirken fungerede også som kulturhus med caféweekender og caféaftener. Idet kirkebygningen rummede såvel kirke som kulturhus, fungerede præsten også som kulturmedarbejder⁷⁹. Nogle af kvinderne brugte caféen og var ganske fortrolige med præsten. I anledning af mit ophold

⁷⁶ I tillæg til det informationsmateriale som var sendt rundt forud for mit besøg (jf. metodekapitel).

⁷⁷ Denne arbejdsplads er ikke længere tilgængelig for kvinder, idet mænd dømt for sædelighedskriminalitet nu arbejder her.

⁷⁸ Jf. De internationale fængselsregler og de andre fængsler i undersøgelsen.

⁷⁹ Præstens opgaver i Statsfængslet Møgelkær er fordelt med 70 % til præstegeneringen og 30 % som kulturmedarbejder.

arrangerede vi en fælles aktivitet, som kvinderne var med til at planlægge, og i forlængelse heraf fællesspisning. Her kom også helt nyindsatte kvinder og deltog, hvilket var en god måde at inkludere dem i fællesskabet på. Jeg tænkte: "Hvor kan man gøre meget, blot to mennesker, hvis man har tiden". I tråd med det jeg har beskrevet og anbefalet ved de andre fængsler, blev denne aktivitet støttende for kvindernes samvær. En aktivitet, hvor civile etablerer rammer for fællesskab lidt udenfor centrum af fængselskulturen, og assisterer aktiviteten; som aktivitet – ikke program - ikke behandling. Kvinderne skulle ifølge præsten ofte motiveres kraftigt for at komme til aktiviteter. Jeg så, at vi skulle være meget tilstede og aktive, men at det kunne lade sig gøre. Mit indtryk var også, at det kunne udvikles og intensiveres, hvis man ønskede det.

Livet på afdelingerne

Det er fascinerende så varieret det er at være her. Den måde jeg skildrer fængselslivet på kan favne bredere, fordi jeg er så mange forskellige steder i fængslet (Feltnoter fra mit besøg i fængslet).

Sådan skriver jeg i nogle af mine feltnoter fra fængslet⁸⁰. Først vil jeg beskrive dele af betingelserne i to afdelinger (P og N), som lå i afdeling Øst og bestod af røde træbarakker.

På kvindeafdelingen (P) må der ikke komme mandlige fanger. Kvinderne har deres egen indgang til afdelingen. På kvindeafdelingen afsonede både kvinder, som var stofmisbrugere, kvinder med alkoholproblemer, kvinder med store psykologiske vanskeligheder, kvinder hvis hovedproblem var deres kriminelle handlinger og kvinder, som aldrig havde været i kontakt med stoffer. Og alderen varierede fra ca. 20 år – ca. 45 år. Hovedparten af kvinderne havde børn. Flere havde været i fængsel tidligere. Andre ikke. Det var altså en ganske varieret gruppe. Afdelingen var indrettet med otte pladser, heraf de fire i to dobbeltceller⁸¹. En kvinde ønskede ikke at blive interviewet, men deltog ganske aktivt i øvrigt. To andre var ikke meget på afdelingen, og dem havde jeg kun enkelte kontakter med. Kvindeafdelingen syntes ledet af primært tre kvinder- på godt og ondt. Der var en ret stram styring af rutinerne på afdelingen. Den styrende kvinde, som var en af de ældste på afdelingen, siger:

Vi kan ikke acceptere det sprog, som de nye kommer med. Og så sætter vi dem på plads.

⁸⁰ 28. marts, 2008. Noterne er let reviderede, så betydningen træder klartest muligt frem.

⁸¹ Kvinderne kalder som hovedregel deres egne rum for 'celler' eller 'pind'. 'Stuer' er en betegnelse jeg primært hører fængselsansatte bruge.

En kvinde, som har afsonet ganske kort tid, og som er i 40'erne forklarer:

Jeg synes, man er utroligt søde ved hinanden og respekterer hinanden og taler pænt til hinanden. Man har en pæn omgangstone. Altså, man behandler folk ligesom man gerne selv vil behandles. Det synes jeg er rart. [...].

Generelt har de været søde alle sammen til at fortælle hvordan reglerne er. At jeg skulle gå hen og få min medicin på bestemte tidspunkter og ikke komme for sent. Hvor man måtte gå henne, hvor langt man måtte gå. Og hvordan de egentlig havde det her sammen. De har været søde til at fortælle alle sammen.

Dog kan hun godt blive træt af den uro, der kan være blandt enkelte, når de ikke kan få fat i stoffer.

Jeg observerede, at kvinderne holdt øje med, om nogen havde det skidt, og hvis det var tilfældet blev personalet orienteret. Man drog omsorg for hinanden:

Den der står først op laver kaffe. Og så bliver der råbt ned ad gangen, at nu er kaffen klar. Og så Liv, hun får den serveret hver morgen. For ellers kan hun slet ikke vågne. Så vi rører rundt for hende og det hele.

Afdelingen har en fælleskasse til madvarer. De som ønsker at deltage i madklub betaler til kassen hver uge. Kvinderne spiser sammen flere gange om ugen. Et par stykker ønsker ikke at være med. Af og til er der en kvinde, som ikke har penge, og hende tager flere af kvinderne hånd om. Da jeg var i fængslet, blev jeg inviteret til at deltage i afdelingsmøde og fællesspisning bagefter. Tonen var frisk og gemytlig. Samtidig syntes jeg at fornemme et hierarki. Eller i alle fald en ret klar positionering. Et par kvinder gav udtryk for, at de ikke brød sig om den styring, de oplevede, men de holdt så at sige (tavst) deres plads i hierarkiet.

Det giver en særlig udfordring for kvinderne her, når mange ønsker at afsone på kvindeafdelingen, og/eller når hele fængslet er så fyldt, at man må tage dobbelt belæg på celler i brug. En kvinde beskriver sin oplevelse af at dele celle med en anden kvinde således:

Det går ok. Men selvfølgelig vil man jo helst have sit eget. Det vil hun gerne og det vil jeg da også helst. Hun har det sådan, at hun ikke kan sove, hvis fjernsynet ikke kører om natten. Fjernsynet kører både dag og nat. Og jeg har svært ved at sove, når fjernsynet

kører hele natten. På den måde kan det godt være irriterende. Men vi snakker fint sammen og, altså, taler pænt til hinanden.

Der var utilfredshed med dette dobbeltbelæg, men alle jeg mødte forsøgte at bidrage til at minimere konflikten mellem kvinderne i den forbindelse. Da jeg taler med inspektøren i 2010, er der kun fem kvinder på afdelingen, og han forklarer, at ganske mange af de kvindelige afsonere helst vil afsones på de blandede afdelinger⁸².

Kvindeafdelingen P syntes ellers under mit besøg i 2008 at være en forholdsvis rolig afdeling. Den stressede stemning jeg til tider har kunnet opleve på forskellige afdelinger, når stoffer var en stærk kraft, var ikke fremtrædende her. Kvinderne havde bestemt deres udfordringer, men ingen synes at kunne blive altdominerende i fællesskabet. Som i de andre fængsler, ændrer sammensætningen af kvinder sig her ligesom antallet gør, hvilket betyder, at den sociale struktur og samværsformer på kvindeafdelingen P veksler (meget) over tid. Hastigheden for forandringer er selvfølgelig som oftest en anden i åbne end i lukkede fængsler qua dommenes karakter og længde.

Tid og tanker

En af de yngste kvinder på afdelingen, som ikke ønskede at deltage i fællesskabet her, beskriver følgende, når hun fortæller mig om at sidde i fængsel:

Jeg synes, man kommer til sådan noget med at tænke over tingene, når man bare sidder og ikke laver noget. Altså, vi laver jo ikke noget. Der er jo ikke mulighed for at lave noget. Jo, man skal stå op og så gå på arbejde. Det er jo det. Og så når man kommer tilbage. Så er der jo ikke noget at lave. Så sidder man bare og tænker over en masse ting. Og så kommer man jo i tanker om alle de dårlige ting. Alt det dårlige der er sket i ens liv. At man gerne snart vil ud herfra.

Den unge kvinde, som taler her, har lang erfaring med institutionsophold. Hun har fået en ADHD diagnose og synes allerede, at hun har spildt meget af sit liv:

Jeg synes bare det hele, altså [...]. Det kan være lige meget, fordi nu har jeg alligevel spildt mit liv på at være på institution.

Og dog:

⁸² Personlig kommunikation Hans Henrik Brøndsted, efterår, 2010.

Nå ja, det ved jeg også godt, at det ikke kan [være lige meget, det hele, CM]. Men altså,- altså.. jeg ved jo ikke hvordan... hvordan det er at være ude i friheden jo. Jeg har jo ikke været derude siden jeg var 11.

Den unge kvinde beskriver, at hun tænker for meget under sin afsoning, hvis ikke der sker noget. Men samtidig beskriver hun, at hun isolerer sig, når hun er ked af det:

Nej, så sætter jeg mig bare ind på mit værelse og så tænker jeg [...] og så alle de dårlige tanker kommer frem og så bliver jeg endnu mere ked af det.

Den yngre kvinde ovenfor fortæller, at hun får 'mange chancer' af betjentene, som hun tit 'skændes med'. Jeg får det indtryk, at både medfanger og betjente forsøger at tage vare på hende. Dog får jeg gennem kvinderne senere det indtryk, at personalet ikke involverer sig nævneværdigt med kvinderne.

Her skal det bemærkes, at en kvinde, jeg møder på en anden afdeling, fremhæver sin afsoning i Statsfængslet i Ringe som særlig god, og hun mener, at man skal lade sig inspirere heraf. Hun ønsker sig et kreativt værksted som de havde der (se afsnit om 'Hønsehuset') og mentorordning. Hun lægger vægt på aktiviteter, hvor der er aktiv personaleinvolvering særligt overfor udsatte kvinder. I 2010 er den kvindelige præst ikke længere ansat i fængslet. Det har medført, at den del af stillingen, som skal være kulturmedarbejder, ikke i samme udstrækning som tidligere fokuserer på kvinderne. På linje med det jeg har beskrevet i de foregående kapitler, forekommer det relevant under den nuværende struktur at tilføre personressourcer til afdelingen, så kvinderne kan bistås mere indgående. Og med blik for den variation der er i kvindegruppens behov.

N - En blandet alkoholbehandlingsafdeling i Øst

Betjentenes kontor ligger først for i den barak, som husede kvinderne på afdeling P. Betjentene her skulle også varetage fangerne fra afdeling N's interesser. Afdeling N er en afdeling med 14 pladser, både til mænd og kvinder, hvoraf de ti pladser er forbeholdt de fanger, der går i ambulant alkoholbehandling ved CSU. De resterende fire pladser råder fængslet over og her afsoner typisk personer, der har brug for lidt mere ro, end der er på en almindelig afdeling⁸³. Alkoholbehandlingen foregår i en anden bygning. Der

⁸³ Personlig kommunikation, oktober 2010, med Jeanette G. Olesen, behandlingskonsulent i Statsfængslet Møgelkær

afsonede ifølge kvinderne i 2008 både fanger, som ikke havde brug for behandling, og nogen som havde et aktivt misbrug.

Afdeling N var socialt set delt op i to grupper og derudover nogle nytillkomne, som ikke tilhørte nogen af de to grupper. En af de kvinder, jeg talte med, mente, at der var risiko for, at en af de nye ville blive mobbet ud af fællesskabet. På afdelingen er der to madgrupper, og folk samles i de grupper, der synes at have noget tilfælles. Jeg taler med kvinder fra begge grupper. En er meget påvirket af uroen på afdelingen, som for hende er ganske provokerende og forstyrrende. En uro som af andre ikke opfattes på den måde.

Scener fra det sociale samvær på afdelingen

Jeg bemærkede, at der var en mandlig fange, som havde en markant måde at deltage i fællesskabet på, ligesom han førte an i en flirtende tone overfor nogle af kvinderne. Jeg observerede til tider asymmetriske samværsformer mellem mænd, som både verbalt og handlemæssigt var meget tydelige og så kvinder, der forekom slidte og medtagne. I et enkelt tilfælde så det for en kvindes vedkommende decideret uværdigt ud. Andre kvinder, som sagde fra overfor at blive tiltalt på en nedværdigende måde, beklagede den styring, som de mente, der var på afdelingen. En ansat sagde til mig, at det var "en fejl", at nogle bestemte mandlige fanger var placeret der, fordi de dominerede hele afdelingen. En kvinde beskrev en mand som "høvding" på afdelingen.

Jeg var på besøg adskillige gange og blev inviteret ind i fælleskøkkenet og budt på kaffe af fangerne. De havde hængt mit informationsmateriale op på opslagstavlen og vidste, hvad mit ærinde var⁸⁴. Flere gange hyggede vi os udenfor i solen ved bænke og borde. Hovedparten af de mænd og kvinder jeg mødte var 'almindeligt' afdæmpede og havde det fint indbyrdes. Den mand, som nogle var ganske tilfredse med at afsone sammen med, og som andre syntes var alt for dominerende, opsøgte mig aktivt og fortalte om dagligdagen på afdelingen. Og han sørgede for kaffe.

Kvinderne, som boede på afdeling N havde, som kvinderne på kvindefafdelingen, afdeling P, varierende baggrunde og forskellige udfordringer, som de skulle håndtere. Fra personer der var svært alkoholiserede, med en ekstremt belastet fortid og kaotisk tilværelse udenfor, over personer med markante psykologiske vanskeligheder, til personer som udenfor havde familie, fast arbejde og fast bolig - samt rod i privatlivet, som de mente selv at kunne håndtere. Nogle havde tidligere erfaring med fængsler. Andre ikke. For mig at se og ud fra det jeg hørte i interviewene, syntes spredningen her *for* stor. Enkelte kunne således ikke få adgang til at deltage i

⁸⁴ De mandlige fanger bemærkede, at der også burde laves en undersøgelse for og med dem.

fællesskabet, andre blev angiveligt udnyttet, nogle gav udtryk for stress over den larm og uro, der var:

Det er simpelthen så forfærdeligt, fordi, hvis der er telefon til nogen, så råber de. Som du kunne høre før. Altså kæmperåb konstant gennem alting. Indtil klokken halv ti om aftenen. Så bliver dørene jo lukket ikke. Det er irriterende fra om morgenen klokken halv syv og så til aften.

Siden jeg besøgte fængslet er afdelingstelefonen suppleret af mobiltelefoner, fastgjort på fangernes celler. Det giver mulighed for at pleje kontakten med familie og børn på en anden måde end tidligere. Og det formindsker uroen på afdelingen.

Endelig var der under mit besøg enkelte, som forsøgte at agere ressourcepersoner overfor de andre kvinder. En kvinde beskriver: "Der var lige sådan et eller andet, der skulle falde på plads", før hun følte sig accepteret på afdelingen, hvor flere troede hun var ansat, fordi hun skilte sig ud. Denne kvinde taler jeg med flere gange, og hun er ganske påvirket af at se, hvordan livet er i et fængsel. Ikke mindst fangernes begrænsede livsførelse og deres manglende muligheder for at købe ind, som de har lyst til. Hun har flere penge end de fleste og derfor sponsorerer hun eksempelvis lidt ekstra kaffe til afdelingen. Ligesom hun har opfordret nogle af de medindsatte kvinder, til at tale med mig, fordi hun mener, det ville være vigtigt for dem at tale med en, der havde tid og ville lytte til dem. Hun har flere betragtninger om, at sanktioner i højere grad burde afløses af individuelle hensyn og forståelse for den enkelte fanges motiver og behov. Bekymringen for og optagetheden af, hvordan det skal gå de andre, er fremtrædende i hendes fortællinger.

Her kommer igen spørgsmålet om personaleinvolvering frem. Jeg får det indtryk, at der i dagligdagen med fordel kunne være mere samvær ansatte og fanger imellem.

Restriktive betingelser- for ansatte og for fanger

Jeg skriver ovenfor, at der tilsyneladende var for stor diversitet på afdeling N, hvilket blandt andet skyldes fordelingen af pladser, der er som skitseret ovenfor. En kvinde, som har afsonet tidligere, og som nu sætter alt ind på at stoppe sine kriminelle handlinger og sit misbrug, siger:

Så fyldes der op ... eller der mangler nogen og så kan de lige være her lidt. Det synes jeg ikke. Det, det er ikke rimeligt for os andre, der prøver at komme ud af noget.

Uanset afdelingens formål om både at rumme mennesker der går i behandling og mennesker, der har brug for ekstra ro, så berører kvinden her en central udfordring i de fængsler, jeg har besøgt: *Presset* på pladserne og dermed udfordringerne med at kunne imødekomme de varierede og mangfoldige behov, som eksisterer for såvel mænd som kvinder i de danske fængsler. Inspektøren i Møgelkær forklarer, at der også i 2010 kan være så meget pres på både de almindelige afdelinger og specialafdelingerne, at det ikke altid er muligt at honorere de formålserklæringer og mål, der eksisterer på afdelingerne⁸⁵.

De tilstedeværende ressourcer og dermed de materielle betingelser, som sætter rammerne for fangernes afsoning, synes at modvirke de intentioner, der kan findes i de enkelte fængsler. Og dermed vanskeliggøres målet om rehabilitering (jf. Principprogrammet) i den udformning, det eksempelvis planlægges i Møgelkær, men også – som vi har set - i de andre fængsler. Det er altså her som i de andre fængsler i høj grad også økonomiske rammer og betingelser og afsoningspres, der begrænser praksis. Rammer der udstikkes fra Direktoratet for Kriminalforsorgen og fra politisk hold.

Refleksioner over det sociales kompleksitet

Når jeg gennemgår materialet fra undersøgelsen, synes den enkelte kvindes position i tilværelsen som helhed og under fængselsafsoningen i særdeleshed at have betydning for det mulighedsrum, hun ser for sig. Det gælder i alle fængsler og her skal det uddybes lidt mere. Udover de nævnte grunde til at positionere sig som kvinderne gør og dermed præsentere varierende perspektiver på livet på samme afdeling, da betyder det for mig at se en del, at nogle har et misbrugsproblem og deltager i gruppebehandling, nogle ikke deltager i behandlingen, men har et misbrugsproblem og endelig at nogle bor på afdelingen, men ikke deltager i behandling og ikke har et misbrugsproblem.

Derudover er tidsperspektivet centralt. En af de kvinder, jeg taler med, er særligt udfordret af afsoningen, fordi hendes forhold udenfor er pressede både økonomisk og praktisk. Derfor er det særligt vigtigt for hende, at hun lykkes med sin afsoning og sin behandling udenfor fængslet denne gang. Hun er hårdt presset af disse grunde, men også fordi børnene savner hende og presser hende for snart at komme hjem. Det er en daglig udfordring ikke at benytte den fristende frihed lige udenfor døren til at tage hjem og ordne alt det kaos, som venter. Disse livsbetingelser og mulighedsrum presser kvinden særligt for "at lykkes", og blandt andet derfor synes hun særlig følsom for alle de udfordringer og konfliktpotentialer, der er på afdelingen. Modsat en anden

⁸⁵ Personlig kommunikation, Hans Henrik Brøndsted, efterår, 2010.

kvinde, som egentlig ikke har noget særligt at skulle ud til, og som måske næsten forventer at vende tilbage til fængslet. Eller en kvinde, som ved, hvad hun skal, når hun kommer ud, og som ikke har noget misbrug. De to sidstnævnte har nærmest glæde af, at der er 'lidt gang i den', fordi det afleder, og får tiden til at gå lidt hurtigere.

De personlige motiver hænger altså intimt sammen med hvilke betingelser, der er udenfor fængslet og hvilke betingelser, der er inde i fængslet. Jeg har her behandlet temaet med udgangspunkt i en bestemt afdeling på Møgelkær, men problemstillingens mere almene karakter kan vise sig i flere fængsler og på flere afdelinger, hvor samme diversitet gør sig gældende.

Mænd og kvinder - fælles afsoning

Ved første øjekast fremtræder mænds og kvinders fælles afsoning ikke umiddelbart som et særligt problem i de samtaler, jeg har med kvinderne på afdeling N. Fangerne etablerer sig, som vist, i grupper på tværs af køn. Flere giver eksplicit udtryk for, at balancen i deres afsoning er mest optimal, når det er blandet afsoning frem for på en ren kvindeafdeling som afdeling P. De fleste kvinder, der beskriver dette, er mellem 30 år og 45 år, og kan sige fra overfor hinanden. Den konflikt, der fortælles mest om, bindes ikke op på køn men på person. Det kunne altså være såvel en mand som en kvinde, der vurderes central i en sådan konflikt:

Jamen, det er simpelthen sådan noget med, at så bagtaler de. Lige så snart man kommer ind, så bagtaler de. Altså, det er akkurat ligesom at være på en kvindeafdeling, at han er her, ham der.

Som argumenteret ovenfor er det nok mere kompliceret end som så, hvad der genererer konflikter. En person kan ikke alene tilskrives hele ansvaret herfor. Konflikter må helt generelt forstås socialt og ikke med udgangspunkt alene i enkeltpersoners gøren og laden, hvilket blandt andet er beskrevet af Kofoed & Søndergaard (2009). En tilgang jeg også mener, man kan trække på, når man skal forsøge at forstå nogle af de sociale dynamikker, som kan udvikle sig i et åbent fængsel. Dynamikker, der, som jeg har været inde på, ofte fortættes og forstærkes i lukkede institutioner som fængsler. På afdeling N har der der dannet sig nogle grupperinger, hvor en gruppe synes at samle sig om en bestemt person. Og en anden gruppe har måske etableret fællesskab omkring at kritisere denne gruppering? Det er en mulig tolkning af den opdeling, som synes at fungere på afdelingen, imens jeg er der.

Endvidere ser jeg, at enkelte kvinder bliver nedværdigende behandlet af et par mænd. Men de kvinder deltager ikke i de interview eller samtaler jeg foretager, og da særligt én forekommer meget udsat, ønsker jeg ikke at presse hende. Jeg tager disse sidste refleksioner med, fordi jeg mener, at man til stadighed skal være opmærksom på, at der kan være uhensigtsmæssige relationer, som ikke nødvendigvis er så synlige. Relationer, hvor man må overveje, om der skal støttes på en særlig måde for at undgå potentiel udnyttelse (jf. kapitlet om Statsfængslet i Ringe). Eller for at modvirke smertefuld eksklusion og mobning. Når jeg har beskrevet resten af fængslet vender jeg tilbage til denne tematik, som jeg i de hidtidige kapitler blandt andet har drøftet under overskriften 'fælles tredje'.

De blandede afdelinger i Vest

De første indtryk

Af pladshensyn vil jeg beskrive de blandede afdelinger i Vest under et: Henholdsvis afdeling D og H. Bygningerne ligger på den anden side af den offentlige asfalteret vej, som går ned gennem fængslet og på samme side som hovedbygningen. Her besøger jeg som regel kvinderne i deres celler, hvor en eller flere samles, men enkelte gange også i køkken eller fællesrum. På disse afdelinger sidder mænd og kvinder blandet. Jeg træffer også et ægtepar.

Særligt på D sidder flere kvinder med et aktivt forbrug af stoffer og erfaring fra tidligere fængselsdomme. Her sidder også kvinder, som aldrig har haft misbrug, og som heller ikke har nogen fængsels erfaring. Flere fanger sidder angiveligt dømt i samme sag. Endvidere taler jeg med kvinder, hvis pusher sidder på samme afdeling. Det hierarki og det pres, som de kvinder var udsat for udenfor fængslet, kan således reproducere indenfor:

På vores sal sidder kun mænd. De er sådan ... almindelige. Men de sidder alle sammen for narkohandel. Og bruger det ikke selv.

Det er ikke enkelt. Afdelingerne er lidt forskelligt indrettede. Betjentenes kontor ligger ud til en gang. Alle fanger kommer forbi, når de skal ud og ind af afdelingen, men man kan ikke overskue fællesarealerne derfra. Der er en livlig trafik af fanger i kontorerne, hvor tonen er gemytlig om end ofte reserveret både fra betjentenes side og fra fangerens side. Som altid er der naturligvis undtagelser. Jeg forstår på både ansatte og fanger, at der ikke er meget tid og overskud til, at personalet blander sig med fangerne. Hovedparten af kontakten foregår på kontoret.

Scener fra kvinders samvær på de blandede afdelinger – muligheder og begrænsninger

Jeg overværer både humoristiske, sociale og venskabelige samvær mellem kvinderne på de to blandede afdelinger. Blandt andet sørger to kvinder med flere fængselsophold bag sig for, at tre andre kvinder, som ingen fængsels erfaring har, bliver introduceret til, hvor købmanden bor, og hvor solariet er. Jeg er sammen med dem i en af cellerne. Samtalen drejer sig blandt andet om, at der går rygter om, at solariet bliver brugt til seksuelle ydelser. Da jeg taler med Inspektøren i 2010 er solariet lukket. Både på grund af sundhedsrisiko ved at tage sol, men også fordi man blev klar over, at der "blev afviklet prostitutionsforretninger"⁸⁶.

I det daglige er der kontakt mellem kvinder, som ikke bruger stof, og de som gør. De nytilkomne kvinder, jeg møder, er ret overvældede over hele fængselsjargonen. Blandt andet beskriver den ene for mig, at hun har vanskeligheder med at sove om natten. Der er meget larm og uro, og der opstår undervejs konflikter mellem de kvinder, som bruger stoffer, fordi det af og til bliver opdaget af betjentene med stop for udgang som konsekvens.

En kvinde, der selv har en narkorelateret dom, men som ikke selv bruger stof, siger:

Jeg kan jo se at i et fængsel, der er 70 procent jo dømt for narko. Enten fordi de bruger det, eller fordi de har solgt det. En indsat fortalte mig i går, at det [piller og stoffer, CM] lægger låg på. Man får et frirum til at tænke over noget andet end alle de ting man normalt tænker over.

Narko og piller bliver, som velkendt, en hjælp til at håndtere livets vanskeligheder. Kvinden bliver i sin afsoning med stofafhængige konfronteret med sin egen kriminalitet (stofhandel), hvilket betyder, at hun oplever dårlig samvittighed og skyld. Mit indtryk er, at den kvinde jeg her taler med, udnytter sit fængselsophold til at blive mere afklaret med sig selv og sin skyld og rette sig mod en tilværelse uden kriminalitet. Altså modsat det andre beskriver, at de fristes til at begynde et misbrug, når livet er vanskeligt. Det skal bemærkes at hun endvidere benyttede en psykoterapeut udenfor fængslet i sit personlige udviklingsarbejde. Paul Leer-Salvesen (1991/1999) beskriver, hvordan gerningsmænd efter drab retter deres skyldfølelse flere steder hen,- mod flere forskellige personer. Han beskriver, at gerningsmandens skyld får mange "adresser" (ibid., s. 65). Inspireret af Leer-Salvesens eksempel kan måske sige, at de stofafhængige bliver 'adresse' for denne kvindes skyld i og med, at hun

⁸⁶ Personlig kommunikation, Hans Henrik Brøndsted, 2010.

afsoner sammen med dem. På sæt og vis bliver den sammensætning af kvinder – og mænd - på afdelingen, som er under mit besøg, et *potentiale for ekstra soning* for denne kvinde.

En anden nyindsat kvinde forsøger at finde sin plads på afdelingen:

[...] efter to dage tænkte jeg, jamen du er også nødt til [at forlade cellen, CM], jeg skulle jo ud og have noget mad, jeg skulle jo ud og have noget at spise, jeg kunne jo ikke blive ved med at gå, ikke og spise noget som helst jo, så, så der kom jeg så i snak med Sigrid derude.

[...] Og det må jeg sige, hende har jeg holdt mig meget til. Og snakker med, efterhånden.

Kvinden taler med alle, men hun bliver træt af at høre for meget på snak om stoffer og stofhandel: "Så går jeg, jeg gider ikke høre på det, jeg er ikke interesseret i det". Og hun *er* blevet spurgt, om hun kunne være behjælpelig med indsmugling:

Der var en [mand] der spurgte i forbindelse med, at jeg skulle have besøg, om jeg ikke kunne få min mand til at tage nogle ting med, så sagde jeg overhovedet ikke på nogen måde. Det er slet ikke inde i min verden, det kommer det heller ikke. Aldrig i livet om jeg skulle udsættes for noget af det, og det skal min mand heller ikke. Og så har der ikke været noget siden.

Hun beskriver, at afdelingen er en god afdeling, men at den for bare to uger siden var dårlig og urolig. Det skifter hurtigt.

Fangerne, både mænd og kvinder, hjælper hinanden indbyrdes med at finde ud af reglerne, og hvordan de bedst gebærder sig under afsoningen. Generelt beskriver kvinderne, at de har et rimeligt forhold til 'vagterne' men med en vis distance. En kvinde betoner på flere måder, hvordan hun anstrenger sig for ikke at overtræde reglerne:

Så jeg er meget opsøgende med at [finde ud af, CM] jamen hvad er reglerne, hvad må vi, fordi, jeg har ikke lyst til at træde ved siden af.

Her bruger hun de andre fanger – særligt en kvindelig medfange, som heller ikke bruger stoffer. Også en anden kvinde betoner, at hun ønsker at finde venner i fængslet som er 'clean', fordi hun synes, det er belastende at tilbringe

for meget tid sammen med mennesker, mænd og kvinder, der er afhængige af stof:

De snakker om det samme og det er næsten ikke til at holde ud. Det kører bar i samme dur.

Det byder altså bestemte udfordringer at blande ikke bare køn, men også mennesker med og uden misbrug samt mennesker med forskellige tidsperspektiver og mulighedsrum. Det gør sig gældende i alle fængslerne. Samtidig udvikles relationer, hvor man kan hjælpe og støtte hinanden i et vist omfang. Betjentene er i den sammenhæng ret fraværende i kvindernes fortællinger. Inden jeg går over til at inddrage perspektiver fra kvinder i hele fængslet, vil jeg illustrere, hvordan verden udenfor og indenfor fængslets område *også* hænger sammen for fangerne.

At håndtere livets slag – med værdighed

Jeg mødte af og til kvinder, som havde fået vanskelige meddelelser ude fra. Det følgende er uddrag fra mine felt noter:

Jeg står udenfor vagten og ser, at Ursula ser meget trist ud, imens hun taler med vagterne. Det er en helt ung aspirant og en lidt ældre aspirant, som er på job. Jeg ser, at hun står og fumler med noget papir i en konvolut og hun ser ualmindelig nedtrykt og træt ud. Jeg venter udenfor, til hun er færdig og hun kommer ud i sin gule trøje og sine cowboybukser. Jeg giver hende hånden og ønsker hende held og lykke og siger tak for hendes hjælp, da tårerne begynder at trille ned ad hendes kinder og hun fortæller at: 'De har lige ringet og sagt at en af mine veninder har hængt sig, det er for råt. Men man må jo videre, men nej hvor er det råt'. Hun græder og tårerne triller ned ad kinderne på hende. Jeg spørger om, jeg skal gå med ned, men det vil hun ikke have. Da jeg foreslår hende at tale med nogen andre, siger hun: 'Nej jeg skal ikke tale med nogen. Jeg skal bare være mig selv'. Og så giver hun mig hånden og ønsker mig held og lykke med projektet og siger, at hun håber det kommer til at gå mig godt. Hun ser på mig [...] og hun ser så trist ud. Men hun holder på formen og jeg bliver meget berørt af det (observationsnoter, 2008).

Pointen med ovenstående uddrag er at vise, hvordan værdighed kan være af central betydning for de kvinder, jeg møder. Også når livet er meget vanskeligt og præget af stofbrug og marginal livsførelse. Pointen med ovenstående er også at illustrere den ensomhed og afmagt, jeg møder hos mange af kvinderne i alle fængslerne. Når alvorlige hændelser sker udenfor, kan man ikke gøre ret meget

indenfor. Sorgen er dyb og afmagten ligeså. Personalet inviteres ikke nødvendigvis ind som hjælpere. De tilbyder sig heller ikke nødvendigvis. Grænserne trækkes af og til skarpt – blandt for at undgå uønsket kontrol.

Men også for at opretholde oplevelsen af en personlig værdighed.

Et hverdagsliv i periferien af fællesskabet

Vi har set, at kvinderne danner fællesskaber på kryds og tværs. Nogle holder sig mere for sig selv. Blandt andet de kvinder, som er lidt ældre. En kvinde, som er i midten af halvtredserne, forklarer mig som begrundelse for, at hun ikke deltager i fællesskabet, at hun kunne "være mor til de fleste herinde". Kvinden beskriver, at hun har haft et misbrug⁸⁷, men at hun nu er "clean". Hun ønsker heller ikke at deltage i tilbuddet på afdeling O⁸⁸:

Det sagde jeg blankt nej til. Jeg kunne slet ikke se mig selv i sådan en døgnbehandling. Jeg ville mene, det var fængslet i fængslet. Jeg ved godt, de har nogle frihedsgrader, som vi andre ikke har. Men jeg kunne slet ikke se mig selv i det. Det er sikkert udmærket for unge mennesker. Men jeg ville føle mig totalt malplaceret, sådan et sted.

Jeg har været på besøg på afdeling O, og umiddelbart giver hendes udsagn mening. Hun lever, som flere af de andre kvinder, et stille liv i fængslet. Også for hende fylder familien og deres ve og vel meget i tankerne. Ligesom flere andre jeg taler med, er hun optaget af skyld og moralske anfægtelser over sin kriminalitet. Hun er, som flere andre jeg taler med, straks gået til bekendelse.

Hverdagen i fængslet er rutinepræget. Hun går i skole om morgenen. Ved middagstid går hun ned til sin afdeling, og får sin medicin og spiser sin mad. Hun deltager som regel ikke i madgrupper. Derefter har hun fri. Hun siger, at det var vanskeligt at falde til i fængslet, fordi der var alt for mange mennesker - unge mennesker. Hun beskriver søvnproblemer, ligesom hun ikke længere kan koncentrere sig om at læse, som hun kunne udenfor. Atter problemstillinger og udfordringer flere kvinder slider med.

⁸⁷ Kvindens historie adskiller sig fra flere andre, idet hun i en sen alder blev afhængig af piller via en smertedækning.

⁸⁸ Den halvåbent lignende misbrugsbehandlingsafdeling i Statsfængslet Møgelkær.

At imødekomme kvinders behov under restriktive betingelser ...

Kvindernes sociale liv er både præget af hyggeligt samvær og fællesskaber og af konflikter og klikedannelser. Som kendt fra fængselslitteraturen og som allerede beskrevet i nærværende rapport kan fangerne ikke fjerne sig fra eller undslippe de til tider snærende rammer i det sociale, fordi de er spærret inde. Det er altså en af skadevirkningerne ved fængslet, at konflikter kan optræppe og køre fast. Det gælder generelt⁸⁹.

Ifølge en kvinde kan man skabe mulighedsrum for positive relationer i kvindegruppen, hvis man etablerer strukturerede rum for kvindeaktiviteter. Kvinderne arbejder typisk på snedkeriet, i den tid jeg er i fængslet. Og nogle går i skole. Nogen betoner, at arbejdspladserne ikke er særligt relevante for kvinder:

Altså, det er godt nok meget mandsdomineret arbejde, det de har her.

Hun ønsker sig mulighed for at arbejde i kantine og/eller køkken.

Siden mit besøg er snedkeriet overgået til at være arbejdsplads for de sædelighedsdømte fanger. Det vil sige, at den arbejdsplads, hvor flere af de deltagende kvinder arbejdede, ikke længere er tilgængelig for kvinder⁹⁰.

Mange nævner glaskunst og billedkunst som attraktive sysler. Derudover nævner nogen styrketræning - kun for kvinder - og anden sport som noget, de ville sætte pris på. Og ture ud af huset! Flere nævner, at det generelt ville være godt med organiserede aktiviteter i fritiden. Pointen er med mine ord, at kvinderne med sådanne aktiviteter ville få et fælles tredje, det vil sige noget at være fælles om, og dermed undgå at bruge så megen tid på at gå ind i (minimale) konflikter og optræppe disse i små grupper, der sidder i cellerne og keder sig:

Jeg tror også du ville skabe [bedre sammenhold, CM], hvis der var lidt flere kvindeting, lægge makeup, gå til frisør og sådan nogle ting. Hvis der var det engang imellem, så tror jeg [...]så ville kvinderne få et helt andet syn på hinanden, end at gå der og hakke på hinanden [...]. For man har ikke andet og lave, altså.

Derudover er det indlysende, at jo svagere ressourcerne er i gruppen af kvinder (og i det hele taget), jo lettere er det at optræppe konflikter og opbygge uhensigtsmæssige hierarkier, hvis ikke der arbejdes systematisk og struktureret

⁸⁹ Se Haney (2004) for en uddybning af skadevirkninger ved indespærring i fængsel.

⁹⁰ Personlig kommunikation, Henrik Brøndsted, 2010.

for at undgå det. Som jeg redegjorde for indledningsvist i rapporten, mener man eksempelvis i Bredtveit kvinnefængsel og -forvaringsanstalt, at det er en fordel, at man her kan fokusere på det, som er aktuelt for kvinder og engagere alle i de projekter og aktiviteter, som måtte blive sat i gang i fængslet. Ovenstående citat taler for så vidt positivt ind i dette standpunkt med det argument, at fællesaktiviteter giver kvinderne et mere positivt syn på hinanden og de interne stridigheder, som til tider opstår, vil blive mindre.

Personaleinvolvering – assisteret fælles tredje

Jeg ser også, at det kan være nødvendigt, at der er personale, som involverer sig i aktiviteterne. Praksis peger som i de andre fængsler på, at aktiv involvering forøger trivslen og dermed engagementet i mere rehabiliterende retning. Det er klart, at der er områder af fangernes liv, de skal have for sig selv. Og nogle vil betakke sig for involvering i det hele taget, fordi de er engagerede i stofbrug og andre illegale aktiviteter, som ikke tåler personalets opmærksomhed. Andre vil betakke sig, fordi de ikke ønsker at få 'vagterne' tæt ind i deres personlige liv.

Jeg argumenterer *ikke* for en mere aktiv involvering, fordi jeg mener der er behov for at øge sikkerheden og overvågningen. Jeg mener, at man til stadighed må reflektere over, hvordan man kan bibeholde fokus på aktiviteten og ikke på repressalier. I de foregående kapitler har jeg argumenteret for, at man under de eksisterende betingelser strukturerer praksis med kvinderne i fængslerne således, at personalet er mere involveret og bistår i etableringen og gennemførelsen af fælles aktiviteter. Det har jeg kaldt "et assisteret fælles tredje". Jeg har allerede antydnet, at det samme behov synes at eksistere i Statsfængslet Møgelkær. For mig at se, vil det bistå en stor del af kvinderne og øge deres trivsel, hvis man gør en indsats for at etablere aktiviteter og herigennem øger kvindernes motivation for at bruge deres tid på så meningsfuld og værdig en måde som muligt. Derudover finder jeg det, som allerede beskrevet i de foregående kapitler, relevant at man opnormerer, så relevante medarbejdere kan bistå kvinderne, når dagligdagen byder på udfordringer i fællesskabet – eksempelvis ved konflikter, mobning og andre uhensigtsmæssige, sociale processer.

Mangfoldige behov – fysiske rammer

Også i Møgelkær beskrev kvinder, som hverken bruger stoffer eller har et alkoholmisbrug, store vanskeligheder, der kalder på opmærksomhed og omsorg. Flere kvinder har fortalt om vanskeligheder som følge af vold og undertrykkelse i ægteskabet, enkelte har fortalt om ludomani eller kleptomani. Jeg hører historier om årelange kontakter med retssystemet uden den nødvendige hjælp til det 'egentlige' problem (jf. Comack, 2000). De kvinder bør

også have den hjælp, de har brug for. Jeg vender i kapitel 8 tilbage til temaet om kvinder, der har været udsat for vold.

Kvinder fra alle afdelinger klager over stress som følge af larm, uro og af afsoningen som sådan. Der berettes om søvnproblemer og koncentrationsvanskeligheder. I rapporten har jeg udvalgt eksempler til at illustrere denne pointe, som er på linje med erfaringer fra de andre fængsler, samt internationalt (Dünkel, Kestermann og Zolondek (2005).

Kvinderne, som afsoner på fællesafdelinger, beskriver i varierende udstrækning utilfredshed med de fælles bade og toiletter. En kvinde beskriver helt konkret, at toiletterne, som ikke er ordentligt aflukkede, gør det vanskeligt at gå på toilettet. Derfor har hun konstante maveproblemer.

Jeg har allerede været inde på, at Direktoratet for Kriminalforsorgen ikke synes at have haft nogen tydelig politik på området: Afsoningsforhold for kvinder. Når en sådan politik tager form, må man gå ud fra, at det vil kunne afspejle sig i den praksis, det bliver muligt for fængslerne at etablere. Som det er i dag har jeg heller ikke i Møgelkær mødt en praksis, som er særlig indrettet for kvinder og deres særlige behov og situation. Vi har set, hvordan krav om rehabilitering, intentioner og de fysiske rammer ikke harmonerer. Hvis man bibeholder praksis med blandede fængsler, synes det helt relevant, at de fysiske rammer i Statsfængslet Møgelkær ændres, så afdelingerne bliver mindre og mere fleksible (jf. behov i Ringe og erfaringerne fra Anstalten ved Herstedvesters nye kvindeafdeling). Man kan ikke både tage de udefra krævede særhensyn udmøntet i flere specialafdelinger og samtidig fylde op som krævet for at bringe folk til afsoning.

Fremadrettede perspektiver

Mit indtryk blev i 2008, at der blandt kvinderne både var et ønske om at kunne afsones adskilt fra mænd og sammen med mænd.

En kvinde, som afsoner sammen med sin ægtemand, udtrykker, at hun kan opnå tryghed og ro, fordi hun kan være fortrolig med sin mand. Hun beskriver også, at hun slipper for tilråb og ubehagelige henvendelser fra de andre mænd, fordi hun afsoner sammen med sin mand. Selvom parret har konflikter, holder hun det ud, ikke mindst fordi det giver hende de nævnte fordele at være par under afsoningen, der foregår under kønsblandede former. Situationen ville have været anderledes, hvis ikke mænd og kvinder havde afsonet sammen. Det vil sige, at parrelationer, som kan være ganske brydsomme for en kvinde, alligevel opretholdes, fordi det er for slidsomt at være singlekvinde i et kønsblandet fængsel.

Der var under mit besøg ikke en afdeling, hvor der *udelukkende* afsonede meget udsatte og marginaliserede kvinder. Spørgsmålet om udnyttelse samt sex og stoffer som stærk kraft er blandt andet derfor ikke udforsket på samme måde, som det er gjort i de andre fængsler. Men idet jeg ser, at der er kvinder, som er stofafhængige og mangler penge, da forekommer det relevant til stadighed at være opmærksom på, om nogle særligt udsatte kvinder behandles urimeligt og på en udnyttende måde.

Mit indtryk er, at der gøres en indsats for at skærme de kvinder. Herunder overvejes, hvor de mest hensigtsmæssigt arbejdsplaceres. Men under de aktuelle betingelser kan det, så vidt jeg kan vurdere, ikke gøres i tilstrækkelig grad. Ledelsen giver i 2010 udtryk for, at "vi mangler beskyttede pladser til kvinderne"⁹¹. I perioder har fængslet kvinder, der er så udsatte, at man ønsker sig mulighed for at skærme dem⁹².

Jeg møder i 2008 enkelte kvinder, som forekommer mig særligt udsatte i relation til seksuel udnyttelse og anden udnyttelse. I en fælles samtale med nogle kvinder fra en blandet afdeling ytres, at der fra tid til anden er kvinder "som sælger sig selv". Ifølge ledelsen er prostitution formentlig relativt sjældent forekommende, idet personalet typisk ikke hører om det. Var det hyppigere forekommende, ville det fylde mere, er antagelsen, og dermed ville personalet også høre mere til og om det.

Såfremt man ønsker at bibeholde den eksisterende kønsblandede afsoning, synes det nødvendigt at give fængslet mulighed for at etablere fleksible skærmede pladser, der kan tages i brug, når kvinder har brug for det. I den forbindelse også skærmede arbejdspladser således at de kvinder, der nu sygemelder sig for at undgå at arbejde sammen med mænd, kan varetage et meningsfuldt arbejde. Det drøftes med ledelsen i fængslet i 2010, at barakkerne ikke synes egnede til afsoning. Der er brug for mere fleksible bygninger og bedre indretningsmæssige forhold i det hele taget. Afdelingerne er som illustreret for fleres vedkommende for store til at kunne honorere de differentierede afsoningsformer, som skal tilbydes i dag (jf. Hannah-Moffat & Shaw, 2000).

Derudover bør man nok på mere systematisk vis udvikle praksis med henblik på en større personaleinvolvering i kvindernes afsoning. Både som hjælp og rådgivning men også til konkrete aktiviteter, som det allerede er beskrevet.

Endelig er det relevant, at man også her får mulighed for at tilbyde VINN programmet til de kvinder, som på nogen måde kan profitere af det.

Vi skal nu til det andet åbne fængsel og det sidste i denne undersøgelse: Statsfængslet ved Horserød.

⁹¹ Personlig kommunikation, Hans Henrik Brøndsted, efterår, 2010.

⁹² Personlig kommunikation, Hans Henrik Brøndsted, efterår, 2010.

Kapitel 7

Statsfængslet ved Horserød

Introduktion

I henhold til Kriminalforsorgens hjemmeside⁹³, blev fængslet taget i brug i 1945-1946. Hele fængslet er et barakbyggeri, der er opført under Første Verdenskrig som Røde Kors-lejr for syge russiske, tyske og østrigske krigsfanger. Horserød er et åbent fængsel med 221 pladser fordelt på 10 afdelinger. På tre afdelinger er der både mænd og kvinder, det vil sige blandet afsoning. I fængslet er der også en familieafdeling, hvor fangerne kan have børn op til tre år med under afsoning. Her kan par, som begge er indsatte i Horserød, også bo - i en dobbeltcelle. Det kræver, at de bliver visiteret hertil⁹⁴. Der er endvidere en stoffri afdeling, en halvåben afdeling for mænd samt en halvåben afdeling for kvinder, der er afhængige af stof. Denne afdeling bruger behandlingskonceptet 'Projekt Menneske'. Fængslet modtager generelt kvindelige dømte fra Fyn og Sjælland og mandlige dømte fra Sjælland uden for Storkøbenhavn. Hvis særlige hensyn taler for det, kan mandlige dømte fra København også afsones her.

Beskæftigelse

Man kan arbejde med: Drift og vedligeholdelse, metalfag, møbelsnedkeri og montering. Nogle indsatte har tilladelse til at arbejde uden for fængslet.

Undervisning

Forberedende voksenundervisning og almen voksenundervisning i dansk, engelsk, matematik og edb. Nogle indsatte har tilladelse til at deltage i undervisning uden for fængslet.

Behandling:

Alkohol- og narkoafvænnning for kvinder (Projekt menneske), almen afvænnning fra narkomisbrug samt støtte og motivation til substitutionsbrugere.

⁹³ www.kriminalforsorgen.dk.

⁹⁴ Alternativt kan par blive indsat på hver sin afdeling. I det tilfælde foregår besøg i besøgsafdelingen. Hvis den ene part i et parforhold er indsat, kan man få besøg i besøgsafdelingen, men ikke i cellen.

Programmer:

- Det kognitive færdighedsprogram
- Prison Smart
- Anger Management (vredesprogram)

Afdelinger for kvinder

I Horserød kan kvinder afsone på fire afdelinger:

På afdeling 17, som kun er for kvinder, og hvor kvinderne afsone i almindeligt kvindefællesskab. Her er en kapacitet på 16 pladser. Hertil visiteres de kvinder, som ønsker at afsone på en ren kvindeafdeling og de kvinder, som vurderes at have behov for at afsone skærmet fra fællesskab med mænd. De kan benytte faciliteterne i fængslet generelt. Derudover er der etableret særlige tilbud for kvinderne på afdeling 17, hvilket jeg vender tilbage til.

På afdeling 9, som er en stoffri kontraktafdeling, og hvor de kvinder kan afsone, som ikke har noget misbrug, og som vurderes at være så stærke i positiv forstand, at de kan sige til og fra overfor de udfordringer, som afsoningen kan byde dem. Herunder i fællesskabet med mænd.

På afdeling 14 som er en familieafdeling.

På behandlingsafdelingen kun for kvinder, Projekt menneske, med en kapacitet på 14 pladser

Jeg har primært opholdt mig på kvindeafdelingen, afdeling 17, og i tillæg hertil interviewet kvinder fra den fælles stoffri kontraktafdeling, afdeling 9. Behandlingsafdelingen, Projekt menneske, har jeg besøgt, men der har jeg ikke foretaget interviews.

Fokus i kapitlet

Dette kapitel omhandler primært de deltagende kvinders holdninger til og erfaringer med henholdsvis afsoning på blandede afdelinger og afsoning på rene kvindeafdelinger. Endvidere inddrages i et vist omfang ledelsens og ansattes betragtninger om fængslets aktuelle situation og behov i forhold til et ønske om at skærme kvinder mod pres og overgreb. Kapitlet behandler samme temaer som de foregående kapitler, men med en lidt snævrere fokusering på udfordringerne ved at lade kvinder som er særligt udsatte afsone i et blandet åbent fængsel.

Historik

Horserød skal inddrages på et i undersøgelsen fremskredent tidspunkt, fordi såvel fængslet⁹⁵ som Direktoratet for Kriminalforsorgen finder det nødvendigt at revurdere kvindernes afsoningsforhold i Horserød som følge af tiltagende forråelse af miljøet i Horserød. To konkrete hændelser, hvor kvinder har leveret seksuelle ydelser til mænd på en uværdig og udnyttende måde (den ene kvinde i beruset tilstand og den anden som oplevet voldtægt), har medført 'indgående drøftelser af problematikken omkring kvindelige indsatte og deres forhold i fængslet'⁹⁶. I følge fængselsledelsen er kvinderne, som afsoner, svagere og i dårligere konstitution i forhold til tidligere. Både fordi de misbruger, og fordi de har dårligt helbred. De mænd, som afsoner, synes at 'udvikle sig i hårdere retning' (ibid.). Man har fra ledelsens side foretaget samtaler med både fængselspersonale og sygeplejerske på stedet. De har efterladt det indtryk, at der foregår megen prostitution. Både på de indsattes celler, i fritidscentre og på udearealer. En kvinde, som har afsonet i Horserød, har berettet for en ansat, at hun under sin afsoning var bange for repressalier, hvis hun afslog tilbud eller forespørgsler om sex. Som vi har set tidligere i rapporten, kan det (sexuel udnyttelse) finde sted i marginale og pressede tilværelser blandt udsatte kvinder, der er afhængige af og mangler stof.

Fængslet har siden ovennævnte hændelser iværksat en midlertidig flytning af kvinderne. Dette er gået i gang i forbindelse med påsken, 2010, og den rene kvindeafdeling befinder sig nu i ovennævnte kvindeafdeling 17. Den er stadig under færdiggørelse, da jeg besøger fængslet. Derudover har man etableret kameraovervågning for at imødegå nogle af de akutte problemer.

I Cerepo (juni, 2010, p. 13)⁹⁷ beskriver en kvinde, som tidligere har afsonet i Horserød, at man som kvindelig fange står svagt i relation til de hierarkiske grupperinger, der findes ude i fængslet. Kvinderne indgår ifølge kvinden ikke i de grupper, som er etableret af mændene, og derfor må kvinderne skabe deres egne grupper. Kvinden påpeger den diversitet, som rapporten her også illustrerer. Med hendes ord er, "det [...] meget få [kvinder, CM], som har noget tilfælles" (ibid.). Kvinden siger, at sexchikane er almindeligt for de fleste kvinder, hvis de går udenfor den barak, hvor de bor. Endvidere siger hun, at vold og trusler er almindelige som afstraffelse af kvinder, hvis de siger fra overfor sexchikanen. I tillæg nævner kvinden den dobbeltstigmatisering, kvinder, som afsoner, oplever (jf. denne rapportes indledning). Kvinden bekræfter et af denne rapportes fund, nemlig at det kan være "en hård psykisk belastning" for kvinder at afsone en fængselsstraf.

⁹⁵ Jf. notat, 4. november, 2009. Lene Møller-Nielsen og Personlig kommunikation Lene Møller-Nielsen og Jan Garnæs Nielsen, 21. juni, 2010.

⁹⁶ Jf. notat, 4. nov., 2010.

⁹⁷ Tak til Lene Møller-Nielsen som i rapportens redigeringsfase sendte bladet til mig.

Opsummering

Mit samlede indtryk fra såvel dokumenter som møder med ledelse og andre ansatte er, at man ønsker at tage særligt vare på de behov, udsatte kvinder har. Det er ikke mit indtryk, at man ønsker at forøge kontrol og overvågning i egen ret. Det er endvidere mit indtryk, at man har gjort sig flere overvejelser om den fysiske ændring af fængslet, som vil kunne imødekomme de behov, man fra ledelsens side mener, at særligt udsatte kvinder har, når de afsoner i Horserød. Under mit ophold i fængslet bemærkede jeg, at der ikke (altid) var personale i fx café, stilleområde og træningsområder. Jeg nævnte, at det var en mulighed med øget tilstedeværelse fra personalets side, så der var en mere aktiv involvering i fangernes dagligliv (jf. tidligere i rapporten). Dette vender jeg tilbage til. Endvidere får jeg det indtryk, at der blandt personalet er repræsenteret den holdning, at 'Det er et vilkår i fængsler at kvinder misbruges'. Ligesom nogle mener, at 'sådan har det altid været'⁹⁸. Som det fremgår, mener fængslets ledelse ikke, at et sådant 'vilkår' bør eksistere.

Lokalisering af undersøgelsen

Da jeg befandt mig i fængslet afsonede mellem 25 og 30 kvinder⁹⁹. Tallet varierede noget over den periode jeg var i fængslet, hvilket er et mønster, som genkendes af flere af de ansatte, jeg taler med. Også i Horserød havde de kvinder, jeg mødte, forskellig baggrund. Deres kriminelle handlinger var forskellige og dermed også deres tidsperspektiv. Aldersspredningen var fra begyndelsen af 20'erne til slutningen af 40'erne. Kvindernes mulighedsrum var også forskellige, både under og efter afsoning.

Ved undersøgelsens begyndelse afsonede fem kvinder på afdeling 9 (stoffri kontraktafdeling), otte kvinder på afdeling 17 (kvindeafdelingen) og seks kvinder på behandlingsafdelingen for personer med stofmisbrug (Projekt menneske).

Jeg havde kontakt med de fleste af de kvinder, som afsonede på afdeling 17 og med alle de kvinder, som afsonede på afdeling 9.

Jeg havde en fast kontaktperson i fængslet, og jeg skulle primært lægge mine besøg, når hun var på vagt. Det ville gøre det mest fremkommeligt for alle parter. Alle kvinder på afdeling 17 og afdeling 9 havde fået mit materiale om undersøgelsen udleveret fra personalet, før jeg ankom.

På mit første besøg henvendte en kvinde fra afdeling 9 sig til mig med et ønske om at deltage i undersøgelsen. Hun fungerede efterfølgende som *gatekeeper* på sin afdeling. Det vil sige, at hun etablerede kontakt for mig, hvilket bidrog til, at jeg talte med samtlige kvinder, som afsonede her.

⁹⁸ Jf. møde, 21. juni, 2010, Lene Møller-Nielsen og Jan Garnæs Nielsen.

⁹⁹ Personlig kommunikation, Inspektør Lene Møller Nielsen og Afdelingsleder Jan Garnæs.

Min kontaktperson, som var en betjent, havde den rolle på afdeling 17. Her samlede hun og jeg de kvinder i dagligstuen, som var til stede på afdelingen under mit første besøg (i alt seks kvinder). Jeg havde min base på afdeling 17, og jeg blev som hovedregel fulgt rundt i fængslet af personalet.

Scener fra livet på kvindeafdelingen - afdeling 17

Afdeling 17 ligger på den ene gang i en barak, hvor der på den anden gang afsoner mænd. Bygningen har form som et T, hvor kvinderne afsoner i toppen af T'et, så at sige. Kvinderne har hver sin celle og mandlige fanger har ingen adgang her. Kontoret, som også betjener de mandlige indsatte, ligger et par meter derfra, hvor T'ets to bjælker møder hinanden. Indgangen til hele bygningen ligger i det gangareal, som forbinder de to afdelinger, og som kontoret afslutter. Mænd og kvinder har altså ingen adgang på hinandens afdelinger. Men de kan mødes i betjentenes kontor, ligesom der er mulighed for fællesskab på arbejdspladser og i fritiden i de respektive faciliteter samt på udearealerne.

Kvinder bliver løsladt og kvinder bliver indsat under mit ophold. Jeg foretager i alt tre åbne enkeltinterviews med kvinder fra kvindeafdelingen, afdeling 17. Yderligere tre kvinder fra afdeling 17 vil helst tale med mig i en gruppe. Herudover påbegynder jeg nogle samtaler på afdelingen, som jeg afbryder, fordi kvinderne er i for dårlig form til, at samtalerne kan gennemføres på anstændig vis. To kvinder vil ikke deltage i planlagte samtaler, men dem er jeg sammen med i fællesområderne, hvor de fortæller om fængslet og deres liv i øvrigt¹⁰⁰.

Jeg har base i betjentenes kontor, og her møder jeg ofte kvinderne, når jeg ikke opholder mig i deres fælles køkken og stue eller på deres terrasse, som er ved at blive færdigetableret. Der er en god og gemytlig kontakt mellem kvinderne og betjentene, når der bliver udleveret medicin, når kvinderne melder sig i løbet af den time på dagen, hvor fængslet holder optælling - eller når der bare bliver småsludret om løst og fast.

De første uger jeg var på afdelingen, syntes den at være delt op i nogle grupperinger. Flere af kvinderne virkede ofte ret påvirkede. Andre var slet ikke påvirkede, og de holdt sig for sig selv. Kvinderne havde ikke etableret madgrupper, men særligt én kvinde lavede flere gange kaffe og kage, og jeg blev inviteret med. En af kvinderne forklarer:

¹⁰⁰ Under mit besøg på behandlingsafdelingen for kvinder (Projekt Menneske) blev jeg inviteret til frokost, men rammerne for undersøgelsen tillod ikke, at jeg lavede interviews der.

Vi havde lavet en madklub. Pengene skulle holde en uge. Vi får penge om onsdagen og så går vi ned og handler. Lørdag middag var der ikke mere mad. Det kunne ikke organiseres, overhovedet ikke. Jeg må slet ikke komme ud i køkkenet. Vi kunne også spise mere sundt. Vi må kunne klare os for 25 kroner om dagen.

De kvinder, som afsonede, ønskede og/eller magtede tilsyneladende ikke at organisere madklub. Som vi så i kapitlet om Møgelkær, organiseres madklub på den rene kvindeafdeling der og vil sikkert også kunne organiseres af kvinderne i Horserød på et andet tidspunkt. Jeg spørger i den forbindelse, om der er fælles spisning, hvor betjentene involverer sig. En kvinde svarer:

Vi spiser ikke sammen med betjentene. Jeg tror ikke de har lyst, betjentene.

Hun mener heller ikke nødvendigvis, det ville være en god idé:

De sidder og taler om hash og hvem der er kommet på nålen. Betjentene ville lægge låg på. Jeg er bange for, at tøserne ikke ville få snakket ud.

Generelt får jeg det indtryk, at stofrelaterede emner dominerer samtalerne blandt flere af kvinderne. De kvinder er høflige overfor mig, men de forholder sig reserveret overfor denne undersøgelse.

Udfordringer – og behov for frirum

Det er til tider vanskeligt at afsones på afdeling 17. En kvinde med erfaringer fra behandlingsafdelingen (Projekt Menneske) sagde om en ny kvinde, der ankom til afdeling 17:

Hvad fanden skal hun lave der, sammen med alle de junkier? Det er hun da alt for pæn til? Hvorfor fanden har de placeret hende der?¹⁰¹ .

En anden kvinde forklarede mig, under mit sidste besøg:

Det er en helt anden afdeling nu. Det er meget bedre. Der er flere man kan snakke med (fra mine observationsnoter).

¹⁰¹ Fra observations notater.

Sidstnævnte kvinde trives bedre nu, hvor der afsoner flere kvinder, som ikke bruger stof, på afdeling 17. Kvinder, som hun kan tale med og tilbringe sin fritid med i cafèen (ude i fængslet), og som hun eventuelt kan dyrke nogle fritidsaktiviteter sammen med. Jeg lagde mærke til, at hun havde en mildt overbærende men venlig attitude overfor nogle af de kvinder, som til tider udtrykte sig usammenhængende, fordi de var påvirkede. Jeg kunne godt sætte mig ind i, at hun trives bedre med den mere varierede sammensætning af kvinder. Men hun ønskede *ikke* at flytte sin afsoning til en kønsblandet afdeling.

En anden kvinde, som af og til virkede temmelig stofpåvirket, syntes i perioder stresset og ukoncentreret. Hun færdedes på terrænet og blandt mændene på en måde, som tydede på, at der var et eller andet i gære. Kvinden ønskede ikke at tale med mig, udover når vi tilfældigt mødtes. Jeg kom derfor ikke tæt på hendes erfaringer og holdninger. Dog lyste hun op, når hun fortalte om sine drømme om et liv langt væk fra byen. Jeg fik ondt af hende og tænkte:

Det kan være nødvendigt at nedgøre andre, når man selv er positioneret nederst i det samfundsmæssige hierarki. Så kan man kortvarigt føle sig ovenpå (fra observationsnoter).

Når jeg var sammen med hende og flere andre i køkkenet var tonen ofte barsk og irettesættende: "Hvis stegepande er det?". "Hvem har ikke tørret op efter sig?". En anden kvinde synes, at ovennævnte kvinde "styrer det hele" på afdelingen. Selv bruger hun ikke stoffer, og hun er træt af de konflikter, der følger i kølvandet af stofferne.

De kan lige så godt sætte mig på et lager

En kvinde, som har flere domme bag sig, forklarer, at hun synes der burde gøres mere for, at hun kunne kontakte sine børn, som hun "tænker på hver dag". Hun synes også, at betjentene skulle være mere på afdelingerne, fordi det ville hjælpe på stemningen. Hun ønsker at få den hjælp, hun behøver, i stedet for at afsone i et fængsel:

De kan lige så godt sætte mig på et lager,

siger hun. Kvinden mener altså, at hendes afsoning er det samme som opbevaring. Hun har deltaget i kurset 'Anger Management', men det hjalp ikke. Kvinden her er opsøgende overfor betjentene, og jeg overværer, som mellem de andre kvinder og betjentene, en gemytlig og god tone dem imellem. Samtidig ser jeg, at hun bliver irettesat af en anden kvinde og ikke rigtigt kan tage til genmæle. Hvad mon hun stiller op med den frustration?

En anden slags styring

Da jeg kommer på mit sidste besøg, er der som nævnt en anden sammensætning af kvinder, og der afsoner flere kvinder, end tilfældet var i begyndelsen af undersøgelsen. Det er i den forbindelse, at en kvinde, som citeret ovenfor, betoner at afdelingen er *helt anderledes*.

Jeg træffer en kvinde, der, på trods af personlige vanskeligheder udenfor, synes at have en del ressourcer, og som snart skal løslades. Hun bliver omdrejningspunkt for en fælles kaffedrikning og kagespisning, som jeg inviteres med til. Den kvinde, som også ved tidligere lejligheder inviterede mig med ind i kredsen, har bistået med kagebagning og borddækning. De to kvinder arrangerer, at der bliver plads til alle, og samtalen fokuserer blandt andet på forskellige udfordringer i relation til personalet, som en af kvinderne har oplevet på sin arbejdsplads. Den kvinde, som snart skal løslades, sørger for at hele arrangementet inkluderer alle, og hun styrer i høj grad samtalen ved bordet. De nyeste sidder mest og lytter, og flere af de andre deltager med forurettede bemærkninger. Kvinderne har et tema at samles om.

En kvinde, som jeg mødte, lige da hun blev indsat, sætter sig ved siden af mig. Hun husker mig:

Er du ikke hende forskeren?

Vi taler om undersøgelsen, og hun beskriver lidt fra sin afsoning. Hun ser lidt slidt ud og virker lidt træt. Vi er begge to, på hver sin måde, i periferien af gruppen.

Alle har hver deres sæt kop, tallerken og ske. Jeg har ikke noget, men jeg låner et sæt. Hver især rydder op efter sig, men en af kvinderne siger, at de nok skal vaske mit op. I modsætning til den beskrivelse jeg fik for et par uger siden, lader det sig gøre at samles. Der synes at være en anden styring på arrangementet, end det jeg tidligere har set. Det viser, at kvinderne også kan få noget konstruktivt ud af hinandens samvær. Og jeg mener det underbygger den forestilling, at det kan bistå og udvikle kvindernes samvær og dermed deres erfaringer med kvindefællesskaber, hvis man strukturerer etableringen af et assisteret fælles tredje. Hermed kan man bidrage til et fokus på og udnyttelse af de ressourcer som kvinder har i tillæg til at sætte ind overfor de vanskeligheder og behov som eksisterer.

Kompliceret at varetage alles interesser

Det er løbende gennem rapporten søgt tydeliggjort, at den kvindelige diversitet skal tages alvorligt, når man skal planlægge afsoningsforhold for kvinder. Afdeling 17 synes fortsat at byde udfordringer for de kvinder, som afsoner her.

Særligt, når der både afsoner kvinder, som er meget udsatte og med lang erfaring med brug af stoffer, og kvinder som er knapt så udsatte eller som har andre udfordringer. Samt når kvindernes tidsperspektiv ydermere er forskelligt. Kvinder, som ikke er en del af det 'stofbrugende fællesskab', finder det anstrengende, som allerede beskrevet, hvis dette fællesskab dominerer. Kvinder, som er meget udsatte, risikerer eksklusion af de kvinder, som har en – i denne sammenhæng - resourcepræget rolle (og til tider også styring) på afdelingen.

Kvinderne har forskellige mulighedsrum og engagerer sig forskelligt alt efter, om de afsoner i kortere eller i længere tid, sådan som det også kunne iagttages i de andre fængsler. Flere af de kvinder, som jeg har talt med fra afdeling 17, arbejder ude i fængslet og bruger de forskellige aktivitetsmuligheder¹⁰², herunder caféen. Når dagliglivet på afdelingen bliver for snærende, er det tiltagende vigtigt for dem at kunne deltage i andre fællesskaber. Eksempelvis madklub med mænd og kvinder fra andre afdelinger. Den sidste dag, jeg er i fængslet, er der en glad og forventningsfuld stemning blandt de kvinder, jeg talte med i gruppen på afdeling 17. Efter de har meldt sig i vagten, hvilket man gør hver eftermiddag, skal de i caféen og nogle skal op at handle. De glæder sig til at komme ud på området.

Opsummerende skal det understreges, at der ikke findes enkle løsninger på de indledningsvist skitserede udfordringer for kvinder, som udnyttes af mænd. Måske er det i virkeligheden forkert at bruge ordet 'løsning'. Der er nok snarere tale om, at man må forsøge at finde en afsoningsform, der tilgodeser alle kvinders behov bedst muligt, vel vidende, at det ikke kan lade sig gøre, at beskytte alle ét hundrede procent. Vi skal nedenfor se, hvordan man på kvindefafdelingen, afdeling 17, allerede nu er i gang med at varetage kvinders interesser og behov på en målrettet og intensiveret måde. Blandt andet fordi man vil tilbyde kvinderne andre måder at være kvinde på og for at støtte en mere værdig måde at være kvinde på i kvindefællesskaber.

Tilbud for kvinder som afsoner på kvindefafdelingen - afdeling 17

Mit indtryk er, at enkelte kvinder fra kvindefafdelingen arbejder, og enkelte går i skole, mens enkelte er sygemeldte. Imens jeg opholder mig i fængslet, er man i gang med at etablere aktiviteter kun for kvinderne¹⁰³. Denne udvikling kan forstås som en udmøntning af fængslets øgede opmærksomhed på flere af kvindernes sårbarhed. Tilbuddet skal give kvinderne mulighed for at få et

¹⁰² Det er mit indtryk, at de kvinder jeg her refererer til ikke bruger hårde stoffer. Jeg kan ikke udelukke, at de ryger hash i en eller anden udtrækning.

¹⁰³ Jf. bilag 'Kvindetilbud uge 35'.

andet indhold i deres hverdag. Det spænder over kreative aktiviteter, afspænding, studiekredse om 'livets store spørgsmål', og der er også mulighed for at få noget at spise¹⁰⁴. Siden maj måned 2010 har en misbrugskonsulent fra Slusen, som er et tilbud til mennesker med misbrug, besøgt kvindeafdelingen¹⁰⁵.

Man kan forstå konsulentens funktion som todelt. På den ene side er hun en 'hyggetante', som organiserer grillaftener eller anden hygge, og som bidrager til at etablere en god stemning og det fælles tredje, som jeg løbende i rapporten har argumenteret for. Samtidig er hun misbrugskonsulent, hvilket kvinderne ved. Hun tilbyder kvinderne, at de kan tale med hende i fortrolighed om deres stofbrug, hvis de ønsker det. Et tilbud de kan benytte eller lade være. Kontakten med hende etableres også i fortrolighed. I egenskab af misbrugskonsulent tilbyder hun NADA, som er øreakupunktur.

Opsummerende kan man forstå hendes opgave som relationsskabende. Hun taler med de kvinder, som ønsker det, og hun tilbyder kvinderne frugt, boller og andet sundt. En gang om måneden laver hun mad sammen med kvinderne.

Derudover er der til afdelingen knyttet en betjent, som er programmedarbejder i fængslet¹⁰⁶. Hendes opgave er at indgå i en relation til kvinderne på afdeling 17 og dermed skabe en sammenhæng, hvor kvinderne kun er sammen med kvinder¹⁰⁷. Hendes iagttagelse er, at der internt i kvindegruppen er et hierarki. De allermost udsatte kvinder, som har langvarigt stofbrug bag sig og både tager metadon og anden medicin, har den laveste position i hierarkiet. Yngre kvinder med korte domme, og hvor nogle har en kortere erfaring med misbrug, primært hash, er øverst i hierarkiet. Medarbejderen forsøger at differentiere sine tilbud om eksempelvis gåture, træning uden at der er mænd tilstede samt andre aktiviteter. Det vil sige, at fx gåture kan tilrettelægges, så de, der kun kan gå ganske kort, får mulighed for det, og de som vil gå længere, kan gøre det efterfølgende. Endvidere aflyses ingen aktiviteter, selvom kun én enkelt har meldt sig. Baggrunden herfor er, at man ønsker at vise, at de svigt, som mange af kvinderne har oplevet tidligere i tilværelsen, ikke behøver at gentages. Altså en ambition om at etablere alternative erfaringer med relationer, end kvinderne for manges vedkommende tidligere har gjort sig. Kvinderne modtager løn under deltagelse i disse aktiviteter.

¹⁰⁴ Personlig kommunikation, behandlingskonsulent Helle Leth og programmedarbejder Ulla Heidi Zøllner, efterår, 2010.

¹⁰⁵ Slusen er et samarbejde mellem misbrugskonsulenter fra Nordsjællands Misbrugscenter og Statsfængslet i Horserød.

¹⁰⁶ Hun er tilknyttet halv tid på kvindeafdelingen og halv tid i fængslets lukkede arrestafdeling.

¹⁰⁷ Personlig kommunikation med programmedarbejder Ulla Heidi Zøllner, efterår, 2010.

Opsummerende varetager denne medarbejder en funktion, som både forestår aktiviteter, men som også tilbyder en vis omsorg for kvinderne og muliggør fortrolige samtaler.

En anden betjent fra afdelingen forestår andre aktiviteter. Det kan eksempelvis være arbejde med collage eller andre typer fritidssysler, som er ulønnet. Her deltager flere af kvinderne.

Som led i den øgede indsats i forhold til kvinderne på kvindeafdelingen, afdeling 17, har afdelingen tilknyttet ekstra socialrådgiverressourcer, en halv stilling¹⁰⁸. Socialrådgiveren inviteres udover sit daglige arbejde med kvinderne med jævne mellemrum til at tale om henholdsvis boligsøgning og andre relevante temaer som led i at støtte kvinderne i selv at kunne varetage flere af deres egne interesser og behov. Også sygeplejersken inviteres, for blandt andet at tale med kvinderne om, hvordan de passer bedst muligt på sig selv, når de bruger stoffer samt i det hele taget. Altså en skadesreducerende indsats¹⁰⁹.

Man ønsker på sigt også at tematisere med kvinderne, hvordan de tager imod nyankomne, ligesom temaer som forældreskab ønskes behandlet.

Mit indtryk er, at viften af tilbud til kvinderne nu er mangfoldigt, og at kvinderne muligvis ønsker, de skal finde sted hver anden dag frem for hver dag¹¹⁰. Endvidere er det mit indtryk, at afdelingsledelsen ønsker, at flere betjente med særlig interesse for kvinders afsoning med tiden vil arbejde på kvindeafdelingen.

Jeg bemærker på mine besøg, at der sjældent er betjente inde på afdelingen. De er primært beskæftigede med praktiske opgaver på eller udenfor kontoret. Umiddelbart virker det relevant, at personalet involverer sig mere på afdelingen. De gange jeg har været inde i kvindernes fællesstue eller køkken sammen med min kontaktperson, har der været en god og åben stemning. Derudover har jeg observeret ganske mange gemytlige og tillidsfulde kontakter mellem ansatte og kvinder, når kvinderne har henvendt sig på kontoret. Den fortsatte målretning af indsatsen for kvinder kan med fordel følges op af udannelse og supervision eller anden faglig sparring for personalet.

Opsummering

Parallelt med mit besøg i Statsfængslet ved Horserød var man i gang med at etablere ovenstående aktivitetstilbud, med de kort skitserede muligheder for en målrettet fokusering på kvindernes behov – både aktivitetsmæssigt og i relation til egenomsorg og evnen til i højere grad at kunne varetage egne interesser i bred forstand efter løsladelsen.

¹⁰⁸ Personlig kommunikation, Lene Møller-Nielsen, efterår, 2010.

¹⁰⁹ Jf. beskrivelsen af indsatsen i 'Hønsehuse' i Statsfængslet i Ringe.

¹¹⁰ Personlig kommunikation, Ulla Heidi Zöllner, efterår, 2010.

Under mine opfølgende samtaler med såvel fængselsledelse som de aktuelle medarbejdere bliver det mit indtryk, at aktiviteterne er bedre kendte og mere brugte af kvinderne nu, end da jeg besøgte fængslet. Indsatsen og mulighederne er ved at finde fæste, så at sige, i gruppen af kvinder på afdeling 17. Dog er erfaringen også, at de kvinder, som på afdelingen har flest ressourcer, kan "trække de andre væk" fra de ulønnede sysler, hvis de taler nedgørende herom¹¹¹. Dette kan man forstå ud fra de i rapporten tidligere beskrevne processer, hvor nogle kvinder er bange for eksklusion af fællesskabet og derfor ønsker at 'please' de kvinder, som besidder mere magtfulde positioner i fangehierarkiet.

Så vidt jeg kan vurdere, er Horserød netop i gang med at etablere en praksis, der imødekommer flere af de behov, jeg har set i fængslet. Og de tager blandt andet den model i anvendelse, som også kunne supplere praksis i andre fængsler, nemlig at bruge medarbejdere der ikke primært skal kontrollere men varetage andre og centrale interesser og behov, som kvinderne har. Jeg skal nu beskrive indtryk fra den anden afdeling jeg besøgte i Horserød. Den stoffri kontraktafdeling, afdeling 9.

Stemmer fra kvinderne på den stoffri kontraktafdeling – afdeling 9

Afdeling 9 er som beskrevet en stoffri kontraktafdeling. Her afsoner altså de kvinder, som menes at være i stand til at klare sig selv i en sådan udstrækning, at fælles afsoning med mænd er forsvarlig. Kvinderne har hver deres celle. Og mændene har egen celle. Der er altså ikke tale om, at man overnatter hos hinanden. Jeg opholder mig kun på denne afdeling, når jeg skal tale med kvinderne. Samtalerne foregår i kvindernes celler. Af og til venter jeg på gangen indtil den pågældende er klar. Derfor har jeg ikke samme indtryk af fællesskabet, som det var muligt at få på den netop beskrevne afdeling kun for kvinder.

Betjentenes kontor er i en anden barak, og jeg melder mig her, når jeg skal tale med en kvinde - hun følger mig tilbage til betjentene, når vi er færdige med vores samtale. Et par gange bliver jeg afbrudt i samtalerne, fordi en betjent vil sikre sig, at alt er vel, eller fordi en betjent vil høre, hvornår vi er færdige. Der er opmærksomhed på min sikkerhed og stor hjælpsomhed med at følge mig frem og tilbage mellem afdelingerne.

En gang imellem er der en betjent på et kontor i den barak, hvor fangerne bor, så de kan melde sig og diverse praktikaliteter ordnes.

¹¹¹ Personlig kommunikation med Tanja Christensen, betjent på kvindeafdelingen.

Kvindernes hverdagsliv

To af de kvinder, jeg taler med på afdeling 9, er i gang med en uddannelse udenfor fængslet, og tre arbejder i fængslet. En med sine egne projekter. Alle kvinderne har vanskeligheder og udfordringer i livet af forskellig karakter. Ingen af kvinderne bruger stoffer.

Jeg bliver på åben og tillidsfuld måde lukket ind i kvindernes fortællinger. Fælles for dem alle er, at de nuanceret beskriver, hvordan det er kommet dertil, at de har handlet kriminelt. Som tilfældet er for mange af de kvinder, jeg har mødt undervejs i hele undersøgelsen, beskriver kvinderne her, at de kriminelle handlinger er begået efter forløb med personlige og/eller familiære vanskeligheder og pres. Også misbrug og undertrykkende parforholdsrelationer har haft betydning. Kriminaliteten er altså for langt hovedparten begået som resultat af sociale, personlige og økonomiske vanskeligheder¹¹².

Generelt giver alle kvinderne udtryk for at være tilfredse med deres afsoning på den stoffri kontraktafdeling 9. En af kvinderne udtrykker dog angst og uro, fordi hun synes, det er skræmmende at være i miljøet. Hun udtrykker en mere generel holdning og følelse, som jeg er stødt på, hos hovedparten af de førstegangsafsonere jeg har mødt i alle fængslerne, nemlig en overvældelse af de rutiner og samværsformer der eksisterer. Mit indtryk bliver, at der *kan* forekomme tilspidsede situationer på afdeling 9, som ifølge kvinderne ikke nødvendigvis bliver håndteret til kvindernes bedste. Angsten for det fremmede og for mennesker, hvis måder at agere på man ikke er fortrolig med, dominerer for enkelte. Blandt andet fortæller en kvinde, at hun bliver bange, når enkelte mænd reagerer på en for hende meget voldsom måde, når der er konflikter i afdelingen.

Kvinderne er i madklub enten på afdelingen eller på tværs af afdelinger, hvor man så mødes i caféen. Der er næsten altid aktivitet i køkkenet eller på gangen, når jeg er der, og der står også tit både mænd og kvinder og ryger udenfor afdelingen, mens de hyggesnakker. Da jeg ikke opholder mig på afdelingen i dagtimerne, har jeg som nævnt ikke observeret samværet, udover det jeg ser på mine kortere besøg.

Projekter i tilværelsen

I dette afsnit skal vi møde kvinderne fra afdeling 9 med udgangspunkt i deres mål og optagetheder i tilværelsen. Jeg har valgt denne vinkel, fordi det dermed er muligt at underbygge rapportens pointe om, at kvinders mulighedsrum er variabelt og diverst. Pointen er central i den aktuelle proces, hvor man ønsker at

¹¹² I rapportens materiale som helhed synes der at være et par undtagelser, men det er vanskeligt at sige meget om det på det foreliggende grundlag. I begge tilfælde mener personerne sig uskyldigt dømt.

få indblik i udvalgte dimensioner af kvinders hverdagsliv med henblik på at foretage ønskede og mulige ændringer i afsoningsforhold. Vi har allerede set, både hvor forholdsmæssigt få kvinder (sammenlignet med mænd), der sidder i de danske fængsler, og vi har set, at deres tilværelser både udenfor fængslet og i fængslet er forskellige. Vi har også set, at der er nogle mønstre, som går igen i gruppen som helhed og i nogle af de, 'undergrupper' kunne man sige, som har vist sig undervejs i rapportens beskrivelser. Dette er det sidste afsnit i de fire kapitler, som omhandler fængslerne hver for sig, og derfor trækkes på de foregående kapitlers og afsnits beskrivelser og pointer.

Fremtiden i nutiden - behov for behandling og udvikling

Nogle af kvinderne, jeg møder på afdeling 9, har, som også var tilfældet i de andre fængsler, historier præget af omsorgssvigt og/eller erfaringer med vold i parforhold. Og nogle har ingen af delene. Undervejs i rapporten er det beskrevet, at nogle kvinder ønsker hjælp til andre typer af vanskeligheder end brug af stoffer. Hjælp de enten ikke kan få, eller som de ikke har udforsket mulighederne for at få. Det drejer sig generelt om det en kvinde i dette fængsel kalder "Personlig udvikling". Med en mere fagpsykologisk vinkel kan man i gruppen af kvinder samlet set blandt andet se behov for:

Behandling af traumer (vold; seksuelt misbrug), behandling af ludomani, behandling ifm. kleptomani, behandling af voldsbrug og behov for en generel støtte til at håndtere et liv med omsorgssvigt og vold. En kvinde, der benytter sig af behandlingstilbud uden for fængslet, beskriver:

Jeg går i behandling og gør selv noget ved det.

Hun vil understrege, at hun egenhændigt gør en indsats for at blive kriminalitetsfri, og hun håber, at fængslet vil se med velvilje på den indsats. Desuden giver hun, sammen med flere andre, udtryk for, at det ville være fint, hvis der var "personlighedsudviklende kurser" i fængslet. Hun mener ikke, at der er kvinder nok til de kognitive programmer, som tilbydes i fængslet. Ifølge hende vil man ikke blande mænd og kvinder på holdene, fordi mænd så ikke vil "åbne sig". Hun har forhørt sig blandt mændene, fortæller hun, og de siger, at de gerne vil "åbne sig", selvom der er kvinder tilstede. Der synes altså at være forskellige holdninger til, hvordan tilbuddene i fængslet burde fungere. Da jeg foretager opfølgende samtaler med personale i Statsfængslet ved Horserød orienteres jeg om, at Det kognitive færdighedsprogram skal i gang

med et hold specifikt for kvinder. Derudover er det planen, at man påbegynder et hold med Anger Management, ligeledes kun for kvinder¹¹³.

Arbejde og uddannelse

Flere af kvinderne på afdeling 9 har kontinuerlige erfaringer med jobs i deres tilværelse før afsoning. En kvinde fra afdeling 9 siger om sit arbejdsliv:

Jeg har aldrig været arbejdsløs.

Men hun vil gerne i gang med en anden uddannelse. Hun tænker sig selv ind i en fremtid efter fængslet. Både hvad angår behandling og uddannelse. Derfor er hun meget afhængig af, at de personer i fængslet, som skal varetage hendes interesser, er til stede og involverer sig. Hun beskriver, at hun selv har måttet presse på, fordi sagen blev langsommeligt behandlet. Og det er hun utilfreds med. Hendes drømme om en tilværelse efter afsoningen motiverer hende til at tage fat i både behandlingsproblematikken og uddannelsesproblematikken. Det kræver ressourcer, og ikke alle kvinder magter det¹¹⁴.

En anden, yngre, kvinde forklarer, hvordan hun knokler for at klare en skolehverdag med megen transport. Hun har bestået en eksamen, under afsoning:

Det var en hård kamp, men det gik. De var ret imponerede [bedømmerne, CM]. Jeg har jo læst det hele selv, været til eksamen og forsvaret det.

Hun er i gang med en videregående uddannelse og har flere planer om job. Men det er ikke let. Kan hun få job med en plettet straffeattest? Også for denne kvinde motiverer tilværelsen efter fængslet hende til at træffe valg og uddanne sig, imens hun afsoner.

Endnu en kvinde er i gang med uddannelse udenfor fængslet, og derudover har hun telefon og pc på sit værelse:

Jamen det er eget valg. Jeg har pc og telefon. Jeg ville jo videre, gå i skole og så videre. Det [at få tilladelse til disse privilegier] har

¹¹³ Programmedarbejder Ulla Heidi Zøllner bekræfter, at man ikke kan etablere blandede hold jf. retningslinjer fra KUC, Kriminalforsorgens Uddannelsescenter. Rammen for et hold med det Kognitive Færdighedsprogram er 6-8 deltagere. Under 4 deltagere vurderes uhensigtsmæssigt, idet den nødvendige refleksionstræning ikke vurderes mulig i tilstrækkeligt omfang.

¹¹⁴ Jf. den særlige indsats der er sat i værk for de kvinder, som afsoner på kvindeafdelingen, afdeling 17 (Se bilag Kvindetilbud uge 35).

meget med at gøre, om man vil videre. Om man vil ud og videre, væk ... eller fortsætte.

Bekymringer

Det er imidlertid ikke bekymringsløst at være ung og rettet mod tilværelsen udenfor. En kvinde beskriver parallelt med fortællinger om uddannelse og fremtidsplaner, at hun har hovedet fuld af tanker:

Jeg får hovedpine. Der er så meget, jeg skal ordne. Papirerne ligger derhjemme. Jeg vil hellere bare lægge det til side [økonomiske problemer, CM] og så tage det, når jeg kommer hjem.

Bekymringer om økonomi i tilværelsen udenfor fylder i hendes hverdag under afsoning:

Jeg er stresset oppe i mit hoved. ...[...] Jeg kan ikke altid sove om natten. Jeg ligger og tænker og tænker. Jeg er ikke så god til at snakke med folk. Jeg kan ikke lide det. Jeg kan godt lide at lukke mig selv inde.

Kvinden bekymrer sig, men hun rækker ikke ud i verden efter den hjælp, hun har brug for.

Foretrukne afsoningsformer?

Mænds og kvinders fælles afsoning synes umiddelbart ikke at være et problem for de kvinder, jeg taler med på afdeling 9. Alle kvinderne er i parforhold enten udenfor fængslet eller i fængslet. Dog er der, som allerede antydnet, variationer i deres holdning til fællesafsoning. Af og til er der for meget uro på afdelingen, og nogle af kvinderne ville gerne have, at personalet blandede sig noget mere. For nogle betyder det et ønske om at flytte afdeling. Det gives der mulighed for.

De kvinder, som gerne vil afsone på blandet afdeling begrundet det med, at de bedst kan lide at være sammen med mænd og/eller, at de synes, det ville være meget ubehageligt at skulle afsone på afdeling 17:

Denne her afdeling er rigtig hyggelig. Der er styr på tingene. Jeg har også siddet på 17'eren. Det var noget lort. Oppe på 17'eren [...] man fik at vide, at folk havde leverbetændelse og HIV. Lidt ubehageligt at tænke på. Og der var masser af snak i krogene og ja ... jeg var utryk. Det var ikke særlig behageligt.

Kvinden her betoner, at der er styr på tingene på deres afdeling 9. Det er "fedt med køkken", og at der er "styr på at der er fælles basale madvarer til alle". Når der er uorden og rod, bliver det taget op på gangmøde.

Kvinden synes, det er vanskeligt præcist at forklare, hvorfor hun var utryg på den rene kvindeafdeling, men blandt andet var det ubehageligt fordi:

Det man sagde, blev lavet helt om [...] folk var på stof.

Jeg har som beskrevet mødt flere kvinder på afdeling 17, som ikke var stofafhængige. Men nogle kvinder rystes, når de bliver konfronteret med stofafhængigheden og dens negative følgevirkninger - ikke mindst helt unge kvinder. Mit indtryk er, at det er selve mødet med elendigheden, snarere end det er antallet af kvinder, der lever så udsat, som gør et ret uudsletteligt indtryk. Ovennævnte kvinde reflekterer over sine grunde til at mene, at afdeling 9 er meget bedre, og hun mener, at det også handler om den kontrast, der er sammenlignet med hendes tidligere erfaringer.

Kvinden beskriver, at hun i begyndelsen af sin afsoning var usikker på mænd, som "bare vil i bukserne på en". Men nu er hun mere sikker og siger, "det er godt med dig" til dem.

Et par kvinder, som både har en kæreste, og som også mener sig i stand til at sige fra, trækker under deres afsoning på tidligere erfaringer med at være i et maskulint miljø. Et par andre kvinder betoner, at de altid mest har haft "drengvenner" eller: "Min vennekreds var kun mænd". En kvinde beskriver:

Jeg ville være ked af at sidde på en kvindeafdeling. Der er for meget fnidder. Her der er kontant afregning. Her ved du hvad du skal.

Kvindelige fællesskaber har fordele

Men en anden kvinde bryder sig ikke om denne 'kontanthed'. Hendes erfaringer fra en behandlingsafdeling kun for kvinder træder frem i hendes fortælling som mønsterbetingelser for afsoning. Her var der omsorg og åbenhed. Her kunne man tale om sine vanskeligheder. Her kunne man vise sine følelser og her blev der taget hånd om en.

Jeg udfordrer den til tider noget automatiserede fremstilling af kvinder, som "hinandens fjender" i nogle af de samtaler, jeg fører med kvinderne. Som det fremgår, forklarer flere kvinder, at kvinder "kører hinanden op" eller "er intrigante og sladrer". Men jeg ser relationer med mere varieret dynamik og indhold. En kvinde nuancerer:

Her er kvinderne meget søde. Det er noget helt andet. Jeg ved ikke, hvorfor det er sådan.

En anden kvinde, der er ganske kritisk overfor kvindefællesskaber beskriver, at hun generelt har et meget groft sprog. Også hendes retorik præges heraf. Hun beskriver:

Mænd er også stride herinde, men hvis man kan sætte dem på plads, så går det hurtigt over. Og rygter spredt sig, hvem man kan opføre sig overfor på hvilke måder. [...]. Du skal kunne sætte dig i respekt. Ellers kunne jeg godt forestille mig, at det var svært at afsone sammen med mænd.

Med andre ord kræver man for så vidt af kvinder, 'at de skal sætte sig i respekt', hvis de skal afsone på kønsblandede afdelinger. Jeg diskuterer dette tema yderligere i kapitel 8 i relation til kvinder med tidligere voldserfaringer. Og med et generelt sigte. Her vil jeg bemærke, at den vagtsomhed, som de fængselsbetingede udfordringer kræver af kvinderne, for at de kan 'sætte sig i respekt', nok kan tage opmærksomheden fra andre temaer, der kunne være mere relevante. Eksempelvis at få ro til at koncentrere sig om at få hjælp til stress og uro, som den unge kvinde fortalte om tidligere? Som det løbende er vist, da er fængslet som institution med til at reproducere de betingelser, som for nogle kvinder medfører, at de skal tage kompetencer i brug, som de måske var bedst tjent med at lade ligge. Men de har ikke noget valg, hvis de skal kunne begå sig.

Noget tyder på, at kvindelige fællesskaber også har sine fordele. Endvidere tyder noget på, at nogle af de kvinder, som udtaler sig til fordel for blandede afdelinger ikke nødvendigvis ville have noget imod at afsone på en kvindeafdeling. Når deres udsagn sættes ind i den betydningsmæssige sammenhæng, at alternativet er noget, de henholdsvis frygter og tager afstand fra, så bliver det nødvendigt for dem, at fremhæve de kønsblandede afdelinger som de bedste. Måske nedtoner de de ulemper i kønsblandet afsoning, som også kommer frem i materialet?

Overgreb og krænkelser?

Som refereret ønsker ledelsen i Horserød at skærme kvinder, der er særligt udsatte for overgreb. De beskrivelser, jeg har præsenteret, peger i retning af, at der kan være økonomiske nødvendigheder som følge af stofafhængighed, hvilket kan tvinge nogle kvinder til at tilbyde ydelser for stoffer. Jeg har forsøgt

at tale med kvinderne om dette tema, men det er ikke ukompliceret at nærme sig detaljer. Enkelte siger, at de ikke har hørt noget direkte om det, men at de har hørt fra andre, at det finder sted. En kvinde fortæller i en generel samtale om vilkår i fængslet:

Man må skulle prostituere sig eller gøre et eller andet herinde for at kunne tage stoffer herinde. Jeg har ikke oplevet det herinde eller hørt om det herinde i Horserød. Jeg har hørt fra andre at der er nogen, der gør det. Jeg har ikke selv talt med nogen hverken mænd eller kvinder.

Kvinden tror det er tabu at tale om – både for mænd og kvinder.

En anden kvinde er mere direkte. Hun mener, at der foregår udnyttelse. Både seksuelt og således at – både kvinder og mænd – trues til at opbevare stoffer. Flere fortæller på forskellig måde om en bestemt hændelse, mens andre forklarer mig uopfordret, at der cirkulerer en historie, som ikke er sand. Min metode kan og skal ikke 'føre bevis' for noget, hvilket jeg allerede har beskrevet tidligere. Der kan være mange grunde til, at mennesker vælger at fortælle – eller tie. Fortællinger eller fravær af fortællinger 'beviser' ikke noget i klassisk objektiv forstand. Den livsførelse, som beskrives, og som man kan observere, udelukker imidlertid ikke, at udnyttelse finder sted.

Ifølge den kvinde, som udtaler sig i Cerepo (Juni, 2010), er sexchikane en "del af hverdagen" for hovedparten af kvinderne. Hun beskriver, at det foregår, når kvinderne forlader deres barak, fordi de skal træne i træningscenteret, når de skal gå til og fra arbejde, når de står i kø hos købmanden eller i det hele taget, når de færdes på fængslets udendørs arealer. Den form for krænkelse opleves altså at være ret udbredt.

Ren kvindeafdeling -differentieret afsoning for kvinder?

Det mønster, som tegner sig, i de fortællinger jeg har fået adgang til i Statsfængslet ved Horserød, er, at en ren kvindeafdeling kan være en nødvendig beskyttelse for nogle af de meget udsatte kvinder. Det modsatte standpunkt møder jeg - hovedsageligt - blandt kvinder, som ikke bruger stof og/eller, som er unge og gerne vil have, at "der er plads til at være almindelig"¹¹⁵, som en af kvinderne udtrykker det. Med de nuanceringer som er præsenteret. Imidlertid betyder det ikke, at de synes, at afsoning på blandede afdelinger og i fællesskab med mænd er uden udfordringer. Nogle af disse

¹¹⁵ I betydningen "uden at bruge stoffer".

udfordringer har jeg beskrevet ovenfor. Min vurdering er, at jeg ikke hører om alt, og at nogle af de kvinder, som ønsker fælles afsoning, også kunne have gavn af tilbud om støtte og personlige udviklingsmuligheder (jf. ovenfor). Når det er sagt, så må man nok tage det alvorligt, som en kvinde siger:

Jeg kunne forestille mig to afdeling 17. En hvor man kan være skæv. Man kan godt være skæv af medicin og dine følelser lukket af. Og så en anden afdeling hvor de er helt clean.

Hun mener dog, at alle de kvinder, som nu afsoner på den stoffrie kontraktafdeling, afdeling 9, skulle afsoner på en blandet afdeling. Ud af de kvinder, jeg mødte på afdeling 17, var der flere, som ikke umiddelbart ønskede at flytte derfra. Og der var nogle, som gerne ville flytte. De mest medtagede og/eller tilbageholdende forekom at være ganske godt tjent med, at de boede på afdeling 17. Hvis man ønsker at bibeholde fængslet kønsblandet synes det forslag, som fængselsledelsen i Horserød præsenterer¹¹⁶, hvor man har mulighed for at skærme de mest udsatte kvinder helt fra det øvrige fængsel, på mange måder at imødekomme de kvinders behov. Muligvis skal man lade de kvinder, som selv ønsker at afsoner på en stoffri kontraktafdeling, afsoner der. Det synes relevant at lade de kvinder afsoner på en familieafdeling, såfremt de møder de kriterier, som eksisterer her. De to sidstnævnte muligheder er ikke entydigt positive.

I denne rapport's hidtidige fremstilling tenderes en art 'opdeling' i kvinder, som har ganske mange ressourcer og stort set kan klare sig selv og så kvinder, der er markant udsatte og derfor må beskyttes – måske også udover det, de selv ville ønske, hvis de blev spurgt.

Imidlertid ser jeg også, hvad man kunne kalde en 'mellemsgruppe', blandt de kvinder jeg har talt med og hørt om. I Statsfængslet ved Horserød drejer det sig om kvinder, som også har behov for hjælp og støtte i deres bestræbelser på at leve som kvinde på mere værdige måder. Her tænker jeg på at blive mere klar over egne behov og interesser og at kunne føre ting ud i livet på en ordentlig og anstændig måde. Dette berøres yderligere i de afsluttende kapitler, kapitel 8 og 9.

Kvinden, som ovenfor nævner muligheden for en kvindeafdeling, hvor der også kunne være plads til kvinder uden misbrug, har måske en pointe. Det kan være sådan, at et kvindefællesskab uden stoffer kunne give kvinder med vold og overgreb i bagagen en tiltrængt pause for at være 'potentielle sexobjekter og partnere' for mænd. Der er også kvinder, som bare gerne vil 'være i fred', og det kunne man give mulighed for i en 'differentieret

¹¹⁶ Forslag og prisoverslag til etablering af en skærmet kvindeafdeling i statsfængslet ved Horserød, dateret 5. januar, 2010.

kvindeafdeling'. Som vi så indledningsvist mener man i det norske Sandefjord Fængsel, at det har fordele med et mindre kvindefængsel, hvor forskellige kvinder afsoner sammen. Et af argumenterne er en tæt involvering mellem personale og de kvinder som afsoner. Alle spiser sammen og der er særlige tilbud rettet mod kvinder.

Måske trækker stofferne og deres følgevirkninger, som tydeliggjort gennem hele rapporten, de kvinder som ikke er afhængige *væk fra tanken om en ren kvindeafdeling*. Også selvom de måske ville have gavn af mere ro (jf. rapportens indledning). Fordi de tror, at valget står mellem enten rene kvindeafdelinger med folk der bruger stof eller blandede afdelinger?

Hvis jeg inddrager såvel kvinderne i Horserøds udtalelser som samtlige interviews og samtaler i undersøgelsen, synes det relevant, at man under de nuværende former, etablerer en ren kvindeafdeling udenfor det øvrige fængsel, sådan som fængslet selv foreslår. Med den mulighed at dele en eventuel ny kvindeafdeling op i mindre enheder, så man kan adskille/flytte kvinder, hvis det er nødvendigt og ønsket.

Den udfordring, som her kan vise sig, er, som løbende anskueliggjort, at der så til tider vil være ganske få kvinder, som afsoner sammen. Man må nøje overveje hvilke konsekvenser det kan få, hvis de er afsondret fra det øvrige fængsel. Det kræver, at man gennemfører de planlagte muligheder for meningsfulde aktiviteter. Også i relation til arbejdsstræning og job samt skolegang.

Så vidt jeg kan vurdere, vil det kræve grundig planlægning af personalenormering og involvering samt aktivitetsmuligheder for de kvinder, som skal bo på en skærmet kvindeafdeling. Og til tider vil der kunne stå vakante pladser, som man ikke kan forsvare at fylde op med mænd. Det projekt, som er begyndt på den nuværende rene kvindeafdeling, afdeling 17, synes helt relevant at fortsætte. Også i et skærmet regi, sådan som fængslet selv foreslår.

Ud fra mine besøg i samtlige fængsler er min vurdering, at en etablering af en skærmet kvindeafdeling i Horserød fortsat vil kræve en løbende ekstra assistance i konfliktløsning med videre i kvindefællesskabet. Ikke som behandling men som hjælp i et begrænset og for nogle også begrænsende kvindefællesskab.

De kvinder, som er i gang med uddannelse og arbejde både i og udenfor fængslet (på frigang), omtaler dette positivt. De muligheder, som eksisterer for dem, synes det relevant at fortsætte. En intensivering af indsatsen for at få afsoningen og livet udenfor til at hænge sammen via uddannelse og støtte i de personlige vanskeligheder, som kvinderne oplever, er centrale.

Når man overvejer en skærmet kvindeafdeling, må man nok også medtænke om presset på de resterende såkaldt 'positivt stærke kvinder'

forøges? Vil etablering af en ren og skærmet kvindeafdeling nødvendiggøre en ekstra indsats fra personalet i relation til at støtte de samvær, som foregår på blandede afdelinger? Det er hypotetisk tænkning, eftersom ændringen ikke er indført. Men man kan ikke udelukke, at de tilbud, som også kvinder på de blandede afdelinger får fra mænd og dermed de udfordringer, som møder dem, intensiveres, hvis man etablerer en skærmet kvindeafdeling afsondret fra fællesskabet i øvrigt.

Anbefalingen er, at eventuel etablering af en afsondret kvindeafdeling for særligt udsatte kvinder, ledsages af øget opmærksomhed på, hvordan kvinderne, som er på afdeling 9 og i familieafdelingen, trives. Det kræver, at personalet involverer sig, og her kan den variable holdning til personalet, som jeg møder blandt kvinderne, være en udfordring, som man skal tage op. En kvinde, der har afsonet nogle måneder, har endnu ikke talt med sin kontaktperson. Forholdet til det personale hun har mødt, beskriver hun som 'godt nok'. Men hun vil ikke indvie dem i sine personlige bekymringer. En anden siger:

Jeg har et fint forhold til vagterne. Men jeg har også et afgrænset forhold til vagterne. Hertil og ikke længere. [...].

Det synes nødvendigt, at det daglige personale generelt involverer sig mere, således at de behov, som eksisterer, og som måske intensiveres, kan imødekommes i tide. Og dette gør sig gældende uanset, om man vælger at samle alle kvinder på en ren kvindeafdeling, eller om man vil lave den planlagte differentiering i en skærmet kvindeafdeling med mulighederne for, at den resterende gruppe af kvinder fordeles på kontraktafdeling og familieafdeling.

Efter denne gennemgang af de fire fængsler, vil jeg i kort form i næste kapitel præsentere udvalgte fælles temaer fra alle fængslerne. Temaerne bliver knyttet sammen med de foreløbige del anbefalinger, jeg har præsenteret med udgangspunkt i de betingelser som eksisterer i fængslerne i dag. Og i sidste del af kapitlet opsummeres med et mere anbefalende sigte.

Kapitel 8

Tematisk opsummering og perspektiverende diskussion

Et mere eksplicit kvindeperspektiv?

Som nævnt i indledningen har Direktoratet for Kriminalforsorgen ikke noget eksplicit kvindeperspektiv i deres nuværende planlægning af afsoningsforhold i de danske fængsler, og der er ikke nogen erklæret politik vedrørende kvinders afsoningsforhold i Danmark. Jeg opfatter Direktoratet for Kriminalforsorgens ønske om at udføre dette projekt som første skridt i retning af en kønspolitik. Hvor man indtil nu ikke har haft nogen særlig opmærksomhed fra Direktoratets side på, om der er særlige behov, som gør sig gældende for kvinder, da er ønsket, så vidt jeg kan forstå, at man nu ønsker at fokusere mere på dette. En ambition jeg selvfølgelig bifalder. Samtidig ser jeg som beskrevet i de foregående kapitler, hvor kompliceret det er at træffe de mest hensigtsmæssige valg for at nærme sig de mest optimale betingelser for de fængslede kvinder i Danmark. Samfundet anvender frihedsberøvelse som sanktionsform overfor idømte kriminelle handlinger. Uanset hvilken type fængsel kvinderne afsoner i, kan de ikke selv vælge, om og hvornår de vil være der. De er henvist til at fungere i en struktur og under betingelser, de ikke selv har været med til at skabe og som de ikke kan vælge til og fra på samme måde, som udenfor fængslet. Som følge af at samfundet anvender frihedsberøvelse må den instans som forvalter denne begrænsning af individets frihed nemlig Direktoratet for Kriminalforsorgen tage ansvar for, hvilke betingelser og rammer som tilbydes kvinderne

Når kvinderne afsoner, skal de finde ud af at fungere i den sociale og institutionelle sammenhæng, som allerede eksisterer, når de ankommer. For nogens vedkommende ændrer deres betingelser sig løbende på grund af udskiftning i gruppen af fanger eller som følge af flytninger. Som konsekvens af institutionens både straffuldbyrdende og rehabiliterende formål er der skabt nogle betingelser, som nødvendiggør et sæt af handlestrategier, der for nogle kvinder kan karakteriseres som overlevelsesstrategier. Det vil sige, at de handler på måder, som i høj grad er betinget af de strukturelle forhold frem for af, hvad de kunne ønske sig eller hvad de kunne have lyst til. Det vil jeg nedenfor konkretisere via temaer, som henholdsvis er fremhævet af flere af kvinderne og/eller som jeg i min analyse har vurderet centrale i drøftelsen af,

hvilke måder man mest hensigtsmæssigt kan strukturere afsoningen for kvinder på. I denne sidste del af rapporten går jeg ud over kvindernes egne udsagn.

Inden jeg går i gang med denne sidste del af rapporten, vil jeg berøre det tema, som der har været størst enighed om blandt de kvinder, jeg har talt med: Købmandens varer og priser er for dårlige og for dyre. Jeg har undret mig over de historier, jeg har hørt, om alt for høje priser og dårlig kvalitet. Det er den mest dominerende og enslydende fortælling i mit materiale. Anbefalingen er med udgangspunkt i kvinderne perspektiv kort:

Det må kunne gøres bedre.

Fængsling en kritisk overgang - et brud i livsbanen ledsaget af skam

De kvinder, som ikke har afsonet tidligere, beskriver, at det var et chok at komme i fængsel. Familien, børnene og skyld og skam fylder ganske meget. Jeg hører fortællinger fra kvinderne, om børnebørn der kommer til, mens de afsoner. Om børn, der ikke kan forstå, hvorfor deres mor ikke bare kan komme hjem? Og store børn, der ikke kan håndtere at besøge deres mor i fængslet, fordi de bliver skræmte over fængslet. Om store børn, der har et nært forhold til deres mor, og hvis tilværelse bliver kaotisk, da moderen pludselig er væk. Om ægtemænd, der "går i stykker", mens ægtefællen er væk. Om ægteskaber, der får en distance – om tillid der bliver brudt – som følge af konens fængsling og de gerninger, der gik forud herfor.

Skammen over egen kriminalitet står centralt for nogle. Her har jeg samlet betegnende udsagn fra kvinder, som er førstegangsdømte:

- Så det har været lidt hårdt, altså det er, men jeg håber lidt på, at det at komme ind og sidde her, det kan gøre, at jeg får det lidt bedre med mig selv, fordi så har jeg udstået al den straf jeg skal have.
- Jeg har det meget dårligt med mig selv, og især over for mine børn, nu hvor jeg er herinde.
- Så jeg skammer mig meget, og den skam den kommer jeg aldrig af med
- Jeg har meget der skal rettes op på, når jeg kommer ud.

Indsættelsen er vanskelig

De førstegangsdømte kvinder, jeg har talt med, beskriver indsættelsen som en forvirrende og smertefuld oplevelse (Feyling, 2004). Kvinder fra de åbne

fængsler betoner, at det er bedst, hvis de bliver fulgt hele vejen fra modtagelsen i vagten og ned til den afdeling, de skal afsone på. Hele tilværelsen er endnu engang (første gang ved arrestation og varetægtsfængsling) blevet revet fra hinanden. De føler sig skamfulde og skyldige, og de har (lige) sagt farvel til en ofte grædende familie. Flere beskriver kriselignende reaktioner, hvilket understreger behovet for en nænsom og støttende modtagelse. Det er ikke muligt at overskue noget eller holde sammen på ret megen information, når man er krisepræget og forvirret. Flere af kvinderne understreger behovet for information i denne fase. Nogle siger, at de godt ved, at de selv skal sørge for at holde sig orienterede. Det, de beskriver, er, at deres psykologiske tilstand kan være sådan, at de ikke magter det:

Jamen jeg gik forkert, jeg kunne ikke finde det. Så jeg kom til at gå hele vejen rundt om, med fuld oppakning og det hele, så, men jeg fandt det jo så, efter noget tid, hvor jeg skulle være herne [...].

Jo [det ville være rart at blive fulgt, CM]. Især, når det er første gang, man føler sig lidt lost, der var ikke nogen at spørge, for folk var på arbejde på det tidspunkt, der var jo ikke nogen i området jo.

De her beskrevne psykologiske reaktioner på og konsekvenser af at blive arresteret, få dom og komme i fængsel gælder for mange af de kvinder, der er igennem det forløb. Det stillede sig særligt relevant for mange af de kvinder, jeg mødte i Møgelkær, hvor der under mit ophold var forholdsmæssigt flest førstegangsafsonere, som lige var indsat, sammenlignet med mine besøg i de andre fængsler. Jeg mødte også førstegangsafsonere i Horserød, og her var chok og reaktioner de samme. Derfor vil jeg anbefale, at man tager særlig hånd om de kvinder, som kommer til indsættelse. Jeg vil her inddrage en observation, jeg gjorde i Horserød, hvor en mere fængselserefarende kvinde blev indsat. Jeg så, hvordan kvindens ting blev gennemgået med nænsomhed og respekt. Det er mit indtryk, at man bestræber sig på en sådan nænsom modtagelse i alle fængsler. Derudover så jeg i Horserød, at kvinden blev fulgt ned til sin afdeling, hvor man tog hånd om, at hun fik en celle, som var i nogenlunde stand.

Her skal pointen være, at man kan lette både selve indsættelsen og de første (eller flere) kriseprægede dage/uger for de nyankomne og dermed også fællesskabet, hvis man indarbejder særlige og hensyntagende rutiner ved indsættelser af mennesker i vores fængsler.

De indendørs faciliteter¹¹⁷ - kontakt med familien

Det varierer fra institution til institution, hvordan standarden er på bade- og toiletforhold. Både i Møgelkær, i Horserød og i Ringe var der ønsker om, at forholdene blev forbedret. Det samme gjaldt køkkenfaciliteter.

Mange syntes, at deres celler var for små. Ligesom flere påpegede, at cellerne var i for dårlig stand. Flere mente, at meget kunne afhjælpes med en gang maling - og hvis cellerne (herunder køleskab) blev gjort ordentligt rene for hver flytning.

Flere kvinder ønsker besøgsforhold forbedret, således at der kan være ro og plads omkring deres besøg. Generelt finder kvinderne det ydmygende, når de fra tid til anden har oplevet, at deres pårørende er blevet visiteret. Også selvom nogle giver udtryk for, at de i den store sammenhæng mener, at det kan være nødvendigt at visitere for at minimere indsmugling.

I den forbindelse vil jeg nævne, at flere af kvinderne ikke ønskede deres familie på besøg. Nogle fordi kontakten var brudt, som følge af deres dom. Andre, fordi deres ægtefælle og børn ikke kunne håndtere mødet med fængslet og tanken om, at deres mor eller kone/kæreste afsoner her. I den sammenhæng var telefonen et afgørende medium (jf. kapitlet om Møgelkær). De, som kunne komme på internet i de åbne fængsler, satte stor pris på, at de via den vej kunne kommunikere med deres børn.

Betjentene som kvindernes betingelser

Kvinder i undersøgelsen fremhæver, at tillid og kontinuitet er centralt for et godt samarbejde mellem fanger og betjente. Pointen nævnes i alle fængslerne. En kvinde siger:

Man finder hver især en, som man føler sig tryk ved. Og så er det den vagt man går til, når der er noget. Og så er det, som de andre siger et problem, når vedkommende ikke er her i flere dage. Fordi, nu er der noget, og hvad så? Fordi den [betjent, CM] skal jeg i hvert fald ikke spørge, fordi sådan og sådan. Og den [betjent, CM] skal jeg i hvert fald heller ikke spørge, fordi så ...

Kvinderne bruger ikke udelukkende deres kontaktperson, når de har noget vigtigt at drøfte. Under mine besøg i fængslerne har jeg ofte hørt, at kontaktpersonerne ikke er der, når kvinderne har brug for at tale med dem.

¹¹⁷ Idet Anstalten ved Herstedvesters kvindeafdeling er helt nyrenoveret, er det ikke et tema her.

Kvinderne omtaler med ros de (kontakt)betjente, som er der og hjælper. Følgende citat udtrykker ret godt holdningen hos de kvinder, som ikke ønsker at få for tæt kontakt med betjentene:

Der vil altid være en distance. Selvom nogle af dem måske er meget søde. Men i og med de er vagter og jeg er indsat. Jamen så vil der altid være en mur, ikke, som ikke kan overvindes. Sådan er det bare.

En kvinde beskriver følelsen af at blive administreret, som jeg støder på i alle fængsler:

Og det har jeg det svært med. Jeg har virkelig måttet bide mange ting i mig. Jeg har det nogle gange sådan, at man nogle gange føler, der bliver talt ned til en. Man bliver behandlet som et lille barn. Og det synes jeg ikke er rimeligt. De forlanger, at vi skal respektere dem, jamen så må de s'gu også. De skal ikke dømme os. Og det er der nogle af dem, som jeg synes er lidt tilbøjelige til.

Kvinden understreger, som alle kvinderne gør, at hun ikke oplever alle betjente på denne måde. En kvinde siger eksempelvis:

De er skide søde, betjentene. De gør sådan et godt stykke arbejde. Normalt er der ingenting. Man kan ingenting se på deres øjne [hvis de er irriterede på fangerne, CM]. De måtte engang lukke mig ud mange gange på en nat. Jeg var så flov så flov.

Kvinden her taler jævnlige med de ansatte og har ikke tilegnet sig holdningen i en mere traditionel fængselskultur, som er præget af en positionering i 'dem' og 'os'.

Med udgangspunkt i den teoretiske tænkning om, at menneskers holdninger, motiver og interesser skal forstås i sammenhæng med de betingelser og mulighedsrum, de er stedt i, og som de handler i forhold til, synes der generelt at være flere grunde til den variabilitet, som jeg møder undervejs på mine besøg i fængslerne. Den sidste kvinde, som taler ovenfor, har ikke nogle umiddelbare grunde til at holde sig på afstand af personalet. Hun har aldrig været fængslet før, og hun skal afsone en forholdsvis kort dom.

Andre, som har en lang afsoning foran sig og måske også bag sig, kvinder som har mange fængsels erfaringer, kvinder, som har erfaringer med sanktioner og ubehagelig afhængighed og ventetid - de kan have grunde til at være mere reserverede. Mere kritiske.

Nogle af kvinderne angriber fængselssystemets tendens til at kontrollere og sanktionere fremfor at "se den enkelte kvinde og hendes behov":

Det [trusler om flytning eller andre sanktioner, CM] virker sådan lidt, primitivt på en eller anden måde. I stedet for at kigge på det menneske du står overfor, okay hvorfor er det lige de gør det? Hvad skal der så til?

Jeg spørger hende, hvad hun vil anbefale, og hun svarer:

Ja, men så ville jeg sige, at man skulle få en neutral person, ind på hver afdeling, som ikke har en skid med de der betjente at gøre. [...] fordi dem der er her, skal have tillid til den person [...] det skal være en, der er på afdelingen, og ligesom kan tage de der ting [konflikter, CM], inden de kommer. Fordi mange af de ting som sker, det, det sker jo, det jo en form for afmagt i et eller andet, eller, hvis man har en lang, lang dom, jamen, nå, så kan det fandeme da også være lige meget, en måned fra eller til, altså sådan tror jeg det bliver. Fordi hvad skal de ud til?

Kvinden her betoner, at der skal løbende konfliktløsning frem for sanktioner til for at få samværet på en fængselsafdeling til at fungere. Derudover beskriver hun den forvirring, der opstår, når der bliver givet forskellige beskeder fra ansatte til fangerne. Klar kommunikation er helt central. Og generelt er det vigtigt, at informationsniveauet er i orden. Jeg har løbende mødt en påpegning af, at den information, fangerne får, skal være korrekt og samstemmende de forskellige ansatte i mellem. Når dette ikke er tilfældet, skaber det uro og forvirring – og modmagtsstrategier tages i anvendelse. Eksempelvis som generelt negative forventninger til, at en sag vil blive behandlet til den enkelte kvindes fordel.

Omvendt har jeg mødt glæde, når sager behandles korrekt. Mulighed for at telefonere og for §31 udgange til syge pårørende, begravelser eller andre private og afgørende begivenheder bliver omtalt som ganske afgørende for kvinderne. Generelt understreger kvinderne, at de ønsker, at deres behov i hverdagen bliver taget alvorligt. De skal ikke udskydes med begrundelsen: Du har masser af tid. Flere fremhævede, at de syntes, de havde for begrænset indflydelse på vurderingen af, hvilke rehabiliterende indsatser de havde brug for. Denne kritik rettede sig også mod Direktoratet for Kriminalforsorgen.

Kontaktbetjentordning

Jeg er i løbet af undersøgelsen blevet bekræftet i, at funktionen som kontaktbetjent kræver, at man er ret kontinuerligt tilstede på sin arbejdsplads. Med nogle undtagelser får kontaktbetjentordningen jævnt hen kritik i fængslerne. Den kritik blev også formuleret af flere fanger, som deltog i vores undersøgelse af relationen mellem betjente og fanger i et antal norske fængsler, både åbne og lukkede (Jf. Hammerlin & Mathiassen, 2006)¹¹⁸. Flere kvinder fremhæver, at der går lang tid, før man ser sin kontaktperson. Flere siger, at en aftale kan trække ud, fordi der tit er længe imellem, at en ansat er på job.

Kontaktbetjentordningen har ikke været det primære fokus i denne rapport. Jeg tager det alligevel med her, fordi det er så fundamental en ydelse i bestræbelsen på at (re)habiliterer, at fangernes interesser bliver varetaget ordentligt. Det producerer frustration og dermed basis for modmagtsstrategier, når fangerne ikke oplever, at deres kontaktbetjent gør sit arbejde ordentligt¹¹⁹.

Jeg har i nogle sammenhænge bemærket, at der kan være en tendens til at vagter, så at sige, 'ophobes', hvorefter der holdes en mængde fridage i sammenhæng. Jeg er helt klar over, at dette er et vanskeligt område at gå ind i. Men det må gå ud over såvel arbejdets kvalitet som den ansattes stressniveau og nedslidning, hvis ikke man overholder de anbefalede antal timer med henholdsvis vagt og fritid. De muligheder, der eksisterer for at have indflydelse på egen arbejdstid og planlægning, er naturligvis helt centrale. Ikke mindst når man også har vagter om aften, i weekender og om natten. Men planlægningen må vel i høj grad tage hensyn til, hvilke opgaver der skal løses på arbejdet?

Udover de sagsbehandlingsrelaterede opgaver, argumenterer jeg løbende for, at personalet kunne involvere sig mere i fangernes dagligdag. Jeg ser i alle fængsler, at nogle betjente gør det, hvilket kvinderne i hovedparten af tilfældene sætter pris på. Hvis der skal opbygges et nogenlunde rimeligt forhold mellem betjente og fanger, og hvis man hermed ønsker at udvide mulighedsrummet for kontakt, fortrolighed, dynamisk sikkerhed, eller hvad man ønsker at kalde det, så synes det centralt, at man er til stede kontinuerligt. Det kunne også kræve, at man har mulighed for at planlægge vagter således, at bestemte personer kan være på arbejde, når bestemte fanger kunne have behov herfor – indenfor en rimelig tidsperiode. Både i Møgelkær, i Ringe og i

¹¹⁸ I Anstalten ved Herstedvester var situationen særlig, fordi kvinderne her beskrev socialrådgiverne som dem, der i høj grad varetog kvindernes interesser i sagsbehandlingen. Her betonedede nogle kvinder, at de fandt det grænseoverskridende, hvis en socialrådgiver gik for langt ind i deres private sfære i samtalerne. Det ønskede de at reservere til deres respektive behandlere.

¹¹⁹ Der er mange udfordringer i rollen som kontaktbetjent, se (Meek-Hansen, 2005).

Horsørød har det vakt ærgrelse og frustration, når aktiviteter blev aflyst, fordi der ikke var personale til det. Det synes hensigtsmæssigt at minimere risikoen for den slags udfald. Det kræver ressourcer, og det kræver, at man lægger vagtplaner tilrette under hensyntagen til den gruppe af mennesker samt deres behov og interesser, som betjentene er ansat til at varetage (jf. Mathiassen & Hammerlin, 2006; Haugen, 2006; JURK, 2005)¹²⁰.

Beskæftigelse og fritid

Gennemgående for mange kvinder i undersøgelsen er, at de ønsker sig meningsfulde beskæftigelsesmuligheder og ditto fritidsmuligheder, som er møntet på kvinder. I relation til beskæftigelse betyder det, at den ikke skal udgøres udelukkende af 'hobbybetonede aktiviteter'. Det skal være 'rigtigt arbejde'. Altså arbejde som er kompetencegivende (jf. Haugen, 2006, VOKS projektet i Møgelkær).

Meningerne er delte om, hvorvidt der skal være flere arbejdspladser med eksempelvis oplæring i køkken og kantinedrift, som nogle kvinder ønsker. Chansen for at få et arbejde efter afsoning er, som alle ved, naturligvis større, hvis man har jobmæssige kompetencer, hvilket også fremgår af rapporten "Levekår blant innsatte" (Friestad & Skog Hansen, 2004).

Når det gælder skolegang er mit indtryk, at de mest udsatte kvinder mangler basale skolekundskaber, hvilket stemmer med fund i fx Friestad & Skog Hansen (2004). Det forekommer relevant at gøre en indsats her, og at man derudover arbejder for, at de kompetencer, som kvinderne opøver i deres jobs formaliseres. Eksempelvis de, som varetager gangkvinde jobs og gerne vil det.

Mange af de jobfunktioner, man kan varetage i fængslerne, kan udføres af ufaglært arbejdskraft. Og for mange af jobbene gælder, at de kan kategoriseres som 'typiske mandejobs'. Nogle er 'typiske kvindejobs'. De kvinder, jeg har talt med i fængslerne, har varetaget funktioner på eksempelvis vaskeri, snedkeri, montage, gartneri/havearbejde, gangkvindejobs og som maler. Nogle har gået i skole. Nogle har, som uddybet, været tilknyttet beskyttet værksted eller lignende. Generelt har jeg ikke hørt megen kritik. Dog synes flere, at nogle af deres jobs har været "ensformige" og "kedelige".

De kvinder, som har haft frigang til uddannelse, har sat stor pris på det. Ligså har de kvinder, som har kunnet varetage eget erhverv inde fra fængslet, sat pris på det. Det drejer sig dog om ganske få.

Man bør prioritere den skolemæssige og uddannelsesmæssige opkvalificering – også når der er mulighed for frigang. De kvinder jeg mødte,

¹²⁰ For en analyse mere specifikt ift. betjentenes betingelser, se også Crawley (2004); Liebling & Price (2001).

særligt i Ringe og i Møgelkær, som gik i skole, var vældig tilfredse med den mulighed og ønskede, at dette kunne intensiveres. Ligeledes har jeg i de lukkede fængsler mødt kvinder, som ønskede sig mulighed for at kunne tage uddannelser via internettet.

Lidt mere om børnene

Bekymring for børnene samt skam og skyld overfor dem dominerer i mange af de fortællinger, jeg hører, fra kvinder med børn. Nogle af kvinderne har en realistisk forestilling om, at de aldrig kommer til at varetage den primære omsorg for deres små børn, som er familieplejeanbrgte. Samtidig er de sorgfulde over, at de har svigtet. Andre af kvinderne er så påvirkede af deres egen marginale livsførelse, at de ikke er i stand til at forholde sig til deres børn i samtalerne med mig, uanset børnenes alder. De beskriver nogle drømme-scenarier om en tilværelse som "familie", men det forekommer ikke realistisk. Nogle har store og voksne børn, hvor temaet kan være, hvordan børnene kan leve med, at deres mor sidder i fængsel. Atter andre ønsker at fortsætte med at varetage omsorgen for deres børn, når de kommer ud, og det forekommer umiddelbart sandsynligt, at de kan det.

Lempeligere orlovsordninger for forældre med forældrekompetence?

Det er en vigtig opgave til stadighed at sikre en relevant mængde samvær mellem kvinder og deres børn. På den ene side må det sikres, at børn ikke bliver brugt som middel til at opnå en frihed, der ikke også centrerer om børnenes interesser, velfærd og trivsel. På den anden side må tilstrækkeligt samvær muliggøres for de kvinder, der er i stand til at vedligeholde og udvikle en sund og relevant relation til deres børn (jf. JURK, 2005). Dette kunne gøres med lempeligere udgangsbestemmelser for disse kvinder (jf. indledningen). Det må selvfølgelig undgås, at børnene atter bliver svigtet af forældre, der ikke er i stand til at opretholde kontinuerlig kontakt. I disse forhold spiller børnenes alder en rolle, hvilket man må tage højde for. Ovenstående betyder, at man ikke skal påbegynde nye samværsordninger mellem små og mindre børn og deres mødre, for hver ny afsoning, hvis det viser sig at være uholdbart. Det indebærer for mange svigt. Omvendt må man vurdere, om det er muligt at støtte de omsorgs- og samværsrelationer, der er frugtbare, således at der opretholdes kontinuerlig kontakt mellem mor og barn under afsoning, når der er en eksisterende tilknytning før afsoningen. I fængslerne har man, som nævnt, forskellige muligheder for at imødekomme behov for samvær mellem børn og

deres forældre. Både små og større børn kan have behov for kontakt med deres forældre.

Forældreskab og børn i fængsel

Som følge af mine observationer i Statsfængslet i Ringe, vil jeg berøre spørgsmålet om børn, som fødes i fængsel og/eller børn, som bor i fængsel med forældre, der har lange domme. Æn kvinde, jeg talte med, havde haft sit barn boende hos sig under afsoning. En anden havde sit ene barn hos sig, mens jeg opholdt mig i fængslet. Begge kvinder var glade for, at børnene boede/havde boet i fængslet:

- Int.: Hvordan var det og have barn her?
- Kvinde: Jeg synes det var dejligt [...]. Altså, jeg synes det, altså jeg tror jeg ville have kedet mig, hvis jeg ikke havde haft hende hos mig.

En anden kvinde beskriver børn som et lyspunkt for alle indsatte på afdelingen. Temaet 'børn i fængsel' er ganske kompliceret, hvilket jeg både så og hørte om. Praktiske, afsoningsmæssige og udviklingspsykologiske udfordringer er tydelige¹²¹. Det synes at være et tema, som man bliver nødt til at revurdere, således at man ikke risikerer urimelige forhold, når det gælder børnenes tarv. Det er som bekendt ganske få børn, der bor i fængslerne sammen med deres forældre. Tallet varierer ifølge Smith og Jakobsen (2010) mellem 2 og 4 pr. år. I Statsfængslet i Ringe har man i flere år fast haft 2 børn boende. Der er lavet en lovændring, som nu gør det muligt for børn op til 3-års alderen at bo med deres forældre i fængsel, hvis forældrene selv kan passe barnet¹²². Jeg har ikke kunnet finde nogen grundige udviklingspsykologiske betragtninger, som retfærdiggør denne ændring (Mathiassen, 2009). Jeg ved ikke, om man ved lovændringen har overvejet, at der kan fødes børn i fængsler, som så kan blive boende, til de er tre år og derefter må adskilles fra forældrene, fordi forældrene har en lang dom¹²³.

Små børn har brug for kontinuitet og tryghed i deres tilværelse og selvfølgelig også i deres første leveår (jf. Bowlby, 1991, 1994; Hart, 2006). Men et lille barn kan også godt knytte sig til andre personer end den biologiske mor og udvikle sig og trives hermed¹²⁴. Hvordan det ser ud fra et forældreperspektiv er

¹²¹ Personlig kommunikation, Bodil Philip, Oktober, 2010.

¹²² Besøgsbekendtgørelsens § 15 og Straffuldbyrddelseslovens § 54, stk. 1.

¹²³ Ved en rundringning til fængslerne tilkendegav flere ansatte, at de ikke vidste, om der var særlige grunde til, at børn nu må bo i fængslerne til de er 3 år (Mathiassen, 2009).

¹²⁴ Se Mathiassen, 1997; Hart, 2006; Smith, 2003, for en uddybning af tilknytnings-teoretiske perspektiver.

en anden sag. Hvis det drejer sig om barnets sunde udvikling, da kan man ikke pr. definition afvise, at et barn kan vokse op andre steder end hos de biologiske forældre. Det skal selvfølgelig vurderes nøje i hvert enkelt tilfælde.

En lovgivning, som gør det muligt for børn at fødes og bo i et fængsel med sine forældre, bør tage højde for det tilfælde, at såfremt forældrene skal afsone en længere dom, så må man tænke langsigtet i forhold til barnets tarv. Når man på forhånd ved, at der skal foregå en adskillelse, da må det være vigtigt at etablere kontakt mellem barnet, forældrene og en kommende pleje-/aflastningsfamilie med det samme med henblik på fornuftig kontaktetablering og gradvis udslusning af barnet.

Det forekommer relevant nøje at vurdere, hvornår adskillelsen mellem barn og forældre er mindst pinefuld for barnet. Er det optimalt, at vente til barnet er 3 år og kan forstå så meget, som tilfældet er med et 3-årigt barn? Eller vil smerten over adskillelsen være for stor? Ønsker man, at børn skal kunne tilbringe deres første år i fængsel for derefter at gennemgå en adskillelse fra sine forældre? Eller ønsker man, at børn med det samme skal etableres i et plejeforhold? Og hvad gør man, når forældrene løslades? Hvordan sikrer man, at der ikke bliver vanskeligheder for barnet, når forældrene løslades? Skal forældrene, uanset hvad barnet ønsker, have mulighed for at overtage den fulde omsorg for barnet?

Der findes megen ekspertise på området om anbragte børn (se fx Egelund & Hestebæk, 2003), og jeg opfordrer til, at man samler de relevante kompetencer og gennemdrøfter denne problemstilling, således at disse ekstreme tilfælde og ekstremt komplicerede tilfælde kan forberedes.

Hersketeknikker, voldslogikker og overlevelsesstrategier

I dette afsnit vil jeg fokusere på mulighedsrum og mangel på samme for de kvinder, som har været udsat for vold af forskellig art gennem deres tilværelse – nogen allerede i barndommen og/eller nogen i deres parforhold. Vold og overgreb i familien og i parforhold har ikke været et særligt fokus i undersøgelsen, men det er et tema, som det ifølge flere undersøgelser er aktuelt at fokusere på, når man er optaget af kvinders behov og afsoningsbetingelser (jf. fx Pollack, 2008; Højdhahl & Størksen, 2009).

Jeg har i interviewene hørt flere historier om kvinders erfaringer med vold i deres tidligere parforhold (udenfor fængslet). Til tider ret grov fysisk vold. Og i sammenhæng hermed også psykologisk vold eller psykologiske overgreb om man vil. Jeg har ikke tal på, hvor mange kvinder der har levet i relationer præget af vold og voldslogikker, men historierne har gjort indtryk. Det har manet til eftertanke. Derfor har jeg valgt at dvæle lidt ved, hvilke konsekvenser

sådanne erfaringer kunne tænkes at have, for de strategier kvinder bruger for at få en så hensigtsmæssig en afsoning som muligt. I analysen som følger, går jeg derfor udover den metodiske tilgang, jeg præsenterer i metodekapitlet. Jeg fortolker og ender et andet sted, end hvis jeg udelukkende blev på det niveau, som kvindernes italesatte perspektiv repræsenterer. Det gælder i øvrigt også de tanker jeg præsenterer om muligheden for 'rene kvindefængsler'. Som jeg redegjorde for i metodekapitlet, er det så op til de kvinder, som måtte deltage i en sådan ændret praksis at vurdere, om de mulighedsrum, som etablerer sig, vil være brugbare og hensigtsmæssige for dem.

En bred voldsforståelse

Vold kan ifølge Askeland et al. (2002), Isdal & Drammann (2003) og Møller (2000) deles op i flere underkategorier og tage sig ud på forskellig måde. Askeland et al. (2002) beskriver både fysisk vold, psykisk vold og seksualiseret vold. Møller (2000) inddrager flere dimensioner i en beskrivelse af voldens former, eksempelvis også strukturel og social vold samt symbolsk vold og magt og verbal vold, for blot at nævne nogle af de voldtyster han omtaler. Når jeg i det følgende vil udfolde temaet om vold lidt, er det ud fra en bred voldsforståelse. Herunder ud fra en forståelse af, at også psykologisk vold, som kan være vanskelig at få øje på, har negative følger. Også mere eller mindre udtalte trusler.

Institutionsbetinget afhængighed

Kvinder bliver placeret i fængsler, hvor mændene er i numerisk overtal. Uanset hvilken afdeling kvinderne bor på, deler de, som vi har set, for hovedpartens vedkommende fællesskab med mænd i større eller mindre udstrækning. Det er betinget af de institutionelle rammer. I og med at kvinderne afsoner således, er de også henvist til de fangefællesskaber, som er præget af det jeg vil kalde 'undertrykkende og udnyttende dynamikker'. Herunder også kønnede og seksualiserende magtspil. Man kan argumentere for, at kvinderne selv 'vælger', om de vil bo på den ene eller den anden form for afdeling. Og at de selv 'vælger' om de vil holde sig helt væk fra fællesskabet.

Jeg mener at have vist, at de valg kvinder træffer, ikke altid er sådanne 'frie valg'. Fx er nogle kvinder henvist til at etablere sig i parforhold for at opnå beskyttelse. Det vil jeg betegne som en 'institutionsbetinget afhængighed af mandlig beskyttelse'.

Positive udgaver af parforholdet

Nogle kvinder italesætter en mere positiv udgave af kvinders afhængighed af mænd. Særligt kvinder, som er i parforhold. Deres afhængighed indbefatter, at

de kan opleve en særlig fortrolighed og tillid i deres parrelationer. Og en fysisk nærhed. Udover disse positive dimensioner ved parforhold for kvinder i et mandsdomineret fængsel, beskytter parforholdet selvfølgelig også dem mod oplevelser, der spænder fra nedgørende tilråb og sexchikane over trusler, vold og andre overgreb. Nogle kvinder beskriver altså, at deres forhold er givende og ligeværdige. Endvidere skal det selvfølgelig understreges, at der også afsoner mænd i danske fængsler, som ikke ønsker at indgå i udnyttende og nedgørende relationer. Lige her er temaet dog de relationsformer, som er assymetriske – såvel par som mere flygtige relationer.

Vold som tabu - og værdighed

Enkelte kvinder er gået i dybden med deres voldserfaringer - både fra tidligere og i fængslet - i samtalerne med mig. Hvis vi følger Leira (2002), er vold tabubelagt. I forlængelse heraf kan man tænke, at flere af de kvinder, som jeg har talt med, der har været udsat for vold, måske ikke har orket at sætte ord på den del af deres erfaringskapital i samtalerne med mig. Det er endvidere ifølge Leira (2000) forbundet med skam at tale om, at man har været i og måske er blevet i en voldelig relation med negative konsekvenser både for sig selv og for børnene i familien.

En kvinde beskrev, at hun havde oplevet fysisk vold og psykisk vold i sit parforhold udenfor fængslet. Når vi talte om hendes holdning til at afsone sammen med mænd, beskrev hun fællesskabet på en forherligende og begejstret måde. Og når en mandlig medfange råbte efter hende, fordi hun skulle gøre noget, så sprang hun op og smed alt hvad hun havde i hænderne. Jeg tænkte lidt over det. Hvorfor var hun ikke kritisk? Der er strukturelle grunde til, at man som fange indordner sig i hierarkier. Men der er måske mere på færde her?

Måske har kvinden i stedet for at problematisere sine tidligere erfaringer brug for at beskrive, at hun faktisk kan håndtere at afsone i fællesskab med mænd? At hun er stærk nok til det? Måske er det en måde, hvorved man kan beskrive sig selv på en værdig måde – positionere sig som værdigt subjekt, når nogle kvinder snarere beskriver hvor godt det er, at afsone sammen med mænd frem for at tale om, hvilke ubehagelige følelser det også kan vække. Netop fordi de tidligere har levet i relationer præget af volds- og overgrebslogikker? Måske er det vigtigt for en værdighedspositionering ikke at fordybe sig i sine ydmygende erfaringer men i stedet at beskrive det, som man kan håndtere. Og enten negligere eller idyllisere det negative som var? Og måske er det mere attraktivt for nogen kvinder, at blive positioneret og set som sådanne kvinder, der afsone i fællesskab med mænd, end at risikere at blive identificeret som og måske endda føle sig udstillet som 'svage og særligt udsatte'?

Jeg mener, det er nødvendigt at medtænke, at disse dynamikker også er mulige, og at jeg ikke har hørt alt, hvad der er at fortælle om dette tema.

Vold som dynamisk proces?

En af de kvinder, som fortalte mig om sine voldserfaringer, sagde på den ene side, at hun selvfølgelig "ikke ville acceptere at det skete igen", men at hun på den anden side "også selv havde en andel i det".

Askeland et al. (2002, s. 75) forklarer, at nogle kvinder påtager sig de beskyldninger, manden kommer med om, at de selv er ansvarlige for og skyld i, at han bruger vold overfor dem. De oplever derigennem at have mere kontrol over situationen, - at kunne styre den. Da jeg talte med kvinden, som jeg citerer lige her ovenfor, var hun fortsat i forholdet til den mand, som havde slået hende. De afsonede dog ikke længere samme sted. Hun fremstillede episoden således, at hun havde fortiet noget for ham og derfor kunne hun godt forstå, at han havde slået hende. Hun mente, at det var forkert af hende, hvad hun havde gjort. Hvis hun undlod at gøre det igen, så var sandsynligheden stor for, at han ikke ville slå mere.

Hvis vi følger Eva Lundgren (2004), så kan man forstå vold i et parforhold som en aktiv og dynamisk proces. Og volden bliver efterhånden 'normaliseret' for begge parter. Ifølge Lene Johannesen, som er sekretariatschef i Lokk, og som refererer til Eva Lundgren¹²⁵, er den mest hyppige strategi, at der veksles mellem ømhed og vold eller trusler. I parforhold, som også er præget af, at manden overvåger og kontrollerer kvinden, bliver kvinden særligt afhængig af manden, beskriver Johannesen, fordi han både trøster og giver omsorg. Det betyder, at kvinden i en sådan relation efterhånden ikke er i stand til at skelne mellem vold og kærlighed. En kvinde som har sådanne erfaringer i sin erfaringskapital får efterhånden installeret et svagt selvværd eller måske forsvinder det efterhånden helt. Det kan ikke udelukkes, at nogle af de kvinder, jeg har talt med, har levet i lignende dynamikker. Ovenstående kvinde syntes at gøre det fortsat.

Min hensigt med dette er ikke, at alle kvinder skal forstås som voldsudsatte, og at alle parforhold skal forstås som præget af vold. Men når tabu, som Leira (2002) skriver, følger i kølvandet af brugen af vold, italesætter man ikke nødvendigvis sine erfaringer med vold. Og slet ikke ved sin indsættelse i et fængsel med de beskrevne forvirringer og krisereaktioner, som indsættelsen afstedkommer for nogen.

¹²⁵ I bladet Stof, nr. 15, www.stofbladet.dk.

Vold og skam

En anden kvinde beskriver, at hendes eksmand har brugt vold, men hun har ikke overvejet, om hans brug af vold evt. kunne gå ud over deres fælles børn. Hun har forladt denne mand, men hun har ikke fået nogen form for professionel hjælp. Det, at kvinden tilsyneladende ikke har overvejet børnenes situation, når de har samvær med deres far, samt at hun ikke har fortalt nogen mennesker om volden, taler ind i det fortolkningsforsøg, at det er for smertefuldt og for skamfuldt at erkende, at både hun selv og børnene har lidt under volden? Skam nedbryder selvfølelsen, som Askeland et al. (2002) beskriver. Og måske bidrager en svigtende selvfølelse til vedligeholdelsen af en defensiv dynamik for kvinden? Måske har det været nødvendigt at bagatellisere børnenes udsathed, som hun reelt ikke kan gøre ret meget ved, fordi hun er i fængsel? Ikke fordi hun 'er' ligeglad, men fordi hun føler sig handlingslammet.

At fængsling kan aktivere traumatiske hændelser

Fængslingen kan for nogen aktivere minder om traumatiske hændelser i form af flashbacks. Pollack (2008, s. 20) skriver:

Being imprisoned often activates flashbacks and other effects of abuse since the carceral environment is reminiscent of abuse dynamics, such as powerlessness, extreme power imbalance and unpredictability

Man bør etablere strukturer, der støtter fangerne i en livsførelse, der ikke indbefatter urimelige "under- og overordningsrelationer" og modvirker, at de yder forskellige tjenester for at få beskyttelse. Herudover at man bistår kvinder, der for at håndtere traumer bruger håndteringsstrategier som: "Dissociation, anger and selfharm while imprisoned to deal with feelings and memories associated with abuse" (Pollack, 2008, s. 20). Pollack (2008) skriver, at traumer også er forbundet med brug af stoffer og alkohol, som spiller en rolle i kriminaliseringen af kvinder. Hvilket vi også har set her. Dette understreger, at der skal gøres en indsats for at afhjælpe sådanne lidelser og vanskeligheder.

Langvarig udsættelse for fysisk voldelige og/eller seksuelle overgreb er traumatisk og flere kvinder med den erfaringskapital vil have problemer med PTSD (jf. Pollack, 2008). Askeland et al. (2002) giver endvidere et eksempel på, at en kvinde, som har levet i voldelige relationer, har lært at overhøre indre signaler på angst og ubehag. Det vil sige, at hun ikke reagerer i samme grad, som hun burde, på sin egen besked til sig selv om, at noget er galt. Derfor kan hun ikke vurdere sin situation og beskytte sig selv. Med en anden teoretisk tilgang kunne man sige, at hun har lært strategier for at håndtere sådanne

voldslogikker, og den tillærte håndteringsstrategi kan følge hende videre i livet. Det vil sige, at det kan blive en del af den måde den pågældende møder nye og andre udfordringer på i den videre livsførelse.

Også derfor er det nødvendigt nøje at overveje, hvilke institutionelle rammer og dermed (potentielle) samværsformer, man i straffuldbyrdelsen vil sætte for kvinderne. Det er ikke altid muligt, at foretage en for sig selv hensigtsmæssig vurdering af en relation, hvis man har traumatiske erfaringer som beskrevet med sig i sin erfaringskapital. Det betyder ikke, at man skal underkende kvinders udsagn. Det betyder, at man skal medtænke, at der kan være helt forståelige grunde til, at nogle udsatte og traumatiserede kvinder, som her beskrevet, ikke giver udtryk for, at de hellere ville undvære det sociale samvær som de tilbydes i fængslernes blandede afsoningsformer. Endvidere, at de ikke nødvendigvis har givet udtryk for centrale behov og interesser.

En anden side af sagen er, at nogle kvinder har levet så længe og så meget i relationer præget af vold, at de forveksler rædsel og usikkerhed med spænding og forelskelse. Askeland et al. (2002) forklarer, at jo tidligere og jo længere man har levet med vold, og jo færre ikke-voldelige relationer man har erfaret, jo mere 'normalt' bliver det, at leve i voldelige relationer¹²⁶. Og dermed noget man ikke protesterer imod. Tværtimod kan almindelige former for kærlighed og gensidighed være kedelig og ikke-spændende. Ej heller mennesker med sådanne erfaringer vil nødvendigvis protestere over det, jeg i denne argumentation forstår som udnyttende og voldelige relationsformer.

Respektfuld straffuldbyrdelse?

Jeg har tidligt i rapporten argumenteret for, at man i sit kvindesyn ikke skal 'offergøre' kvinden. Det står til troende. Men i planlægningen af straffuldbyrdelsen finder jeg det nødvendigt, at man minimerer den institutionelle organisering, som understøtter nævnte voldslogikker i bred forstand. Noget tyder på, at fængselsinstitutionen kan lægge op til, at man i visse situationer organiserer sig efter ret patriarkalske normer. Men sådan behøver det vel ikke at være?

Under de nuværende institutionelle strukturer trækker kvinder sig ikke nødvendigvis væk fra samværsformer, der for mig at se har en uværdig og i nogle tilfælde decideret overgribende dynamik. I et fængsel er der objektive betingelser, som vi har set, der for flere kvinders vedkommende gør, at nogle kvinder kan være nødsaget til at leve i psykisk voldelige, nedgørende og (seksuelt) udnyttende relationer. Også her skal det selvfølgelig *igen understreges*, at der også afsoner kvinder i fængslerne, som ikke har disse vanskeligheder.

¹²⁶ Jf. forståelsen af vold som dynamisk proces, som den her er berørt i afsnittet af samme navn.

Kvinder, som af forskellige grunde slet ikke bliver tilråbt eller som faktisk er ret ligeglade. Men min vurdering er, at de er i mindretal. Jeg argumenterer for, at det tages alvorligt, at frihedsberøvelse sætter nogle særlige institutionelle rammer, der igen muliggør nogle sociale dynamikker og omgangsformer, som er uhensigtsmæssige og uacceptable.

Direktoratet for Kriminalforsorgen skal som ansvarlig for straffuldbyrdelsen tage stilling til, om man skal forsøge at imødekomme de behov, som samtlige kvinder har. Eller om man skal prioritere og vælge således, at de, som siger de er godt tilfredse og vitterligt kan håndtere afsoningen, som den ser ud i dag, må indordne sig under en anden afsoningsform, fordi hovedparten skal tilbydes andre betingelser. Det vender jeg tilbage til. Her taler jeg kvindernes sag. Men det er helt relevant, at de mænd, der her er tale om, får mulighed for at etablere andre omgangsformer end de her beskrevne¹²⁷.

Som jeg skrev indledningsvist, beskrev en kvinde fra Norge for mig, hvordan hun ikke som sådan 'havde noget imod' at afsone sammen med mænd. Men det gav hende en god ro ikke at gøre det. Måske vil nogle af hendes danske medfanger kunne sige det samme, hvis de havde prøvet samme betingelser?

Nødvendigt med et spektrum af tilbud til forskellige kvinder

Jeg ønsker ikke hermed at positionere kvinderne som ofre uden handlekraft. Det gælder generelt i denne rapport. Og jeg anerkender, at der er kvinder, som ikke vil være enige i det jeg her skriver. Men jeg mener der er brug for, at Direktoratet for Kriminalforsorgen prioriterer tilbud for kvinder. Tilbud som tager kvinders integritet og personlige erfaringskapital alvorligt. Herunder eventuelle erfaringer med vold og overgreb (jf. Pollack & Brezina, 2006; Bloom & Covington, 1999), således, at alle kvinder får mulighed for at få hjælp, hvis de har brug for det. Jeg mener, man skal gå proaktivt til værks og vise alle kvinder med behov, hvilke positive mulighedsrum der eksisterer for dem.

Som bekendt er der i fængslerne tilbud om forskellige kognitive programmer (jf. de forskellige indledninger til de respektive kapitler). Pollack & Brezina (2006) kommer med den relevante kommentar til programmer funderet på et kognitivt grundlag, at disse programmer fokuserer på, at kvindernes måde at tænke på skal restruktureres, fordi det vil være vejen til at forhindre en gentagelse af kriminelle handlinger. Man taler blandt andet om, at mennesker, som begår kriminalitet, har 'tænkefejl' (jf. Ross & Fabiano, 1984; Andrews & Bonta, 1998). Pollack & Brezina (2006) anfører, at faktorer som traumer, klasse og køn mv. og disses indflydelse på kvindernes liv ikke inkluderes i

¹²⁷ ATV – Alternativ til Vold i Oslo har udviklet programmer, som skal bistå fanger i at ophøre med at anvende vold (Jf. Isdal, 2006; Friestad, 2005).

programmerne som relevante i forhold til den kriminelle adfærd (se også Kendall, 2002). Som konsekvens, er argumentet, vil kvinder med overgrebshistorier i disse interventionsformer kunne blive bekræftet i deres - i forvejen - lave selvfølelse. Og i følelsen af selv at være ansvarlige for de overgreb, som de har været udsat for (Pollack & Brezina, 2006, p. 121). I forlængelse heraf anbefales:

Women in prison should be offered counselling services to deal with the impact of childhood abuse, traumatic experiences such as rape and domestic violence [...], and the relationship between trauma and substance abuse [...].

Pladsen her er ikke til at gå endnu længere i en drøftelse af, hvordan tidligere overgrebserfaringer hænger sammen med kvinders eventuelle brug af narkotika eller andre rusmidler. Ej heller til at drøfte hvordan overgreb iøvrigt influerer på et menneskes livsførelse. De fleste vil nok kunne blive enige om, at nogle erfaringer kan være så smertefulde, at bedøvelse via stofmisbrug er en forståelig håndteringsstrategi, omend den fører lidelse og uværdig livsførelse med sig, hvilket også er beskrevet af Pollack (2008).

Den levede virkelighed kan være for barsk at se i øjenene.

Flere af de ovenstående referencer er hentet fra Canada, hvor forholdene er anderledes end i Danmark. Blandt andet afsoner kvinder i Canada ikke på blandede afdelinger, fordi man ikke vil udsætte dem for potentielle overgreb fra mandlige medfanger¹²⁸. Imidlertid findes, som jeg har nævnt løbende i rapporten, et akkrediteret program særligt for kvinder, VINN¹²⁹ (se bilag). Når jeg nævner dette skyldes det, at programmet synes at kunne honorere nogle af de behov, som eksisterer – også for de kvinder i fængslerne, som ikke nødvendigvis er stærkt marginaliserede og udsatte (Høj Dahl & Størksen, 2009). På flere måder synes det mere målrettet kvinder end de kognitive programmer, som også tilbydes kvinder.

Indtil videre er det udelukkende i Anstalten ved Herstedvester, at man i Danmark har erfaringer med at bruge VINN. Som beskrevet i kapitlet er erfaringerne positive. Jeg har modtaget et brev fra en kvinde, der har deltaget i forløbet, ledet af en psykolog og en socialrådgiver ansat i Anstalten ved Herstedvester. Jeg vedlægger, som bilag, brevet i sin fulde ordlyd og beder læseren om at læse kvindens beskrivelse. Her vil jeg bringe et illustrerende uddrag:

¹²⁸ Personlig kommunikation pr. e-mail. Shoshana Pollack, 2010.

¹²⁹ For en uddybende beskrivelse se bilag 'Kvindes erfaringer med Styrk og Vinn'.

Efter min mening er det noget, som alle kvinder skulle deltage i. [...]. Programmet har gjort, at jeg ser lysere på fremtiden, end jeg gjorde før. [...]. I mappen, man fik, var der nogle tegninger, hvortil jeg har skrevet, den måde jeg så tegningen på. [...]. Har jeg det skidt i en periode og synes, at hele verden er imod mig, så tager jeg mappen frem [...] og prøver at finde ud af, hvordan jeg kan løse denne situation bedst muligt. (Uddrag fra brev, anonym kvinde)¹³⁰.

Kvinden ønsker, at tilbudet skal fortsætte og at andre skal få mulighed for, at profitere af programmet.

Hos Clean Break, et teater og uddannelsessted i London, både for kvinder der er fængslede og for kvinder, som er løsladt, arbejder man systematisk med teater for at udvikle kvindernes personlige, sociale, kunstneriske og professionelle færdigheder. Ligeledes inddrages læsning og skrivning af poesi og selvbiografiske tekster. Begge dele synes at være en hjælp for kvinderne, hvilket er oplagt at lade sig inspirere af¹³¹.

At ville være i fred

Hver enkelt institution har sine særlige forhold og betingelser, som rapportens perspektiver og anbefalinger skal tænkes ind i. En af de kvinder, som jeg har citeret i rapporten, ønsker ikke mere involvering i dagligdagen. Hun er omkring de halvtreds og vil passe sig selv. Hun begrundet sit ønske med, at hun er et sted i livet, hvor hun blot vil afsone ud fra sine egne mål. Og hun vil kun modtage den hjælp, der giver mening for hende. Ellers klarer hun sig, til hun bliver løsladt. Kvinden bruger ikke nogen former for stoffer. Den version af kvinders behov i fængsler findes altså også.

¹³⁰ Se bilag 'Kvindes erfaringer med Styrk og Vinn'.

¹³¹ www.cleanbreak.org.uk.

Kapitel 9

Afslutning

Vi har nu via udvalgte synspunkter og oplevelser fra kvinder i de fire fængsler suppleret med information og fakta fra ansatte og ledelserne på de respektive steder set, hvordan udfordringer kan tage sig ud og opleves for kvinder i danske fængsler i årene 2007-2010. Med særligt fokus på afsoning hvor mænd og kvinder afsoner sammen – eller hver for sig. Der findes ikke et enkelt svar på, hvordan man løser de skitserede udfordringer mest optimalt.

Rapporten har primært været beskrivende. Enkelte steder er der inkluderet erfaringer fra Norge, Sverige og Canada. Henholdsvis via litteratur og personlige kontakter. Undervejs har jeg via inddragelse af andres forskning drøftet og perspektiveret udsagn og analyse med en lidt anden kurs end den, som majoriteten af kvinder er slået ind på i interviewene. Jeg planlægger i senere artikler at gå mere i dybden med enkelt tematikker og med en mere analyserende tilgang. Jeg skal nu som afslutning på rapporten løfte blikket lidt.

Vi har set, at der i flere af de præsenterede kvindefællesskaber er etableret en hierarkisk struktur. Her kan det være krævende for deltagerne at finde en plads i hierarkiet for at undgå marginalisering eller eksklusion.

Man kan sige, at den hierarkisering på sæt og vis afspejler den hierarkisering, selve institutionen 'Fængsel' repræsenterer. Der er med andre ord nok i mindst lige så høj grad tale om institutionskanaliserede eller -betingede forholdemåder blandt kvinderne, som der er tale om særlige 'kvindelige' eller 'personlige' grunde og årsager (Mathiassen, 2004). Gruppen af kvinder er mangfoldig, og de sociale strukturer og samværsformer muliggøres og struktureres i høj grad af den institution, de afsoner i. Den tilbøjelighed, der kan være til at bruge kvinders køn som årsagsforklaring på, at de sociale samværsformer er, som de er, mener jeg med andre ord, er u hensigtsmæssigt reduktionistisk. Og det samme gælder iøvrigt mænd.

Kvinderne og deres samværsformer 'svarer' i udpræget grad på de strukturelle udfordringer, som møder dem under deres afsoning.

Når det så er sagt, argumenterer jeg samtidig for, at man i Danmark fortsætter den tendens, jeg ser igang rundt omkring, nemlig at have øje for fængslede kvindernes personlige integritet og deres behov. Behov, der for en dels vedkommende må forstås i sammenhæng med en historie med svigt, overgreb, vold og dårlige sociale levevilkår. De kvinder skal have hjælp, sådan som jeg har skitseret ovenfor.

Er et 'rent kvindefængsel' en mulighed?

Rapporten anbefaler, at Direktoratet for Kriminalforsorgen udvikler en mere klar politik på området, der vedrører kvinders afsoningsforhold. Jeg mener, man må udvikle en tydelig kønspolitik på området. Jeg har undervejs på forskellig vis tematiseret, at et kvindefængsel kan være en mulighed som alternativ til den nuværende struktur, hvor kvinder anbringes i fire forskellige fængsler og flere steder selv kan 'vælge', om de vil afsone i fællesskab med mænd eller på afdelinger, hvor mandlige fanger ikke har adgang. Rapportens tematisering 'kvindefængsel som mulighed', skal forstås på baggrund af, at alle fængsler på forskellig måde illustrerer den kendte pointe: Kvinder er i mindretal, og der er løbende eksempler på, at kvinders behov i helt bred forstand er vanskelige at imødekomme. Ligesom det er vanskeligt at varetage kvinders interesser på en tilstrækkelig god måde under de eksisterende forhold. I flere fængsler har man forsøgt at lave ekstra skærmede forhold for kvinder, stadig med adgang til fællesskab med mænd. Der er også overvejelser om at oprette en helt afsondret afdeling for kvinder uden adgang til fællesskab med mænd¹³². Der er ingen lette løsninger på de udfordringer, som med varieret styrke og indhold viser sig i fængslerne, når det gælder kvinders afsoning i danske fængsler. Hverken i relation til de udfordringer kvinderne møder i deres afsoning som helhed eller i relation til de udfordringer kvinderne møder i fællesskaber med andre kvinder eller med mænd. Derfor afslutter jeg heller ikke med entydige anbefalinger.

Når det er sagt, så tyder flere af fundene i rapporten på, at en del af kvinderne, som jeg har talt med, kunne få mere ro, hvis man samlede dem i en institution, som mere målrettet varetog deres interesser. Hvorfor så ikke bare uden videre anbefale at man etablerer en afdeling i hvert fængsel, kun for kvinder? Og uden adgang til fællesskab med mænd?

Der er flere grunde, sådan som det er fremgået løbende gennem kapitlerne i rapporten. Helt overordnet vil etablering af et regi kun for kvinder kunne understrege, at kvindefællesskaber har værdi i egen ret og at man ønsker at bistå og udvikle det med udgangspunkt i ressourcer og mulighedsrum. Det bliver med andre ord ikke kun et spørgsmål om at 'skærme' særligt udsatte kvinder, som ikke kan håndtere det primære tilbud. Det bliver en helt ny tilgang, hvor det, man gør, er, at afsone samme med andre kvinder. Ikke som second-best alternativ til kønsblandet afsoning. Men fordi kvindefællesskaber indeholder muligheder, og fordi det ikke er rimeligt, at kvinder ret konstant skal forholde sig til de skitserede udfordringer. Det er heller ikke rimeligt, at kvinderne igennem den fælles afsoning skal konfronteres med et menneskesyn, hvor 'den stærke overlever bedst', for nu at sige det lidt skarpt. Også selvom det for

¹³² Jf. kapitlet om Statsfængslet ved Horserød.

nogens vedkommende har været den livsførelse, de har haft indtil videre, for at overleve. Og som de mestrer! Måske ville det være hensigtsmæssigt med en pause?

Det er klart, at nogle kvinder ikke ønsker det, hvis det bliver spurgt. Det er også klart, at nogle kvinder vil bifalde det, fordi de dybest set ikke ønsker at blive udfordret i samvær med mænd og mere maskuline og kontante omgangsformer. Men der er også kvinder, som vil mene, at det er en 'straf i straffen', hvis man fratager dem muligheden for samvær med mandlige fanger.

Det næste spørgsmål må så blive: Jamen kvinderne har jo fortalt om, at der også er udfordringer i deres fællesskab? Det løses jo ikke og måske bliver det værre? For mig at se, er det et argument som skal tages alvorligt, men ansatser til løsning af sådanne udfordringer er præsenteret løbende i rapporten. Lad mig uddybe:

Jeg anbefaler, at man generelt forsøger at tage hensyn til, at personer med nogenlunde samme behov også afsoner sammen. Hvis man samler kvinderne i et eller et par kvindefængsler, kan der blive mulighed for både at etablere fællesskaber i en gruppe af kvinder med nogenlunde samme behov. Og det bliver muligt at etablere fællesskaber på tværs af forskellige behov. Således at man ikke blot differentierer efter hvem der synes at 'have ressourcer' og hvem der synes at 'være svage'. Men så man lader varierende erfaringskapital berige hinanden. Men den nævnte mulighed for opdeling. Den fysiske indretning af afdelinger kan lade sig inspirere af Anstalten ved Herstedvesters kvindeafdeling, hvor de kvindelige fanger har mulighed for at flytte til den anden ende af afdelingen, hvis det er nødvendigt.

I relation til det sociale liv på en kvindefængselsafdeling skal tidsperspektivet også medtænkes. Når kvinder sidder på nogenlunde lige lange domme, da giver det mulighed for at opbygge en anden grad af fællesskab og flere mere fortrolige relationer.

Personaleinvolvering

Som jeg har argumenteret for hele vejen igennem rapporten er det nødvendigt, at personale er mere involveret i kvinders afsoning og dagligliv i fængslet, end det er tilfældet i dag. Jeg har beskrevet de ændringer, som er i gang. Realiseringen af de muligheder, jeg skitserer, hvis man tænker i et 'rent kvindefængsel' er afhængig af, at man har ansat personale, som har ansvar for både at igangsætte, planlægge og strukturere aktiviteter for kvinderne. Både for at skabe mere indhold i hverdagen og for at kvinderne får hjælp til at etablere et fælles tredje i gruppen, så de har noget positivt og virksomt at samles om. Endvidere til at bistå med kontinuerlig konfliktløsning. Hermed flyttes fokus fra negative sociale dynamikker og livsførelse i det hele taget til et mere

fremadrettet indhold. Der findes allerede, som beskrevet, virksomme arrangementer i de forskellige fængsler. Dette arbejde kan inspirere og videreføres i en anden struktur.

Personalet skal involvere sig i og bistå fællesskabet således, at kvinder med ganske forskellig erfaringskapital kan blive en ressource for hinanden frem for at blive restriktive betingelser for hinanden. Og bremse de udnyttende relationer, som også kan findes her.

Personale, såvel civilt som uniformeret, er som beskrevet løbende helt centrale. Som allerede indledningsvist klargjort, skal personale uddannes i, hvilke behov og erfaringer kvinder kommer med, når de afsønes. Her mener jeg, det er oplagt med undervisning i blandt andet i de temaer, som har været berørt i rapporten her. Endvidere mener jeg, at man i undervisningen skal være tydelig i sin præsentation af hvilket menneskesyn og hvilket kvindesyn, der skal praktiseres i Dansk Kriminalforsorg. Kvinder skal behandles på en værdig og anstændig måde – uanset hvilken livsførelse de har haft og/eller har, når de afsønes. Negative kønsstereotyper skal ikke accepteres, men det er vigtigt at personalet anerkender, at der på centrale områder er forskel på, hvilke behov kvindelige og mandlige fanger har og på, hvilken risiko de udgør. Det er centralt, at personalet har interesse i at arbejde med kvinder og man skal være opmærksom på kønsfordelingen blandt betjentene, der er på vagt. Personalet skal kontinuerligt uddannes og superviseres eller rådgives på anden måde.

Jeg har løbende argumenteret for, at alle kvinder, der har behov, skal have mulighed for støtte og bistand. I rapporten har jeg trukket nogle eksempler frem. Nedenfor følger nogle af temaerne:

- Kvinder, som ønsker at komme ud af deres misbrug. Her findes adskillige tilbud. Der er i alle fængslerne allerede et vigtigt fokus på og en indsats i forhold til kvinder med misbrug, hvilket med fordel kan fortsættes. Dog må man overveje, om ikke det kunne være en fordel med en lægekonsulent i kriminalforsorgen, der har særlig grundigt forstand på misbrug. En konsulent som enhederne kan trække på, således at de ikke kan være henvist til at bruge praktiserende læger, der ikke har nogen særlig forstand på misbrug.
- Kvinder, som for at opnå beskyttelse, etablerer sig i parforhold, som er asymmetriske.
- Kvinder som i deres erfaringskapital har vold og overgreb og som har lært sig, hvordan man kan begå sig i udnyttende og voldelige sammenhænge.
- Kvinder som har forskellige psykologiske reaktioner på at være fængslede og ikke kunne overskue tanken og hvad der sker i

tilværelsen udenfor. Depression, søvnløshed, koncentrationsbesvær osv.

- Kvinder som har børn og som har brug for hjælp til at håndtere både vedligeholdelse af kontakt til børnene men som også har brug for hjælp til at håndtere skyld og skam over at have svigtet.
- Kvinder som selv bruger vold.
- Kvinder, som synes at kunne klare sig selv, men som går med store vanskeligheder, som de ikke søger og/eller får hjælp til at håndtere.
- Helt unge kvinder, for hvem både det at have begået kriminalitet og det at være fængslet opleves skræmmende og underminerer håb om en mulig fremtid efter fængslingen.

I en mere tæt kontakt mellem personale og fængslede kvinder er jævnlige og opsøgende kontakter vigtige, så stress, uro og forstyrrende tanker ikke tager overhånd. Interventionsformer, som er særligt målrettede kvinder, må tages i anvendelse¹³³. Kvinder skal have mulighed for at benytte behandlingstilbud, som ikke er en del af straffuldbyrdelsen. Fængslet, som institution, modarbejder for mange, som vi har set, nærhed. Det anbefales her, at man tager denne erfaring alvorligt og aktivt arbejder for at minimere den eksistentielle ensomhed, som plager mange, når dørene låses. Kontrol er ikke kongevejen hertil. Det er snarere involverede og involverende personlige møder mellem mennesker. Det kræver den førnævnte involvering fra personalet, som både skal rette sig imod relationen til den enkelte kvinde. Men som også skal fokusere på etableringen af de ovenfor tematiserede aktiviteter i ambitionen om at skabe et fælles tredje i gruppen af kvinder. Her er der både brug for civilt og uniformeret personale. Derudover anbefales, at man forbereder ankomsten af nye kvinder i den eksisterende gruppe af kvinder. Og at man taler med den nyankomne om, hvad der venter. Det kan lette inklusionen i fællesskabet og eventuelt minimere risikoen for eksklusion.

Der vil være den ulempe for nogle kvinder, hvis man opretter 'rene kvindefængsler', at det bliver vanskeligere at opretholde kontakten til familien, idet den fysiske placering ikke vil kunne honorere et nærhedsprincip i samme grad som de fire fængsler gør nu. I den forbindelse vil jeg gentage opfordringen til generelt at muliggøre lempeligere udgangsordninger og ligeledes brug af fodlænke, når risikoniveauet er lavt.

¹³³ Jf. tidligere og bilag vedrørende VINN og Styrk og Vinn.

Fysiske rum til fortrolighed

Arkitekturen og indretningen i fængslerne har stor betydning for, hvordan kvinderne kan leve deres dagligliv her. Arkitektur kan både medvirke til og modvirke fortrolighed. Jo højere grad af indbygget mulighed for konkret overvågning den arkitektoniske planlægning giver (jf. Foucault, 2002), jo mere skal man være opmærksom på, at der findes rum, hvor kvinderne kan tale uforstyrret med deres kontaktpersoner og føre private samtaler. Derfor anbefales, at man sørger for rum til fortrolighed. Når der skal gives vigtig information, når der skal overbringes sørgelige budskaber, når der skal føres private telefonsamtaler, og når der skal være en særlig kontakt mellem kvinderne og personalet. Alt skal ikke foregå i potentiel fysisk overvågelse af alle. Vi har set, at man er opmærksom på det rundt omkring, eksempelvis med mulighed for at ringe på den enkelte celle eller med indretning af særlige samtalerum, hvor der kan gives private og personlige meddelelser og føres samtaler. Den praksis bør fortsætte og inspirere til efterfølgelse.

Afdelinger kun for kvinder i kønsblandede fængsler

Ovenfor har jeg præsenteret muligheden for at etablere et rent kvindefængsel. Jeg vil nu berøre en knap så radikal ændring af de aktuelle strukturer, nemlig muligheden for at etablere afsondrede eller skærmede kvindeafdelinger i de enkelte fængsler. Det gør jeg, fordi det i nogle fængsler er tematiseret, om man skulle etablere afdelinger for særligt udsatte kvinder udenfor fængslets fællesskabsområde. En kvindefængselsafdeling, som kunne honorere en større del af de kvinders behov, der synes 'særligt udsatte'. Og hvor der ikke var fællesskab med det øvrige fængsels afsonere. Etablering af en kvindefængselsafdeling uden mulighed for brug af de kønsblandede fællesområder og faciliteter er tematiseret for at beskytte kvinder for mænds overgreb/udnyttelse.

Jeg har på forskellige tidspunkter i projektets forløb været i dialog med såvel ledere som ansatte i de forskellige fængsler. Løsningen med kvindeafdelinger helt uden kontakt til det øvrige fængsel er efter min mening ikke uproblematisk. De mere overordnede kritiske overvejelser har jeg præsenteret ovenfor. Løsningen om at anbringe de kvinder man vurderer som 'særligt udsatte' og så kvinder, som under alle omstændigheder ønsker at afsone her, skal, så vidt jeg kan se, mindst vurderes i forhold til:

- om det er muligt at tilbyde kvinderne såvel relevante fritidsaktiviteter som job muligheder med videre, som er nødvendige.
- om antallet af kvinder, der anbringes her, er stort nok til at undgå 'isolationslignende' forhold.

- om der medfølger personaleressourcer i passende omfang og af relevant karakter, sådan som det er beskrevet ovenfor.
- om de kvinder som anbringes her vil kunne opleve det som overdrevent formynderi, hvis ikke alle fængslets kvinder skal afsone her.
- om de kvinder, som eventuelt afsoner udenfor de skærmede afdelinger, kan risikere at opleve et øget pres, nu hvor de er endnu færre. Hvordan vil deres vilkår være, når de kvinder, som er allermest udsatte, ikke længere er der? Hvordan bliver så de tilbageværende kvinders status i hierarkiet?
- Er det rimeligt, at nogen skal afsone på en afdeling helt afsondret fra fællesskabet, mens andre kvinder får valget? Det kan medføre en uhensigtsmæssig og negative andetgørelse – en negativ forskelsbehandling.

Hvis Direktoratet for Kriminalforsorgen beslutter, at opretholde den struktur, hvor kvinder kan afsone i de aktuelle fire fængsler, da må det bero på konkrete vurderinger i relation til de enkelte institutioner, hvordan en specifik udformning af en kvindefdeling skal se ud. Men jeg mener, det må vurderes nøje i forhold til evt. fordele ved at bryde den eksisterende struktur op og samle kvinderne i egne fængsler. De øvrige anbefalinger om personaleinvolvering, uddannelse og tilbud til kvinder gælder også, hvis man etablerer kvindefdelinger i relation til de eksisterende fængsler.

Det er tydeliggjort på ganske mange måder, at kvinders status som (potentielt) sexobjekt forstærkes i kønsblandede fængsler. Det er nødvendigt, at man etablerer tilbud, hvor de kvinder, som har behov for det, kan tale om deres frygt for og erfaring med at blive/være udsat for overgreb. Også hvis der er tale om prostitution og seksuelle (mod)tydelser. De tilbud bør suppleres med krav til mænd om at benytte et værdigt kvindesyn, et værdigt menneskesyn og værdige adfærdsformer. Herudover mener jeg, at man til stadighed skal være bevidst om, hvordan man italesætter henholdsvis mænd og kvinder. Med en prioritering af værdig omtale og annullering af nedværdigende, infantiliserende og stereotyp omtale. Hvis de blandede afsoningsformer opretholdes kan man etablere grupper, hvor man under strukturerede former bevidst arbejder med hvordan kvinder og mænd etablerer værdige omgangsformer og relationer. Kvinder med vold og overgreb i deres erfaringskapital skal have hjælp.

Parforhold

Hvis man bibeholder muligheden for, at kvinder og mænd skal afsone sammen, så *anbefales* det, at man til stadighed overvejer, hvordan man kan støtte de

parforholdsrelationer, som etablerer sig. Ikke udelukkende med regulering og retningslinjer, men også således at kvinder har steder, hvor de kan drøfte udfordringer og eventuelle udnyttende relationer, som man ikke umiddelbart kan få øje på. Og som de måske også selv har vanskeligt ved at (turde) sætte ord på. Dette kan sagtens indtænkes i de allerede præsenterede anbefalinger af interventionsformer, særligt målrettet kvinder. Derudover kan man udvikle en praksis, så man mere systematisk afsøger, om de pågældende har volds- og eller andre overgrebs erfaringer i deres erfaringskapital, og hvordan man kan sikre dem tilbud om hjælp og/eller behandling.

Hvis man beslutter at adskille mænd og kvinder fuldstændigt, da må der blive tale om en slags 'overgangsordning' for de par, som har etableret sig. Samlet set har jeg truffet ca. otte par, der havde etableret sig under afsoning og som af kvinderne blev beskrevet som langvarige og stabile. Det gav kvinderne et positivt indhold, og dermed en mere meningsfuld afsoning. For nogen har det flyttet fokus fra det, nogen professionelle ville mene, var deres egne interesser i forhold til det videre livsforløb. Eksempelvis de kvinder, som ikke ønskede løsladelse, før deres mand kunne komme ud. For andre har det været vanskeligt, når forholdet ikke gik så godt. Hvordan skulle man håndtere en skilsmisse og fortsat forblive i samme fængsel? Men der er tale om ganske få, som jeg har hørt have den slags udfordringer.

Hvis man adskiller kvinder og mænd fuldstændigt enten under de nuværende rammer eller ved at etablere et kvindefængsel, så kan man organisere samvær og besøg under ledsagelse af personale, så mænd og kvinder kan have kontakt under rimelige former. Hvis man ønsker at prioritere det med ressourcer.

Det er som nævnt flere gange en kraftig indgriben i et menneskers tilværelse, at man udover de øvrige skadevirkninger ved fængslingen, også fratager dem muligheden for at etablere kærlighedsrelationer til det køn, de foretrækker. Hvilket i øvrigt gælder for mænd i 'rene mandefængsler'. Dog mener jeg, uanset hvordan man vender og drejer det, at så gælder den 'normale' forestilling om at seksuelle forhold er frivillige og at parforhold er symetriske langt fra altid i et fængsel. Alligevel skal man selvfølgelig tage stilling til, om man vil tage den konsekvens. Eller anser man det for u hensigtsmæssigt formynderi og en yderligere straf i straffen, for de fanger, som ikke synes at opleve deres mulighedsrum begrænset ved fælles afsoningsformer? Er det rimeligt eller urimeligt at blokere nogens mulighed for at indgå i parrelationer, for at varetage de kvinders interesser (og måske mænds?), som er bedst tjent med at få en pause fra kønsspil og udsathed?

At arbejde for sammenhæng mellem tilværelsen i fængslet og udenfor

Uanset hvilke løsninger Direktoratet for Kriminalforsorgen vælger, så er det nødvendigt, at man til stadighed arbejder for, at tilværelsen efter afsoning tænkes ind i afsoningen (jf. projekt 'God løsladelse'¹³⁴; Ødegaardshaugen, 2005). Nogle kvinder søger at adskille verdenerne, fordi det er for smertefuldt at tænke dem sammen. Det anbefales, at man støtter processen med at kunne bevæge sig på tværs af fængselsammenhængen og verden udenfor. Jeg har undervejs foreslået, at man gør det med støtte i den daglige livsførelse, forberedelse af løsladelse og mulighed for at bearbejde traumer og andre negative og hæmmende erfaringer. Tilbud om misbrugsbehandling skal selvfølgelig bibeholdes. Endvidere anbefales, at der fortsat udvikles muligheder for at styrke de bånd mellem mødre og børn, som allerede eksisterer. Og at de kvinder bistås, som ikke kan varetage omsorgen for deres børn, således at de kan få sat ord på skam og skyld og finde hensigtsmæssige måder at være forældre på - givet deres særlige betingelser. Det er samlet set en indsats for forøget værdighed for kvinderne. Det er relevant at bruge flere ressourcer på inklusion af det netværk, som har ressourcer i kvindernes afsoning (jf. Foreningen for fangers pårørende, Oslo; Øiestad, 2005). Som foreningen har påpeget gentagne gange, så bruges fangers netværk ofte alt for lidt. Fangernes pårørende er/kan også være ressourcepersoner. Hvis det ikke er tilfældet, kan man forsøge at tænke i andre former for netværk for kvinderne – andre interaktionsmuligheder med den del af samfundet, som ligger udenfor fængslet.

¹³⁴ Personlig kommunikation med socialrådgivere i Statsfængslet ved Horserød.

Referencer:

- Andrew, D. A. & Bonta, J. (1998). *The Psychology of Criminal Conduct*. Anderson Publishing Company, 2nd edition.
- Askeland, I.R, Strand, A. & Sætre, I. (2002). Voldsutsatte kvinners erfaringer – et bidrag til arbeid med menn som utøver vold. I: Råkil, M. (red.). *Menns Vold Mot Kvinner*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Balvig, F. (1999). *Trivselsundersøgelsen*. Direktoratet for Kriminalforsorgen. Differentieringsudvalget.
- Bertelsen, P. (1994). *Tilværelsesprojektet. Det menneskelige niveauet belyst i den terapeutiske proces*. København: Dansk psykologisk Forlag.
- Bertelsen, P. (1994b): Kernen i det menneskelige tilværelsesprojekt er rettethed mod rettetheden – et forsøg på at besvare udviklingspsykologiens to grundspørgsmål: hvad og hvordan. I: Neumann, A. (Red.), *Det særligt menneskelige. Udviklingspsykologiske billeder*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (2001). *Refleksiv sociologi – mål og midler*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bowlby, J. (1991). Postscript. I: C.M. Parkes, J. Stevenson-Hinde, P. Harris (Red.), *Attachment across the life cycle*. London: Routledge.
- Bowlby, J. (1994). *En sikker base*. København: Det lille Forlag.
- Bruner, J. (1999). *Mening i handling*. Århus: Klim. Pædagogiske linjer.
- Chaiklin, S., Hedegaard, M. & Juul Jensen, U. (1999). *Activity Theory and Social Practice: Cultural Approaches*. Aarhus: Aarhus University Press.
- Carlen, P & Worrall, A. (2004). *Analyzing Women's Imprisonment*. Wilan Publishing.
- Comack, E. (2000). The prisoning of Women: Meeting Women's Needs. In: Hannah-Moffat, K. & Margeret Shaw (eds.): *An Ideal Prison? Critical Essays on Women's Imprisonment in Canada*.
- Covington, S.S. & Bloom, B.E. (1999). Gender-Responsive Programming and Evaluation for Females in the Criminal Justice System: A shift from *What Works?* To *What is the work?* Paper presented at the 51st Annual Meeting of the American Society of Criminology Toronto, Ontario, November, 17-20, 1999.
- Crawley, E. (2004). *Doing prison work: The public and private lives of prison officers*. Devon: Willan Publishing.
- Dreier, O. (1999). Personal Trajectories of Participation across Contexts of Social Practice. I: *Outlines, Critical Social Studies, vol. 1*. København: Dansk Psykologisk Forlag.

- Dreier, O. (1999b). Læring som ændring af personlig deltagelse i sociale kontekster. I: Nielsen & Kvale (Red.), *Mesterlære: Læring som social praksis*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Dreier, O. (2001). Virksomhed – læring – deltagelse. *Nordiske Udkast. Tidsskrift for kritisk samfundsforskning*, 29 (2), 39-58. København: Dansk Psykologisk Forlag.
- Dreier, O. (2008). *Psychotherapy in Everyday Life – Learning in Doing: Social, Cognitive and Computational Perspectives*. Cambridge University Press.
- Dünkel, Kestermann og Zolonderdik (2005). *Internationalt studium af kvinder i fængsel. Behovsanalyse og "best practice"*.
- Egelund, T. & Anne-Dorte Hestbæk (2003), *Anbringelse af børn og unge uden for hjemmet. En forskningsoversigt*. København: Socialforskningsinstituttet, 03:04.
- Eliassen, A. (2008). *Indsattes oplevelse af afsoning – med fokus på mødres oplevelse af adskillelsen fra deres børn*. Masterafhandling v. Institut for Kriminologi og retssociologi, Oslo.
- Erhel, C. & Catherine Leguay (1977/1979). *Kvinder i Fangenskab*. Informations Forlag.
- Feyling, R. (2004): *The day of release from prison*. Oplæg ved Forskarseminarium i regi af Nordisk Samarbejdsråd for Kriminologi. Rørvig, 22.-24. april.
- Fine, M. & Maria Elena Torre (2006). *Intimate Details – Participatory action research in prison*. *Action Research*, Sage Publications.
- Flyvbjerg, B. (2003). *Rationalitet og magt. Bind 1: Det konkrete videnskab* (1. utg., 10. opl.). København: Akademisk forlag.
- Fog, J. (1997). Den moralske grund i det kvalitative forskningsinterview. I: P.S. Jørgensen (Red.), *Kvalitative meninger – som almengørelse af det konkrete*. København: Nordisk psykologi/Hans Reitzels Forlag. (Sænummer).
- Fog, J. (2004). *Med samtalen som udgangspunkt. Det kvalitative forskningsinterview* (2. utg.). København: Akademisk Forlag.
- Foucault, M. (2002). *Overvågning og straf*. Frederiksberg: Det lille forlag.
- Friestad, C. & Hansen, I.L.S. (2004). *Levekår blant innsatte*. Oslo: Centraltrykkeriet. (Faforapport 429).
- Friestad, C. (2005). *Tilbudet til volds- og sedelighetsdømte*
- Genders, E. & Player, E. (1995): *Grendon. A study of a Therapeutic Prison*. Oxford: Clarendon Press.
- Giorgi, A. (1985): *Phenomenology and Psychological Research*. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Goffman, E. (1967): *Anstalt og menneske .Den totale institution socialt set*. Viborg: Jørgen Paludans Forlag.
- Hammerlin, Y. & Mathiassen, C. (2006). *Før & Nå. Om konsekvensene av organisatoriske endringer for samhandling mellom fanger og betjenter i et utvalg av lukkede fengsler*. Oslo: Kriminalomsorgens utdanningscenter, KRUS.

- Hannah-Moffat, K. & Margeret Shaw (eds.): *An Ideal Prison? Critical Essays on Women's Imprisonment in Canada*.
- Hansen, H. (1998): Treating the "Untreatable" in Denmark: Past and Present. In: Millon, T., Simonsen, E., Birket-Smith, M. & Davis, R.D: *Psychopathy. Antisocial, Criminal and Violent Behavior*. New York: The Guilford Press.
- Hart, S. (2006). Betydningen af samhørighed. København: Hans Reitzels Forlag.
- Haney, C. (2004). *The contextual Revolution in Psychology and the Question of Prison effects*. I: A. Liebling & S. Maruna. *The effects of Imprisonment*. Cambridge: Printed in association with the Institute of Criminology, University of Cambridge. (Cambridge Criminal Justice Series).
- Haugen, M. (2006): *Kvinner i menns fengsel*, Masteravhandling i kriminologi, Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Juridisk Fakultet ved Universitetet i Oslo, våren 2006.
- Haugsgjerd, H. (1992). *Løvetann – Bak murene på Bredtveit kvinnefengsel*. Oslo: Aschehoug.
- Holzkamp, K. (1998): Daglig livsførelse som subjektvidenskabeligt grundkoncept. *Nordiske Udkast* (26) 2, s. 3-32. København: Dansk psykologisk Forlag.
- Høigård, C. & Snare, A. (1988). *Kvinnens Skyld: En Nordisk Antologi i Kriminologi*. Oslo: Kriminologi & Strafferett. KS – serien 2.
- Højdahl, T. & Størksen, M. (2009): *"VINN" Samtale- og motivasjonsprogram for kvinner. Teorimanual for gruppeledere*. Oslo: Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS.
- Højholt, C. (Red.) (2005). *Forældresamarbejde. Forskning i fællesskab*. København: Dansk Psykologisk Forlag.
- Hörnquist, M. (2004). *Risken vid riskbedömningar*. Oplæg ved Forskarseminarium i regi af Nordisk Samarbejdsråd for Kriminologi. Rørvig, 22.-24. april.
- Haavind, H. (2000). På jakt etter kjønnede betydninger. I: H. Haavind (Red.), *Kjønn og fortolkende metode. Metodiske muligheter i kvalitativ forskning*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Ireland, J. (2002). *Bullying Among Prisoners. Evidence, Research and Intervention Strategies*. New York: Brunner-Routledge.
- Isdal, P. (2006). *Håndbok i Studiegrupper om Vold*. Oslo: Kriminalomsorgens utdanningscenter, KRUS.
- Isdal, P. & Dammann, BB. (2003). *Håndbok i samtalegrupper for voldsdomte*. Oslo: Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS).
- Jensen, U.J. (1986): *Sygdomsbegreber i praksis*. København: Munksgaard.
- Jensen, T.B. (2005). Praksisportrættet. Om at indsamle og anvende skriftlige kvalitative data i en forskningsproces. I: *Psykologiske & pædagogiske metoder. Kvalitative og kvantitative forskningsmetoder i praksis*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.

- Johnsen, A., Sundet, R. & Torsteinsson, V. W. (2000): Daniel Sterns selvutviklingsmodell. I: A. Johnsen, R. Sundet & V.W. Torsteinsson (Red.), *Samspill og selvopplevelse- nye veier i relasjonsorienterte terapier*. Oslo: Tano Aschehoug.
- JURK (2005). *Kvinnens soningsforhold*. En fengselsundersøgelse utført av Juridisk Rådgivning for Kvinner JURK. Oslo.
- Karpatschof, B. (1981): Leontjews virksomhetsbegreb – og menneskets virksomhet. In: *Psyke & Logos (2)*, pp. 51-69. København: Dansk psykologisk Forlag.
- Karpatschof, B. (1989): Galskaben, psykiatrien og virksomhetsteorien. I: Hedegaard et al. (red). *Et virksomt liv – udforskning af virksomhedsteoriens praksis*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Kendall, K. (2002). Time to think again about cognitive-behavioral programs. In P. Carlen (ed.), *Women and punishment: The struggle for justice (pp. 182-198)*. Collompton, UK: Willan.
- Kofoed, J. & Dorte Marie Søndergaard (eds.) (2009). *Mobning – Sociale Processer på Afveje*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Koudahl, P. (2010). *Indsatte i danske fængsler. Uddannelse og uddannelsesønsker*. 2. reviderede udgave. Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Århus Universitet. For Direktoratet for Kriminalforsorgen.
- Kristoffersen, R. (1986). *Bagatellenes tyranni*. Oslo Institutt for sosialantropologi, Universitetet i Oslo. (Hovedoppgave. Også utgitt som AFI-publikasjon).
- Kvale, S. (1997): *Interview – En introduktion til det kvalitative forskningsinterview*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Kvinnens Soning. *Kvinnesoningsutvalgets innstilling fra 1989*. (Arbeidsgruppeinnstilling).
- Laine, M. de (2000). *Fieldwork, Participation and Practice. Ethics and Dilemmas in Qualitative Research*. Californien/London: Sage Publications.
- Lave, S. & Wenger, E. (2003). *Situeret læring og andre tekster*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Leer-Salvesen, P. (1999): *Menneske og Straff. En refleksjon om skyld og straff som bidrag til arbeidet med straffens etikk*. 1. udgave 2. oplag. Oslo: Universitetsforlaget.
- Leer-Salvesen, P. (2000): *Tilgivelse*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Leontjev, A.N. (1983): *Virksomhed, bevidsthed, personlighed*. USSR: Sputnik/Progres.
- Leira, H.K. (2002). To skritt fram, ett tilbake, og nye to skritt fram? Om motstand mot kunnskap om menns vold mot kvinner. I: I: Råkil, M. (red.). *Menns Vold Mot Kvinner*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Liebling, A. (2001). Whose Side are We on? Theory, Practice and Allegiances in Prisons Research. *The British Journal of Criminology*, 41, 472-484. Centre for Crime & Justice Studies (formerly ISTD): Cambridge Institute of Criminology, UK
- Liebling, A. & Price, D. (2001). The Prison Officer. *Prison Service Journal*.
- practice. I: S. Maruna & R. Immarigeon (2001). *After Crime and Punishment. Pathways to offender reintegration*. Devon: Villan Publishing.
- Lindberg, O. (2005). Kvinnorna på Hinseberg. En Studie av Kvinnors Villkor i Fängelse. Rapport 14, Kriminalvårdsstyrelsen.
- Mathiassen, C. (1997). *Men det er ikke med hele hjertet jeg svarer – menneskelig udvikling belyst via 3 cases*. Kandidatafhandling, Københavns Universitet, Institut for Psykologi.
- Mathiassen, C. (2001). Skæbnefortællinger og Økologi. *Psyke & Logos*, 2. København: Dansk Psykologisk Forlag.
- Mathiassen, C. (2003). Psykologer som retsvidenskabens fanger? *Bulletin for Forum for Antropologisk Psykologi. Tema: Retsvidenskab og Psykologi*, 12. Aarhus Universitet: Psykologisk Institut.
- Mathiassen, C. (2004): *Fanget i tilværelsen? Casestudier om fastlåsthed og forsøg på frigørelse*. Ph.D, afhandling, Institut for Psykologi, Københavns Universitet.
- Mathiassen, C. (2005): Fastlåsthed og udvikling - frigørelse - hos langtidsfanger. I: *Psyke & logos*, 2(26), 629-658. København: Dansk Psykologisk Forlag.
- Mathiassen, C. (2007a). *Præliminært notat vedrørende undersøgelse af kvinders afsoningsforhold i Anstalten ved Herstedvester*. Danmarks Pædagogiske Universitetsskole/Direktoratet for Kriminalforsorgen.
- Mathiassen, C. (2007b). *Danish Women in Danish Prisons – A minority*. Paper præsenteret på konferencen: What works with Women Offenders, Prato, Italien, 10-12 September.
- Mathiassen, C. (2009). *Doing family in prison – a possibility?* Paper præsenteret på 11 th European Congress of Psychology, Oslo, 7 - 10 July.
- Morgenstern, C. (2005). Menneskerettigheder og internationale Standardminimumsregler vedrørende kvinder i fængsel. I: F. Dünkel, C. Kestermann & J. Zolondek, *Internationalt studium af kvinder i fængsel. Dokumentation af situationen. Behovsanalyse og "best practice"*. University of Greifswald, Department of Criminology.
- Meek-Hansen, W. (Red.). (2005). *Kontaktperson i Kriminalforsorgen. Professionelle Udfordringer og dilemmaer*. København: Kriminalforsorgens Uddannelsescenter.
- Møller, M. (2000). *I fars Vold*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Nissen, M. (2000): Practice research: critical psychology in and through practices. In: *Annual Review of Critical Psychology*. Vol. 2, pp. 145-179.
- O'Connor, P.E. (2000): *Speaking of Crime. Narratives of Prisoners*. USA: University of Nebraska Press.
- Olsen, H. (2002). *Kvalitative kvaler – kvalitative metoder og danske kvalitative*

- Interviewundersøgelsers kvalitet*. København: Akademisk Forlag A/S.
- Petersilia, J. (1999): Parole and Prisoner Reentry in the United States. In: Tonry, M. & Petersilia, J. (eds.): *Prisons*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Petersilia, J. (2003). *When Prisoners Come Home. Parole and prisoner reentry*. Oxford: Oxford University Press.
- Pollack, S. & Kerry Brezina (2006). Neotiating Contradictions: Sexual Abuse Counseling with Imprisoned Women. I: *Women & Therapy*. The Haworth Press, Inc.
- Pollack, S. (2008). *Locked in, locked out: Imprisoning women in the shrinking and punitive welfare state*. Faculty of Social Work. Wilfrid Laurier University.
- Ross, R.R., & Fabiano, E. (1985). *Time to Think: A Cognitive Model of Delinquency Prevention and Offender Rehabilitation*. Johnson City, Tennessee: Institute of Social Sciences and Arts, Inc.
- Skardhamar, T. (2002). *Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler*. Oslo: Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Universitetet i Oslo. (K-serien; nr. 1/2000).
- Smith, L. (2003). *Tilknytning og børns udvikling*. København: Akademisk Forlag.
- Smith, P. S & Janne Jakobsen (2010). *Når Straffen rammer uskyldige. Børn af fængslede i Danmark*. København: Gyldendal.
- Staunæs, D. (2003). *Køn, etnicitet, skoleliv*. Forlaget Saxo.
- Søndergaard, D.M. (1996): *Tegnet på kroppen. Køn: Koder og konstruktioner blandt unge voksne i academia*. København: Museum Tusulanums Forlag. Københavns Universitet.
- Ugelvik, T. (2010). *Å være eller ikke være fange. Frihet som praksis i et norsk mannsfengsel*. Ph.D. afhandling, Institutt for kriminologi og retts sosiologi. Universitetet i Oslo.
- Valsiner, J. & Lawrence, J. A. (1997): Human development in culture across the life span. In: Volume 2: J.W. Berry, P.R. Dasen & T.S. Saraswathi (Eds), *Handbook of Cross-Cultural Psychology: Basic Processes and Human Development*. Boston: Allyn & Bacon.
- Vygotskij, L.S. (1982). *Tænkning og sprog* (Bind 1-2). København: Hans Reitzels Forlag.
- Ødegaardshaugen, A. (2005). *Løslatelse fra fengsel. Om hvordan det mulige kan bli umulig*. Universitetet i Oslo: Institutt for kriminologi. (Hovedfagsoppgave).
- Øiestad, M.S. (2005). *Hassel fengsel 2004*. Oslo: KRUS. (Småskriftserien; nr. 1/2005).

Notater og andre dokumenter:

Larsen, K. (Udateret). "Høsehøuset". Statsfængslet i Ringe.

Notat om Behandling og beskæftigelse på kvindeafdelingen i Anstalten ved Herstedvester, 20.03.10.

Forslag og prisoverslag til etablering af en skærmet kvindeafdeling i statsfængslet ved Horserød, dateret 5. januar, 2010.

Cerepo Nyhedsbrev, 11. Juni, 2010.

International Centre for Prison Studies (2008): *International profile of women's prisons*. London: Kings College.

Websider mv.:

www.cleanbreak.org.uk

www.Egtmondfonden.dk

www.frederiksberg-centret.dk

www.justitsministeriet.dk

www.kriminalforsorgen.dk

www.moegelkaer.dk

www.stofbladet.dk

TV DR 1: Serien 'Fængslet'. Efteråret, 2010.

Bilag:

'Kvinder med tilsyn':

I 2004 var antallet af kvindelige tilsynsklienter	803
I 2005 var antallet af kvindelige tilsynsklienter	775
I 2006 var antallet af kvindelige tilsynsklienter	729
I 2007 var antallet af kvindelige tilsynsklienter	587
I 2008 var antallet af kvindelige tilsynsklienter	598
I 2009 var antallet af kvindelige tilsynsklienter	628
I 2010 var antallet af kvindelige tilsynsklienter	648.

Kilde: Kriminalforsorgens statistik.

Bilag VINN:

Følgende er uddrag downloaded fra www.krus.no:

VINN Vinn er et samtale og motivationsprogram for kvinner. Det er i Norge blevet akkrediteret som kriminalitetsforebyggende af det norske programpanel, som ledes af kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF). Programmet kan benyttes overfor kvinder i fængsel eller i den frie kriminalforsorgs regi. VINN er akkrediteret både som gruppeprogram og som individuelt program:

- Gruppeprogram i ordinær versjon er på 45 timer og 4 individuelle samtaler.
- Gruppeprogram i kortversjon har minimum 24 timer og 3 individuelle samtaler.
- Individuelt tilrettelagt program er på minimum 8 møter.

Målet med VINN er å motivere for endring. Domfelte kvinner som deltar i VINN skal få økt kunnskap om og mulighet til å se sammenhenger i livet og sammenhengen mellom flere livsområder – som rusmisbruk, vold og kriminalitet – slik at de bedre skal kunne mestre situasjoner som kan føre til kriminalitet. Det er et overordnet mål at deltakerne skal få innsikt i hva som kan gi bedre livskvalitet og større forutsigbarhet i tilværelsen.

Kort om bakgrunn

Programmer ble utgitt første gang i 2002, og var et pilotprosjekt i samarbeid med KRUS, Kriminalomsorgens sentrale forvaltning- KSF, Tyrilistiftelsen og Fredrikstad fengsel. Seinere har alle kvinnefengslene tatt programmet i bruk. Samme år ble målgruppa for VINN endret til også å gjelde domfelte kvinner med samfunnsstraff, fordi kvinner dømt til samfunnsstraff hadde få egnede programmer. Friomsorgen i Akershus var det første friomsorgskontoret som tok programmet i bruk, etterfulgt av friomsorgen i Rogaland og friomsorgen i Østfold. Manualen inneholdt et nytt tema, "Vold", og tema "Nettverk og relasjoner" ble endret og utvidet. Disse to temaene hadde et viktig fokus på vold i nære relasjoner, bl.a. på bakgrunn av Regjeringens handlingsplan om vold i nære relasjoner. I 2006 ble VINN oversatt til svensk, og svensk kriminalomsorg har arrangert tre opplæringer med deltakere fra Sverige, Norge og Danmark. VINN gjennomføres ved alle de svenske kvinnefengslene og friomsorgen i Göteborg.

I utviklingen av VINN er dokumentasjon, forskning og kunnskap om målgruppa og hva som skiller domfelte kvinners behov under straffegjennomføring fra menns behov vektlagt. Kort oppsummert er det som preger kvinners straffegjennomføring i Norge korte dommer og at de er spredt

plassert både i fengsler eller friomsorgskontorer. Deres kriminalitet er ofte betinget av deres livssituasjon og vanskelige relasjonelle forhold til andre.

VINN består av følgende temaer:

Obligatoriske temaer:

Bli kjent med hverandre
Identitet – Hvem er jeg?
Åpenhet og kommunikasjon
Lovbrudd, endring og valg
Grenser
Avslutning

Valgfrie temaer:

Rus og avhengighet
Barn
Sorg og tap
Sinne
Vold
Nettverk og relasjoner
Økonomi
Seksualitet

I VINN vurderes den enkelte kvinnes totale livssituasjon i en helhetlig sammenheng, og derfor består programmet av mange temaer som spesielt ivaretar kvinnenes behov.

Teoretisk grunnlag for VINN programmet

VINN har grunnlag i det menneskesyn man finner innenfor humanistisk psykologi. VINN kan beskrives som multimodalt, dvs. at det tar for seg mange temaer og bygger på flere teoretiske modeller. Det at programmet er multimodalt innebærer også at det består av ulike aspekter knyttet til kvinnenes liv. Det er altså ikke bare ensidig rettet mot ett spesielt forhold. Multimodalitet har vist seg å ha en bedre virkning enn ensrettede programmer. Endringsmodellen kan plasseres innenfor det som omtales CBT (Cognitive behavioural theory). Forklarings- og forståelsesmodellen i VINN er basert på Antonovskys (2000) teori om 'Opplevelse av sammenheng', med de tre komponentene: Begripelighet, håndterbarhet og meningsfullhet (jfr. 'SOC' – Sense Of Coherence). Programlederstilen er fundert på metoder som forskningsresultater har vist er effektive når det gjelder relasjonsbygging og endring av atferd. Utgangspunktet er den klientsentrerte rådgivningen, tenkningen i den motiverende samtale og teorien om stadier i endringsprosesser (endringssirkelen). Den sistnevnte tradisjonen har arbeidet fram en modell for forståelse av motivasjon og atferdsendring. Samtidig vektlegges gruppeprosess og mestrings- og ressursfokus, dvs. at deltakerne skal få innsikt i egne og andres ressurser. Deltakerne skal lære seg å bruke sine ressurser for å kunne øke opplevelsen av sammenheng, utvikle gode relasjoner til andre og mestre risikosituasjoner. Programmet har et innhold som klart retter seg mot å forebygge kriminalitet og ser kriminalitet som et problem.

Bilag ”Brev fra kvinde om deltagelse i ’Styrk og Vinn’.

Nedenfor følger i min PC nedskrevne version et brev fra en anonym kvinde, der har deltaget i Styrk og Vinn, Anstalten ved Herstedvester. Jeg skrev et brev til hende – anonymt. Og kontakten og korrespondancen er formidlet af den tilknyttede psykolog på afdelingen, Julie Ninn- Hansen.

Kære Charlotte Mathiassen

Mange tak for din henvendelse vedrørende Styrk og Vinn. Jeg har fået dit brev af Julie og vil gerne dele mine erfaringer omkring Styrk og Vinn med dig.

Efter min mening, er det noget, som alle kvinder skulle deltage i.

Jeg personligt har lært utrolig meget af det, og gør stadigvæk brug af det.

Da jeg kom her og inden jeg begyndte i Styrk og Vinn var der helt klart nogle ting ved mig selv, som jeg ønskede at ændre men ikke vidste, hvordan jeg skulle gøre det.

I den tid Styrk og Vinn forløb læste jeg en del omkring mig selv og hvordan jeg kunne begå mig ude sammen med de andre indsatte. Vise hvor mine grænser er men også være opmærksom på andres grænser og være lydhør overfor dem.

Programmet har gjort, at jeg ser lysere på fremtiden, end jeg gjorde før. Derudover har jeg lært mig selv at kende, mine egne grænser, blevet bedre til at sige fra og stå ved min beslutning.

Det har til tider været svært at skulle dele sine inderste følelser med andre.

Da jeg er et meget følsomt menneske.

Der er både blevet grædt og grinet.

Man kommer helt ind under huden og det kan godt gøre ondt.

Men når man er gået derfra og har fået lov til at tænke over det, der er blevet talt om, giver det hele større mening.

I mappen man fik, var der nogle tegninger, hvortil jeg har beskrevet, den måde jeg så tegningen på.

Har jeg det i en periode skidt og synes at hele verden er imod mig, tager jeg mappen frem og sidder og prøver at finde ud af, hvordan jeg kan løse denne situation bedst muligt. De er altid en løsning, den er måske ikke altid lige nem.

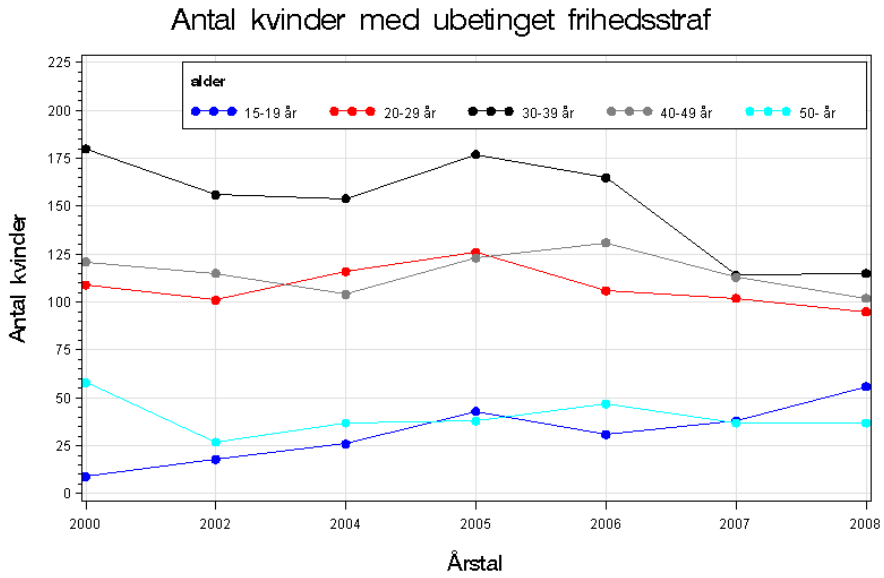
Håber, at du kan bruge det jeg har skrevet. Hvis du vil vide mere, må du sige til.

Med venlig hilsen

En kvinde.

Bilag A:

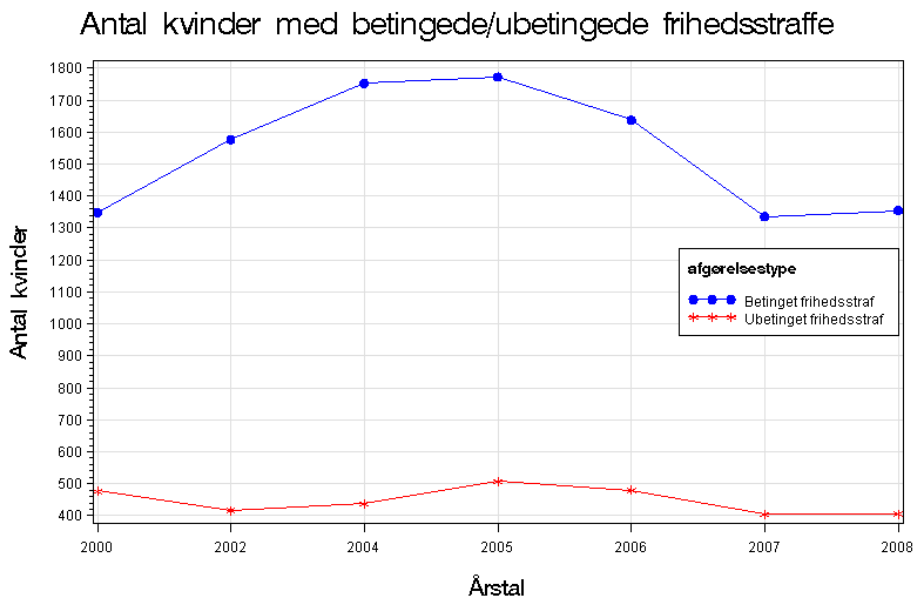
Antal kvinder med ubetinget fængselsstraf, 2000 – 2008. Fordelt på personer og alder.

Data fra: Statistikbanken, Danmarks statistik.

Bilag B:

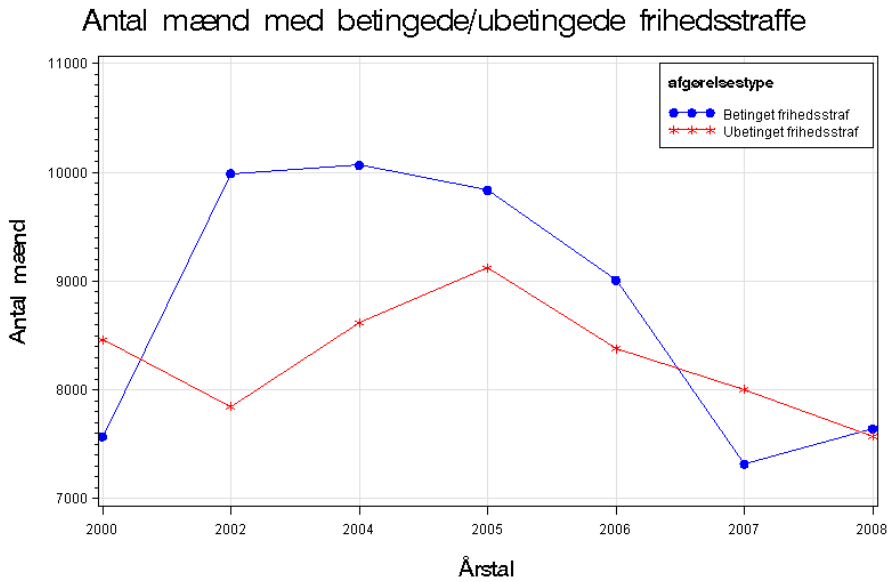
Antal kvinder med betingede og ubetingede frihedsstraffe, i årene 2000-2008.

Data fra: Statistikbanken, Danmarks statistik.

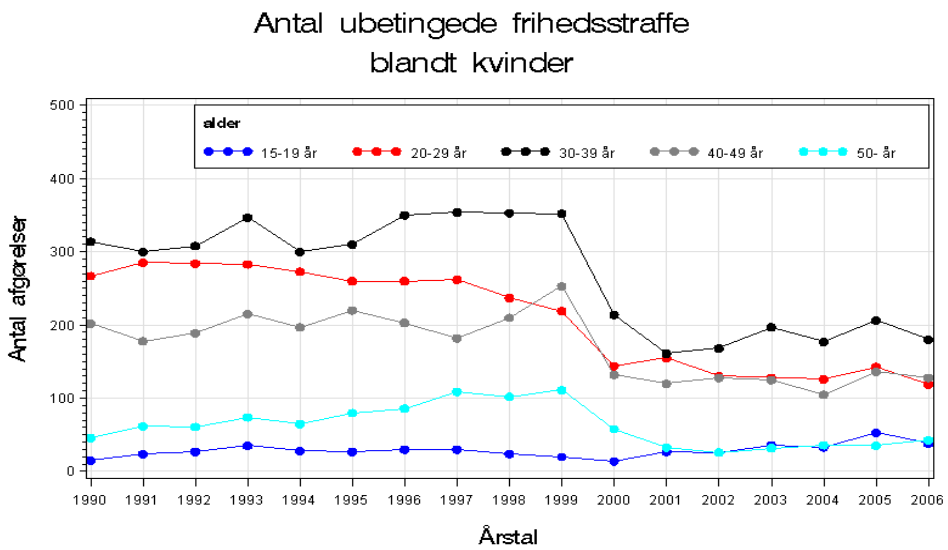
Bilag C:

Antal mænd med betingede og ubetingede frihedsstraffe, i årene 2000 – 2008.

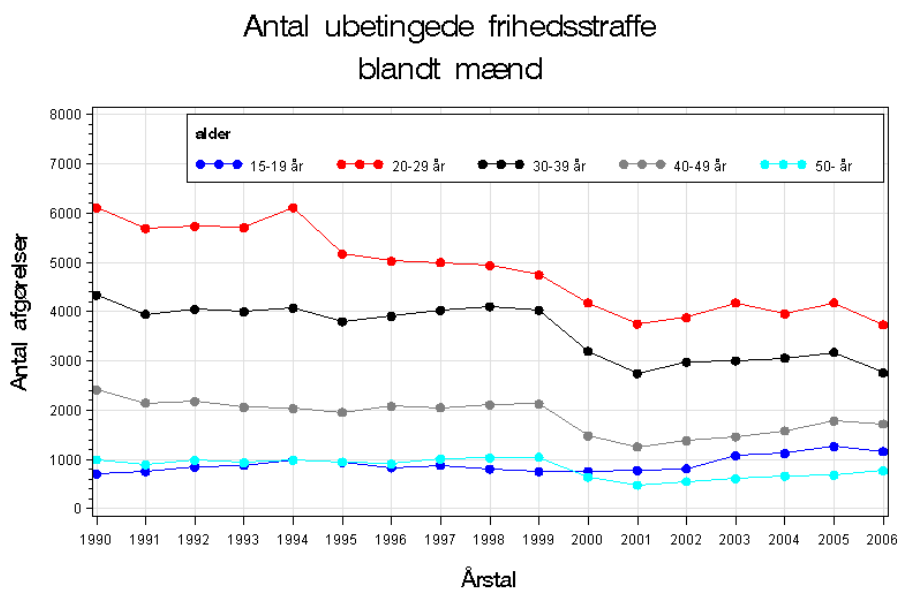
Data fra: Statistikbanken, Danmarks statistik.

Bilag D:
Antal ubetingede frihedsstraffe blandt kvinder fordelt på alder, 1990 -2006.

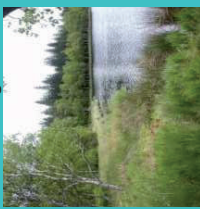
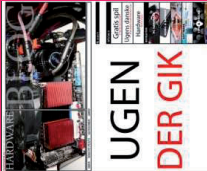

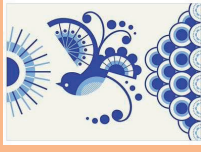

Bilag E:

Antal ubetingede frihedsstraffe blandt mænd fordelt på alder, 1990 -2006.

Kvindetilbud uge 35

	mandag	tirsdag	onsdag	torsdag	fredag	lørdag	søndag
Formiddag		 <p>Studiekreds med præsten. Vi taler i fortrolighed om livet Kl. 10 -12. Præsten henter og vi går til krea-lokalet på skolen.</p>					
Efter middag	Trænings-center kl. 12 - 14 med Ulla. Husk tilmelding 	Kom og hjælp med at arbejdet lidt med lokalet i skolebygningen Ulla kl. 12 – 14. -30. Tilmelding til Ulla. 		12 – 14.30 Gåtur i skoven Husk tilmelding. 	Kl. 12 – 14.15. Husk tilmelding.		
Eftermiddag Fritid		Smykke-værksted i Stillecentret (for alle) Kl. 15 – 17 	Onsdagshygge med Anne Marie fra Slusen kl. 15 - 18. 	Kom og hils på en behandler fra Projekt Menneske. Få en snak og hør om deres behandling. PM kan træffes i bygning 19. Kl. 15.30 – 16.00			
Aften Fritid		Korsang i kirken kl. 18.00 Gudssteneste kl. 19.00